

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 2 MARS 2013 PRIS: 89:-

Människor i rörelse

Klarar vi av integrationens utmaningar?

ADAM CWEJMAN, DAVID GOODHART, THOMAS GÜR och TINO SANANDAJI
analyserar utvecklingen.

TRADITION

**KRISTOFFER
LEANDER**

om historikern Hugh Trevor-
Ropers uppgång och fall.

FRIZON

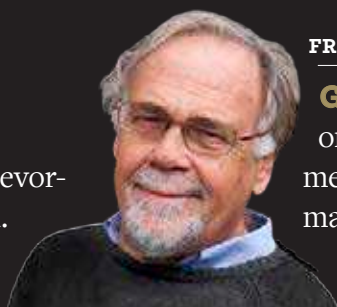
GÖRAN FRANKEL

om de framtida mötena
mellan människa och
maskin.

DOSSIER

**ROLAND POIRIER
MARTINSSON**

om den gränsupplösande
kognitionsvetenskapen.



INTERPRESS 2804-02



7 388280 408901

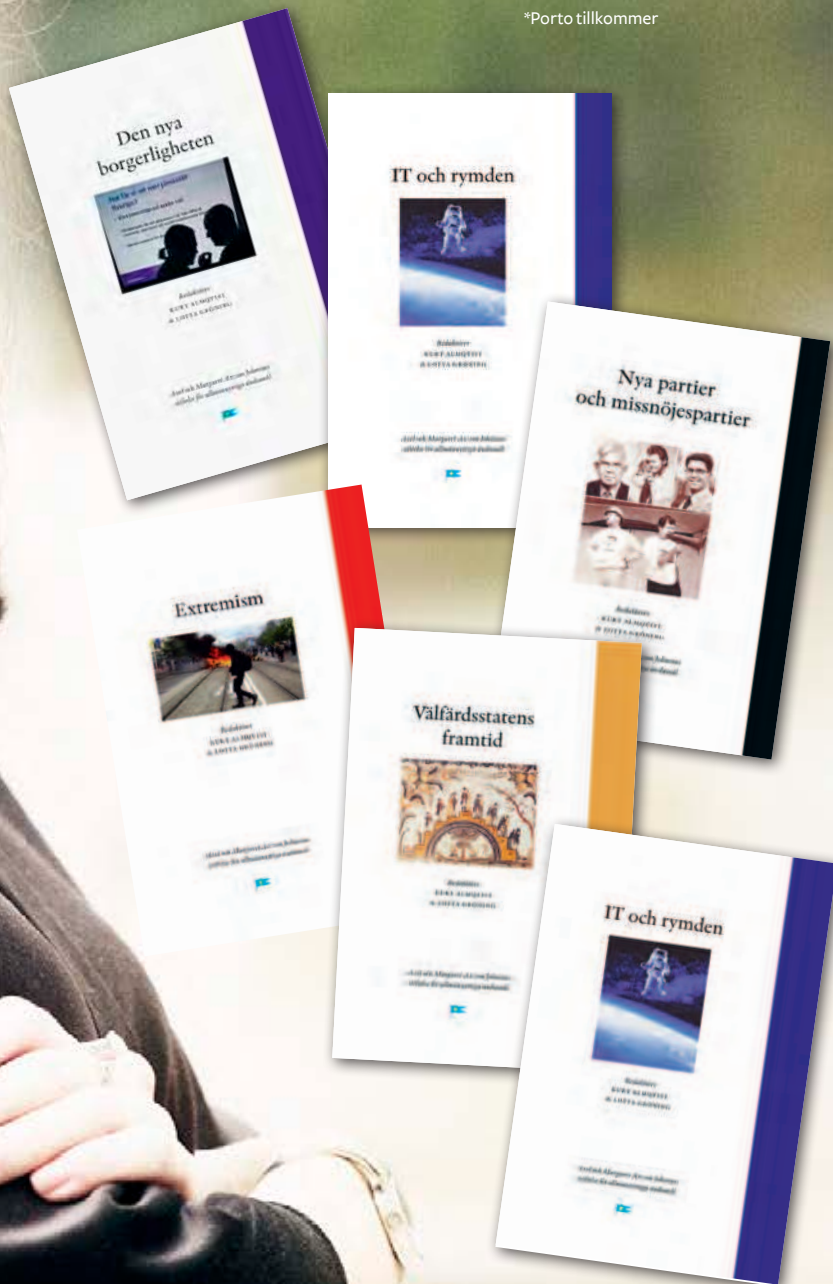
RETURVECKA V 18

JUST NU TILL PAKETPRIS

**Alla nio antologier
endast 399 kr*!**

**Styckepris:
80 kr***

*Porto tillkommer



– En ovärderlig kunskapskälla för att hålla sig ajour i brännande samhällsfrågor.

– Alice Teodorescu, jurist och debattör. Medverkare i Den nya borgerligheten.

axess.

Häng med i debatten!

De nio antologierna

Framtidens arbetsmarknad

Climategate

Välfärdsstatens framtid

IT och rymden

Den nya borgerligheten

Nya partier och missnöjespartier

Bergslagen i globaliseringens tidevarv

Den hotade publicistiken

Extremism

bygger på seminarieriet

Från järnbruk till hjärnkraft

på Engelsbergs bruk under

2010-2012.

**Ledande forskare, politiker och
debattörer medverkar!**



se/shop

– Böckerna ger en bra sammanfattning och introduktion till komplexa och viktiga ämnen i tiden.

– Adam Cwejman, förbundsordförande för Liberala ungdomsförbundet. Medverkar i Den nya borgerligheten.

Välfärdsapparaten och den lilla världen

Vi har ett mycket läsvärt tema om migration i detta nummer, men det slår mig, när jag lägger sista handen vid det, att det saknas ett perspektiv på frågan, inte bara här utan i alla sammanhang och det är de specifika svenska förutsättningarna. Det mesta som skrivs om migrationsfrågor bygger på generella analyser, som om det mottagande landets kultur inte spelar någon roll.

Vi svenskar skiljer oss från de flesta andra i vårt sätt att relatera till omvärlden; kanske är det bra att förstå det när vi diskuterar invandringsfrågor.

På en resa i Indien med 40 amerikanska arkitekter och tillika amerikanskt tempo kom Sverige upp som diskussionsämne under en av de få anständigt långa vilostunderna. Jag vill minnas att jag just blivit välsignad av en hinduisk tempelelefant och därför möjligen var extra insiktsfull, enär jag för en gångs skull hade svar på tal när Todd frågade:

– Peter, isn't Sweden a great nation?

– No Todd, that's not correct. Sweden is not a nation at all. But, it's a great organization.

Jag tror inte Todd blev så mycket klokare av det. Hur ska man förklara för en amerikan vad Sverige är? På ytan är vi naturligtvis oerhört amerikansiserade, men på djupet skiljer vi oss i grunden från det stora landet i väst. Begreppen "the nation" och "the neighbourhood", som är fundamentala för den amerikanska kulturen, har inte någon djupare innebörd för en svensk.

Hur många här hemma bryr sig om "nationen", på allvar?

Vad beträffar "the neighbourhood" så förstår de flesta svenskar inte innebörden. Till svenska översätts begreppet antingen med "stadsdel" eller "grannskap", men det refererar bara till platsen, inte till den sociala betydelsen.

"Neighbourhood" i ett amerikanskt sammanhang syftar på en plats där det förekommer en social interaktion mellan invånare vars syfte är att realisera gemensamma värden, fostra ungdomen och utöva effektiv social kontroll.

Det fungerar inte riktigt så här hemma.

Vi sprängde våra byar när vi skiftade äkermark under 1800-talet, så någon byggemenskap av kontinentalt skick har vi inte utvecklat. Vi har inte ens frambringat någon urban kultur. När landsbygdsbefolkningen började söka sig till städer i större skala under 1900-talet hamnade den i förorter vars struktur inte direkt uppmuntrar mänskliga möten. Bor vi inte i villa så undviker vi våra grannar.

Om USA är "the nation and the neighbourhood" och inget däremellan, så är Sverige "välfärdsapparaten" och den "lilla världen".

De samhällseliga institutionerna i Sverige är i in-

ternationell jämförelse omfattande, välorganiserade och okorrupta. Vi klagar på dem ibland, på samma sätt som man bråkar med sin käraste, men vi älskar dem djupt och innerligt därför att de ger oss en individuell frihet som allt sammantaget saknar motstycke i historien.

Att Sverige är ett så invandravänligt land hänger ihop med detta. Det finns just ingen stark nationskänsla, kulturell gemenskap eller identitet att försvara.

Men försöker någon nedmontera vår välfärdsapparat, då tar det hus i helvete.

Kanske ska vi förstå den ökade diskussionen om invandringen i detta ljus? Det har börjat gnissla i systemen. Sjukvården levererar inte samma service som förr, skolan har blivit sämre, det är ont om bostäder och pensionskapitalet förefaller oroväckande lågt. Kostar invandringen för mycket, är våra system hotade? Om folk i allmänhet börjar göra den kopplingen kan Sverigedemokraterna räkna med tilltagande stöd.

Den bristande integrationen tas upp som ett stort problem, men frågan är om svenskar och invandrare är så intresserade av integration. Det är kanske frånvaron av den som, vid sidan av den svaga nationskänslan, är nyckeln till den positiva synen på invandring vi fortfarande har.

I Sverige umgås vi i den lilla världen. Den består huvudsakligen av familj, släkt, vänner, arbetskamrater och affärskontakter och här råder en rätt kravlös gemenskap som inte kan jämföras med den man finner i släktskapsbaserade kulturer. Vi umgås med dem vi gillar eftersom vi tack vare den svenska välfärdsstaten klarar oss själva.

Det är inte lätt att komma in i denna lilla värld och den är på det hela taget rätt småskuren. Vänsterliberal medelklass från Södermalm bjuder inte gärna marknadsliberal medelklass från Östermalm på middag. För en första generationens invandrare är det nästan omöjligt att slå sig in i ett sådant socialt system.

En politisk vision om integration – utöver idén att alla ska kunna svenska – kanske kan uppfattas som ett hot inte bara av invandrare som vill bevara sin egen kultur utan också av svenskarna själva.

SVERIGE KOMMER ALDRIG att bli en smältdegel av amerikanskt snitt, men vi kanske kan bli något annat spännande, om vi börjar vår analys med hur Sverige är och inte hur det borde vara.



Peter Elmlund

Om USA är "the nation and the neighbourhood" och inget däremellan, så är Sverige "välfärdsapparaten" och den "lilla världen".

**"Of all the things
I've lost I miss my
mind the most."**

Ozzy Osbourne

Okunskap är ett av världens största problem



Fokus går på djupet varje vecka. Vi sammanfattar, förklarar och analyserar veckans viktigaste händelser och vi gör det vid sidan av det vanliga mediedrevet.

Att läsa Fokus hjälper dig att behålla skärpan och perspektivet. Just nu har vi ett erbjudande till dig som vill behålla skärpan varje vecka. Gå in på www.fokus.se/prenumerera och teckna din prenumeration redan idag så får du Fokus direkt hem i din brevlåda varje fredag.

Erbjudande:

Passa på! Teckna en helårsprenumeration på Fokus 41 nr/år för endast 995 kronor (värde 2 009 kr) och få samtidigt en prenumeration för surfplatta, helt kostnadsfritt (värde 1 558 kr). **Du sparar hela 2 572 kr!**

10 SAMHÄLLE

- Israel* Arne Lapidus om Israels oro för arabvärldens avsikter **10**
Syrien Aron Lund ser Syrien bryta samman **12**
Egypten Cecilia Uddén rapporterar om ett folkligt uppror mot ett islamistiskt styre **14**
Iran Per Jönsson noterar att Irans handlingsutrymme ökar **16**
Krönika Nick Cohen uppmanar oss till självkritik **18**
Notiser Pressgrannar, USA-medier och pragmatiska muslimer **19**

20 DOSSIER – Letande efter vetande

- Roland Poirier Martinsson om en gränsöverskridande vetenskap **21**
 Agneta Gulz om hur skolan inte klarar av att utvärdera kunskap **22**
 Roland Poirier Martinsson intervjuar Peter Gärdenfors **24**
 Tomas Persson konstaterar att det inte finns någon slutgiltig teori om Homo sapiens **26**

28 FRIZON

- Göran Frankel granskar de tidstypiska transhumanisterna **28**

32 OPINION

- Stig Strömholm förordar Thukydides som strategi mot ytligheten **32**



Vi lever för närvarande inte i ett "fritt" samhälle i ordets rätta bemärkelse. Varje dag svämmar våra sinnen över av kommersiella budskap.

Alain de Botton, sid 54

TEMA: I RÖRELSE OCH GEMENSKAP

36 Kalkyler utan värde

Ekonomiska beräkningar om vinst och förlust av invandring är meningslösa. De fångar inte upp dess mångfald. **Av Thomas Gür**

40 Fri invandring ingen vinstaffär

Obegränsad rörlighet över gränserna omfördelar tillgångar och politisk makt från existerande till nya ägare. Därmed utmanas principen om medborgerlig äganderätt. **Av Tino Sanandaji**

45 Lås upp debatten!

En stor andel av Sveriges befolkning saknar rötter i landet. Ett gemenskapsbygge på etnisk härkomst riskerar att skapa splittring och mental segregation. **Av Adam Cwejman**

48 Integration inte allt eller intet

Integration tar tid men kan inte sköta sig själv. Politiker måste bestämma vilka minoriteter som behöver stöd för att ta sig in i samhället.

Av David Goodhart

54 INTERVJU

Johan Lundberg samtalar med Alain de Botton om att överbrygga konflikten mellan ateister och troende.

58 TRADITION

Kristoffer Leandroer porträtterar historikern Hugh Trevor-Roper.

62 CIVILISATION

- Litteratur* Carl-Göran Ekerwald om att förstå religiös dikt i en irreligiös tid **62**
Historia David Andersson om israeliska ledare på film och i bok **64**
Teater Roland Lysell har sett pjäsen *Martyrer* i Stockholm och Berlin **65**
Litteratur Kristoffer Leandroer har läst Vietnams Vilhelm Moberg **67**
USA Lisbeth Lindeborg om Steinbecks resa genom USA 1960 **68**
Krönika Theodore Dalrymple drar efter andan i Utrecht **70**
Notiser Vitmålning, *Amadeus* och Strindberg **71**

72 RECENSIONER

- Carl Rudbeck presenterar en blivande klassiker inom politisk filosofi **73**
Joel Halldorf inspireras av pacifismens grand old man **76**
Staffan Ulfstrand ifrågasätter vilda visdomar **78**
Gunnar Wetterberg spårar internationalismens idé genom historien **80**
Jens Riis förmedlar det senaste från Paris **81**
Carina Waern ser på Strindberg med utrikiska ögon **83**
Göran Hägg risar och rosar Italien **85**
Dick Harrison får kväljningar av maoismens värsta illdåd **86**
Bo Isenberg hyllar en intellektuell desperado **88**
Kim Salomon skriver om historieskrivning **90**
Nathan Shachar förundras över ett snille som både uppfann datorn och räddade världen från nazismen **92**
Bengt Nilsson får upp ögonen för politiska realiteter i öknen **94**
Per Grankvist tar del av filantropins drivkrafter **96**

98 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Ansvarig utgivare och

tf chefredaktör: Peter Elmlund

Redaktörer: David Andersson, Mats Wiklund och Jan Söderqvist

Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Redigering: John Losciale

Bildredaktör: Ellinor Carlsson

Nästa nummer: 15 april 2013

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.

Vd: Kurt Almqvist

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr. 111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: *European immigrants passing the Statue of Liberty*, 1892

Prenumerationsärenden: Helår

9 nummer: 624 kr. Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31 E-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Kraftwerk/Ruter

Adam Cwejman
Projektledare på Timbro.

Agneta Gulz
Professor i kognitionsvetenskap och leder Educational Technology Group.

Arne Lapidus
Journalist bosatt i Tel Aviv.

Aron Lund
Journalist och författare.

Bengt Nilsson
Journalist och författare.

Bo Isenberg
Sociolog, docent vid Lunds universitet.



Carina Waern
Kulturskribent.

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturhistoria och har just utkommit med boken *Islam och liberalismen*.

Carl-Göran Ekerwald
Författare.



Cecilia Uddén
Sveriges Radios korrespondent i Mellanöstern.

David Andersson
Författare och redaktör på Axess magasin.

David Goodhart
Chef för den brittiska tankesmedjan Demos.

Dick Harrison
Författare och professor i historia vid Lunds universitet.

Gunnar Wetterberg
Författare och samhälls-politisk chef på Saco.

Gustav Bergström
Frilansskribent.

Göran Frankel
Forskningsjournalist inom naturvetenskap.

Göran Hägg
Författare och docent i litteraturvetenskap.

Jens Riis
Journalist och kritiker.



Joel Halldorf
Teol dr och lektor vid Teologiska högskolan, Stockholm

Johan Hakelius
Skribent.

Johan Lundberg
Docent i litteraturvetenskap.

Kim Salomon
Professor i internationell historia vid Lunds universitet.

Krister Thelin
Domare och ledamot i FN:s kommitté för mänskliga rättigheter.

Kristoffer Leandroer
Författare.

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap.

Nathan Shachar
Journalist och författare.

Nick Cohen
Kolumnist, författare och debattör.

Per Grankvist
Skribent.

Per Jönsson
Journalist och redaktör på Utrikespolitiska institutet.

Peter Luthersson
Docent i litteraturvetenskap.

Roland Lysell
Professor i litteraturvetenskap, Stockholms universitet.

Roland Poirier Martinsson
Doktor i teoretisk filosofi med inriktning på kunskapsteori.

Staffan Ulfstrand
Professor emeritus i ekologisk zoologi.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.



Thomas Gür
Journalist och författare.

Tino Sanandaji
Fil dr och forskare i national-ekonomi vid Institutet för näringslivsforskning.

Tomas Persson
Doktor i kognitionsvetenskap, Lunds universitet.

Fingertoppskänsla

Tack för Axess! Det är roligt att det finns en tidskrift som oanfrått av infantilisering inte underskattar läsaren, utan där en artikel kan tillåtas börja med konstaterandet att det alltid varit svårt att skaffa skivor med musik av Henry Cowell (Axess nr 1 2013). Det var intressant att läsa om Cowell, vars biografi om Charles Ives jag läste i min ungdom.

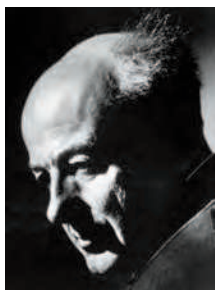


FOTO: EVERETT COLLECTION/IBL BILDBYRÅ

Dock reagerade jag inför påståendet att Cowell på 1920-talet var den förste som skrev musik som skulle spelas direkt på pianosträngarna. Jag tänker på Rued Langgaards *Insektarium* från 1917 där det förekommer två passager där pianisten skall spela på strängarna. (Där förekommer även knackning på locket.)

Sedan är det en annan sak att pianoteknikerna avråder från detta. Hudfettet från fingertopparna kan på sikt åstadkomma att strängen rostar.

Anders Brogren

Nyliberalt i Axess

Axess är ett välkommet tillskott till det svenska tidskriftsutbudet, dels på grund av sina höga kvalitetsambitioner, dels på grund av ett perspektiv som annars är så fränvarande; det kulturkonservativa. Svenska Dagbladet hade tidigare denna profil, men det var innan den blev en kvällstidning på morgonen. I den mån analys förekommer i pressen generellt så präglas den av nyliberalism, nästan lika mycket som av olika vänsterideologiska varianter. Med vissa farhågor ser jag därför att den nyliberale Adam Cwejman får ansvara för avsnittet Dossier om narkotikapolitik (Axess nr 1 2013). Som väntat finns inget konservativt perspektiv. Där finns drogliberalism såsom legaliseringsplädering och uppgivenhet inför kampen mot knarket och där finns omhändertagandevänsterns vårdperspektiv, där narkomaner bara är offer. Skribenter av denna art har gott om utrymme i andra medier, så varför stimulerar inte Axess motperspektiv som har svårt att göra sig hörda annars?

Jan Wallenberg

Dåliga argument om dödshjälp

Det är sorglig läsning att konstatera alla felaktigheter som framkommer i Carl-Henning Wijkmarks artikel "Den nya döden" i Axess nr 9 2012 – författaren letar upp så kallade "bevis" på att det har gått snett i de länder där dödshjälp har införts. Naturligtvis kan man i alla länder alltid hitta motståndare till dödshjälp. Både i de där legal dödshjälp inte är tillåten och i de där den får förekomma. Men rent statistiskt är motståndarna i alla länder i minoritet.

Om man citerar – som i den nämnda artikeln – minoriteter bland motståndare till dödshjälp – utan att visa att man talar om minoriteter – så låter det kanske som om det måste vara något stort fel med dödshjälp. Men ett korrekt sätt att argumentera på är det väl inte.

Wijkmark nämner att "dödshjälpsanhängarna" ser Holland som sitt mönsterland. Vi som verkar för dödshjälp i Sverige ser dock fördelar även i andra länder, såsom Schweiz (där man tillåter läkarassisterade suicid alltsedan 1942) och Oregon, USA (där inga missöden inträffat under de 12 år det funnits) och inte minst Belgien (där palliativ vård kan samarbeta med eutanasi-förespråkarna). I alla länder där dödshjälp förekommer finns och skall finnas en stark kontroll-apparat.

I inget land där man tillåtit dödshjälp vill befolkningen återgå till den gamla tiden från före lagändringarna. Enbart vetskapen i tidigt skede av en dödlig sjukdom att kunna få dödshjälp när och om det senare behövs, ger patienterna en stor trygghet.

Berit Hasselmark

Ännu ett fel i Axess

Under Rubriken Månadens pudel i Axess nr 9 2012 korrigeras i ett läsarbrev ett fel i recensionen av min bok *En dos stryknin. Om gifter och giftmord i litteraturen*. Tyvärr innehåller läsarbrevet ett annat fel. Agatha Christies debutbok publicerades inte 1916 utan i februari 1921 med copyright daterad 1920. Däremot skrev hon boken under år 1916.

Olle Matsson



MÅNADENS PUDEL

Majestätsbrott

I nr 1 2013 publicerades tyvärr en bild på fel kung i artikeln "Den smeksamme regenten" av Johan Hakelius till följd av en felaktig angivelse hos bildbyrån. Rätt kung ska vara Edward VII och inte Edward VIII. Vi beklagar det inträffade.



Rätt kung, Edward VII.

FOTO: ROGER-VIOLETT/IBL BILDBYRÅ



Två år efter revolten mot arabvärldens auktoritära regimer står regionen inför väldiga utmaningar och kriser. Fyra svenska journalister med lång erfarenhet analyserar händelseutvecklingen i fyra länder: **Israel, Syrien, Egypten** och **Iran**.

ISRAEL

Freden håller – trots allt

Den arabiska våren innebär både risker och möjligheter för Israel. Något hot mot freden i regionen tycks den ännu inte innebära, skriver **Arne Lapidus**.

ISRAEL HÅLLER okarakteristiskt låg profil när det gäller den arabiska våren. Anledningen är att det ännu är långt ifrån klart vad dess konsekvenser blir. På kort sikt har omvälvningarna stärkt Israel eftersom till exempel en tidigare frontstat som Syrien är upptagen av sina interna problem och därför inte längre utgör ett militärt hot.

Men på längre sikt kan utvecklingen bli förödande för Israel om den leder till att politisk islam kommer till makten över hela arabvärlden. Israel ställde sig redan från början avvaktande till de senaste årens omvälvningar i Mellanöstern – och har ännu inte fått något entydigt svar på den klassiska frågan "Är det bra för judarna?".

Judar har genom årtusendena analyserat alla stora och små nyheter med hjälp av denna prövosten och oftast funnit att svaret är "nej".

Nu försöker på samma sätt den judiska staten med hjälp av alla sina forskningsinstitut, tankesmedjor och underrättelsetjänster utröna om den arabiska våren är bra eller dålig för Israel. Mer än två år har gått sedan den bröt ut och årstiderna i Mellanöstern har avlöst varandra. Men den israeliska juryn sammanträder fortfarande.

Israels premiärminister Benjamin Netanyahu gav redan från början uttryck för den skepsis många av hans landsmän kände när de arabiska regimerna började skaka.

– Den nyaste historien visar oss många exempel i Mellanöstern på hur extrema islamistiska element missbrukade demokratiska spelregler för att ta makten och införa

antidemokratiska regimer, sade Netanyahu redan i februari 2011.

Några månader senare förklarade han att det var sannolikt att "en islamistisk våg kommer att överskölja de arabiska länderna, en antivästlig, antiliberal, antiisraelisk och ytterst en antidemokratisk våg".

Samtidigt förklarade en mera optimistiskt sinnad israelisk ledare – president Shimon Peres som redan för 20 år sedan proklamerade "det nya Mellanöstern" – att de arabiska revolutionerna kunde vara bra för Israel om de ledde till mera demokrati och välstånd i grannländerna.

ISRAELSKA OPINIONSMÄTNINGAR vid samma tid återspeglade denna ambivalens: 51 procent av israelerna trodde att den arabiska våren skulle försämra Israels läge, medan 44 procent ansåg att demokrati i arabländerna skulle vara bättre för Israel.

Israel såg – och ser – med oro på utvecklingen i Egypten. Freden med Egypten är en hörnsten i den israeliska säkerhetsdoktrinen. Den egyptiske presidenten Anwar Sadats historiska fredsresa till Jerusalem 1977 och fredsavtalet två år senare förändrade i ett slag Israels utsatta läge. Israel och Egypten hade utkämpat fyra stora krig sedan 1948 och nu försvann plötsligt det omedelbara hotet från grannen i söder.

Freden har hållit trots alla israelisk-arabiska konfrontationer genom åren – krig, invasioner, intifador – eftersom den var ett strategiskt intresse också för Egypten. Den egyptiska militärregimen under

En nation kollapsar

12 Aron Lund konstaterar att Syrien bryter samman

En nya farao att störta

14 Cecilia Uddén anar en folklig resning mot Egyptens islamistiska styre

Den stora oredans segrare

16 Per Jönsson om att Iran gynnas av oredan i Mellanöstern

Krönika

18 Nick Cohen efterlyser skandinavisk självkritik

Notiser

19 Pressgrannar, USA-medier och pragmatiska muslimer



Anwar Sadat, Jimmy Carter och Menachim Begin.

FOTO: EVERETT COLLECTION/IBL BILDBYRÅ

Sadats efterträdare Hosni Mubarak slog vakt om freden i alla år även om den var iskall och relationerna hölls på ett minimum.

Så Israel fruktade det värsta när Mubarak vacklade och sedan föll. Trots alla entusiastiska liberala och radikala aktivister på Befrielsetorget i Kairo visste israeliska liksom andra informerade bedömare att det bara var en tidsfråga innan islamisterna skulle ta över. Mycket riktigt vann de både parlaments- och presidentvalen. När de dessutom började rensa ut i arméns toppskikt verkade det som också fredsavtalet var på väg ut; företrädare för Muslimska brödraskapet hade redan tidigare sagt att freden skulle "omprövas".

SAMTIDIGT TYCKTES EGYPTEN tappa kontrollen över Sinaihalvön där jihadistiska grupper kunde agera ostört och rikta attacker mot Israel.

Men freden höll även under Israels offensiv i höstas mot Brödraskapets allierade i den palestinska islamistiska rörelsen Hamas i Gaza. Den egyptiske presidenten Muhammad Mursi spelade till och en med en konstruktiv roll när det gällde att få till stånd vapenvila.

Detta ger israeliska bedömare nytt hopp om att fredsavtalet ska klara sig också under en islamistisk regim, även om Mursi vägrar att ha kontakt med israeliska företrädare. De pekar på att Egyptens främsta problem är ekonomin och den interna stabiliteten och att detta inte ger utrymme för några utrikespolitiska äventyr.

– Frågan är vad som händer om den ekonomiska situationen inte förbättras, om

Muslimska brödraskapet inte kan uppfylla sina löften och folkets frustration växer. Då kan protesterna kanaliseras mot Israel och mot de egyptisk-israeliska bilaterala förbindelserna, säger Amos Yadlin, general i reserven och chef för Israeliska institutet för nationella säkerhetsstudier.

YADLIN ANSER ATT den arabiska våren innebär både chanser och risker för Israels del. Som tidigare chef för den militära underåttelsetjänsten uttrycker han det israeliska säkerhetsetablissemangets tankar.

Även om Israels främsta intresse är stabila regimer i grannländerna – både den egyptiska och den syrisk gränsen har varit fredliga sedan kriget 1973 – så gynnas Israel på kort sikt av dagens kaotiska läge i Syrien. Inbördeskriget betyder att den syrisk armén inte längre är ett militärt hot mot Israel. Och skulle Assadregimen falla innebär det också att en viktig del av den radikala axeln Iran-Syrien-libanesiska Hizbollah-palestinska Hamas försvinner, något som ligger i Israels intresse.

– Den moderna välutrustade syrisk armén håller på att förstöra sig själv. Det är strategiskt bra för Israel, säger Amos Yadlin.

När han nyligen presenterade institutets årsrapport fick medierna höra att vad än utgången blir i Syrien så minskar det existentiella hotet mot Israel på den fronten. Det gäller oavsett om Assad överlever, inbördeskriget fortsätter, oppositionen vinner eller om Syrien splittras helt. Israeliska politiker och militärer varnar för att Syriens arsenal av mass-

förstörelsevapen kan hamna i de jihadistiska rebellernas eller i libanesiska Hizbollahs händer, men en centralt placerad person som Yadlin tonar ned faran och pekar i stället på fördelarna med ett försvagat Syrien.

Mot bakgrund av det alltjämt oklara läget i en rad arabländer ligger Israel lågt i sina reaktioner på arabvåren – som ännu knappast har nått grannar som Jordanien och Palestina. I Jordanien tycks kung Abdullah fortfarande ha ett fast grepp om makten, trots demonstrationer och protester. Därmed håller den jordansk-israeliska freden, vilket för Israel betyder en lugn gräns också på den kanten. Och på den palestinska sidan fortsätter splittringen mellan partierna Hamas som styr Gaza och Fatah som styr Västbanken, även om det talas alltmer om en ny intifada riktad mot Israel.

SÅ ENLIGT ISRAELSKA experter utgör omvälvningarna i arabvärlden inget akut hot mot Israel, även om starkt israelifientliga islamistiska rörelser tar makten. Några påpekar att demokratiseringen på längre sikt kan ge chans till fred, särskilt som det finns många nyanser och schatteringar bland islamisterna.

För Israel är däremot Irans kärnprogram det största existentiella hotet. Många israeliska bedömare understryker att de sunnimuslimska länderna känner sig lika hotade av det shiamuslimska Iran och att Israel kan försöka skapa en allians med dem – men för att detta ska bli möjligt krävs först någon form av fredsprocess med palestinierna. 🌱

SYRIEN

En nation kollapsar

Syrien går mot ett totalt sammanbrott. Landet riskerar att bli ett schackbräde för regionens alla stormakter, skriver

Aron Lund

TILL SYRIENKRIGETS OFFER hör inte bara 45 000 människoliv, utan också världens äldsta kulturstäder. I centrala Damaskusräder ännu ett spänt lugn bakom vägspärrar och sandsäckar, men artillerielden multrar ur de fattiga förstäderna. Brandröken sveper in över centrum när vinden ligger på från Ghoutaoasen, och det är en tidsfråga innan frontlinjen ringlat sig in i de trygga medelklasskvarteren och den mångtusendåriga stadskärnan.

I Aleppo, Syriens största stad, har sammanbrottet redan inletts. Den uråldriga *souqen*, marknaden, är eldhärdad; hela staden är ekonomiskt dränerad, hungrig och frusen, politiskt söndersliten. Östra Aleppo och den omgivande landsbygden är nästan helt och hållet i rebellernas händer, men flera områden i centrum och väster ligger under regimen kontroll. Norr om centrum har PKK-anknutna miliser upprättat en kurdisk enklav till vilken varken armén eller de arabiska rebellerna har tillträde.

Kriget i Aleppo har så nått en naturlig låsningspunkt – och också det är en föraning om vad som väntar övriga Syrien. Rebellerna nöter sakta ner regeringssidans försvarslinjer, men nu slåss militären på hemmaplan. De västra förorterna är sedan gammalt tryffrade med militärbaser och hemliga regimanläggningar, och där bor många militärfamiljer. Kvar i regimen händer lig-

ger också åtskilliga kristna kvarter och medelklassområden, där el-Assad har ett genuint folkligt stöd.

Men rebellerna rycker fram, sakta men säkert. På landsbygden runt Aleppo och Idlib håller regimen på att förlora hela sin infrastruktur av flygfält, konvojevägar och militära stöddepunkter. Snaran dras åt. Det är osannolikt att regimen män i Aleppo överlever 2013, mer troligt att staden glider ur Bashar el-Assads händer redan under det nya årets första hälft. När det händer kommer Syrien att vara delat i två hälfter, och den dagen blir det

omöjligt att upprätthålla fiktionen om Bashar el-Assad som Syriens president.

Ja, oppositionen vinner terräng, men frågan är om den vinner Syrien. Assad har valt den brända jordens taktik. Hans armé slåss utan hänsyn till Syriens framtid, spränger sin väg genom städer och byar, och täcker sina reträtter med en storm av granater och raketer. För att säkra sina flanker har Assad satt vapen i händerna på religiösa grupper och rivaliserande stammar, eggat byar och kvarter mot varandra, och väckt ett hat som fräter sönder allt hopp om fred i framtiden. Civil infrastruktur har slagits sönder, bagerier och elverk bombats. Men våldet, hatet och hungern är inte de enda kort som el-Assad har att spela: hans äss i uniformsärmen är att miljontals syrier misstror oppositionen ännu mer än de hatar sin diktator.

Frågan är inte så mycket om detta ska sluta illa eller väl, utan om det överhuvudtaget finns något slut i sikte.



Sidoentré till ett av militära under rättelsetjänstens mest fruktade komplex, en tortyrcentral som kallas "Avdelning Palestina". Området bombades i maj 2012.



FOTO: ARON LUND

NÄR REGIMEN DRIVS UT ur ett område imploderar alla fungerande stats- och myndighetsstrukturer. Den syriska förvaltningen är ohjälpligt sammanflätad med det styrande Baathpartiet, vars cellstruktur i sin tur tvinnats ihop med ett myller av hemlighetsfulla säkerhetsorgan. el-Assadregimens rötter i byråkratin och militären är så starka och finmaskiga att hela den rådande ordningen kommer att rivas omkull med presidenten – och det var också tanken. Ända sedan sjuttioalet har den härskande familjens strategi varit just så enkel och iskallt grym: *efter oss syndafloden*.

I stora delar av norra Syrien råder nu rent kaos, och upproret grumlans av politisk kriminalitet. Utsvultna rebellgrupper i Aleppo planlägger inte längre sina räder för att göra maximal skada på regimen, utan för att komma över största möjliga mängd *ghani-ma*, krigsbyte, i form av mat, ammunition och pengar. Skolor och myndighetsbyggnader plundras, fabriker barskrapas på råvaror och maskiner, vanligt folk rånas i vägspårarna. Rovet från den sönderfallande staden strömmar ut till smuggelmarknader i landsortsbyarna och i Turkiet.

REBELLBEFÄLHAVARE HAR försökt återupprätta ordningen med fältdomstolar och revolutionära råd, men resultaten är klena. Upprorstrupperna förblir inbördes splittade i hundratals olika fraktioner. USA och dess allierade (Saudiarabien, Qatar, Turkiet, Frankrike med flera) har försökt koordinera och samla rebellrörelsen på distans, med hjälp av riktat ekonomiskt och militärt bistånd, men resultaten imponerar inte. Det kaotiska läget i norra Syrien hindrar hjälpen från att nå fram, och mottagargrupperna faller ständigt sönder, strider inbördes, byter namn och uppfinnar nya allianser. Det vore lättare att valla katter.

Det är istället de växande islamistgrupperna som visat sig mest effektiva, både på slagfältet och som förvaltare av ett sönderslaget samhälle. Deras inflytande växer dag för dag, inte bara för att de utgör oppositionens militära spjutspets, utan också för att de gör precis det som många syrier begär: delar ut bistånd, skjuter plundrare, och håller anarkin stängd med en rå och enkel sharialag.

Fronten i Syrien följer numera tydligt landets religiösa spricklinjer. Oppositionen har sitt fäste inom två tredjedelars majoriteten arabiska sunnimuslimer. Regimen stöds av shiitiska minoriteter (alawiter, druser, ismailiter, tolvshia) och kristna kyrkor (grekiskortodoxa, olika östkyrkor och katoliker), liksom av en krympande grupp regeringsvänliga sunniter. Det är på den fattiga sunnitiska landsbygden som striderna rasar som värst. I dessa områden har regimen nästan helt drivits ut, och den rör sig i tungt rustade konvojer, som en fientlig ockupa- »

tionshär. Däremot står staten fortfarande stark i minoritetsområdena och i de stora städerna.

Den religiösa klyftan håller på att be-
fästas av en väldig folkvandring. Omvärlden har mest intresserat sig för de omkring 700 000 syrier som hittills korsat gränsen, men de flesta av Syriens flera miljoner flyktingar är kvar inne i landet. Blandade områden ersätts av etniskt och religiöst homogena enklaver.

DE FLESTA FLYKTINGAR ÄR sunnimuslimer som försöker undkomma regimens flygbombningar och den ekonomiska kollapsen i krigszonerna, men en växande del tillhör Syriens religiösa minoriteter. I kuststaden Tartous har tiotusentals alawiter, kristna och regeringstrogna sunniter samlats. De flesta har flytt från våldet i den närbelägna Homsprovinsen. Andra tillhör den burgna medel- och överklassen, de som har haft råd att flytta till tryggheten innan våldet slukar deras hemstäder.

Ekonomi är förlamad, bruttonationalprodukten har sjunkit med en tredjedel, och pengarna strömmar ut ur landet. Infrastrukturen och hälsovården är på väg att kollapsa, bränslebrist råder. Jordbruket, som försörjer hälften av Syriens invånare, har på sina håll helt upphört. Enligt en ny FN-rapport har skördarna av vete och korn halverats sedan 2010. Allt fler syrier är beroende av matbistånd för att klara sig.

Frågan är inte så mycket om detta ska sluta illa eller väl, utan om det överhuvudtaget finns något slut i sikte. Visst kan konflikten ta oberäkneliga vägar: till exempel att Bashar el-Assad skulle dö eller fly eller utmanövreras i en intern kupp. En utländsk militärintervention, som ett turkiskt intrång i norra Syrien eller amerikanska råder mot Assads arsenal med kemiska vapen, skulle också kunna få snabba och oförutsägbara konsekvenser. Även andra dramatiska händelser, som exempelvis Aleppos eller Damaskus fall, kan plötsligt tippa spelbrädet.

Mer sannolikt är dock att Syrien bara kommer att driva vidare på ungefär samma kurs som hittills. Landet faller sönder, misären tilltar och den syriska statsapparaten vittrar bort. Bashar el-Assad kommer inte att kunna återta makten i Syrien – men han kan fortsätta att slåss mycket länge till.

Om det inte sker ett snabbt genombrott i striderna, eller ett fredsavtal mirakulöst slår rot, går Syrien därför mot en nationell hårdsmälta. 1980-talets libanesiska inbördeskrig kan här repeteras i jätteformat: Syrien som ett schackbräde för regionens alla stormakter, med krigsherrar och religiösa miliser som spelpjäser, och det syriska folket som spelets ständiga förlorare. ♣

EGYPTEN

En ny farao att stöрта

Upprördheten över Muslimska brödraskapets maktmissbruk och repression har lett till en ny revolt i Egypten. Kanske ser vi nu det första folkliga upproret mot ett islamistiskt styre i arabvärlden, skriver **Cecilia Uddén**.

BENSINBOMBER MOT presidentpalatset. En president som inte förmår ena landet. Invånare som skadeglatt trotsar utgångsförbud. Och en opposition som lever i illusionen att de ska kunna komma till makten utan att vinna val.

Och så ett galopperande budgetunderskott, en urgröpt valutareserv och en befolkning där drygt 40 procent lever på under två dollar om dagen men fått det betydligt sämre sedan "revolutionen".

Ytterst få har något hoppfullt att säga om Egyptens utveckling. Och för många blev "den nakne mannen" en symbol för tillståndet i landet två år efter den stolta revolten då hela landet stämde in i talkören: "Bär ditt huvud högt, du är egyptier."

Den "nakne mannen" heter Hamada Saber, och blev känd i Egypten och världen genom videoklippen där han missbehandlas av svartklädd kravallpolis utanför presidentpalatset. Saber ligger avklädd på marken och blir slagen med batong. Poliserna släpar hans kropp mot en bepansrad polispiкет. Man ser hur hans nakna rygg svärtats ner av gatusmuts.

Men den "nakne mannen" fick ytterligare en dimension av tragikomisk såpoperaakt när den 48-årige yrkesmålararen från sin sjukhussäng påstod att polisen inte alls misshandlat honom, utan försökt rädda honom. Han blev motsagd – i direktsändning – av sin egen dottersom pappa är rädd, polisen hotade honom". Och dagen därpå gjorde Hamada ett nytt uttalande där han gav dottern rätt.

SABER MÅ VARA EN ynkrygg i många egyptiers ögon, men hans fall kastar en dyster skugga över "mänsklig värdighet" – som var ett av revolutionens tre krav vid sidan av "bröd och frihet". Två år efter Mubaraks fall ser vi en egyptisk

medborgare som verkartro att förnedring är hans enda sätt att överleva.

Många kommentatorer i Egypten menar att Hamada Sabers fall i efterhand kommer att uppfattas som vändpunkten, "början på slutet för Mursi", att regimen inte kommer att överleva denna skandal. (När detta skrivs, i början av februari, har kulturministern just avgått i protest mot polisövergreppen.)

"Det är brottsligt att släpa en medborgare på marken, men att sen tvinga honom att ljuga inför tv-kamerorna för att skydda polisen – det är inget annat än tyranni", sa den kände människorättsadvokaten Nasser Amin.

Sabers fall blev också en smärtsam påminnelse om det akuta behovet av reformer inom polisväsendet, och om att det faktiskt inte skett någon *revolution* i Egypten. Det som ägde rum var en folkresning. Farao störtades, men institutionerna står kvar.

MEN PARALLELLT MED bottenlös förnedring: ett stolt egyptiskt trots som bland annat manifesterade sig i Suezkanalområdet i slutet av januari när invånarna i Suez, Port Said och Ismailiya vägrade att respektera president Mursis utgångsförbud.

Under tre våldsamma dagar efter två årsdagen av "revolutionen" den 25 januari, dödades över 30 människor i Port Said. Den omedelbara orsaken var Port Said-bornas ursinne över 21 dödsdomar mot deras egna söner – anklagade för att året dessförinnan ha legat bakom våldet på Port Said-stadion då över 70 fotbolls-supportrar dödades. Men sorgen övergick snabbt i en våldsam manifestation av politiskt missnöje.

Oroligheterna längs den ekonomiskt



Demonstrationer i Kairo mot poliser som sköt mot människors ögon.

FOTO: SIPA PRESS/SCANPIX

så viktiga Suezkanalen drev president Mursi att införa undantagstillstånd och nattligt utgångsförbud från kl 21.00. Men istället för att hålla sig inne gick folk ut på gatorna och protesterade i ilsken karnevalsyr. I Ismailiya spelades nattliga fotbollsmatcher i trots mot utgångsförbudet.

Efter ett par dagar såg sig guvernörerna i de tre kanalstäderna tvingade att mildra utgångsförbudet till att gälla från kl 2.00 till kl 5.00 på natten.

FÖR PRESIDENT MURSI och Muslimska brödraskapet var detta andra gången man tvingats till neslig reträtt när folket vägrat att lyda. I höstas misslyckades ett annat försök till utgångsförbud: myndigheterna ville tvinga affärer, restauranger och kaféer att stänga kl 22.00. Att spara energi var då det officiella motivet, men flera av Brödraskapets ministrar uttalade sig samtidigt om det oförnuftiga i att arbeta på natten och sova på dagen. Denna foluppfostringsiver föll inte egyptierna på läppen och förslaget fick skrinläggas när inte ens hot om böter tycktes hjälpa.

Den vassa kvinnliga kolumnisten Nawara Negm konstaterade nyligen att Brödraskapet saknar egyptiernas humor och talang för att leva i kaos – det är en välorganiserad, disciplinerad och lydig klan som försöker styra ett folk som enbart parkerar på "förbjuden parkering".

Människorättsaktivisten Gasser Abdel Razek går ännu längre i beskrivningen av protesterna, demonstrationerna och vägran att lyda. I början av december, ett par dagar efter de första våldsamma sammandrabbningarna utanför presidentpalatset i samband med Mursis maktdektret, sade hon till mig:

– Jag visste redan när de vann parlamentsvalet att en konfrontation med Brödraskapet skulle bli oundviklig. Men jag kunde inte

drömma om att det skulle ske så snart. Det är bara att gratulera, även om vi står inför en svår tid, så är detta Arabvärldens första folkliga uppror mot ett islamistiskt styre.

Ändå hör hon till dem som "höll för näsan och" röstade på Muhammad Mursi i presidentvalet. Eller som man säger i Egypten: "pressade den sura citronen över huvudet". Detta talesätt användes i protesterna mot konstitutionen och Mursis maktdektret i form av bilder på citroner med texten: "49 procent av befolkningen röstade *inte* på dig!" Men Mursi, som lovade att bli hela Egyptens president, har gång på gång vägrat att söka konsensus och demokratiskt samarbete med de andra grupperna i samhället, utan istället hållit sig till sin snäva tolkning av demokrati som majoritetsstyre.

EN ANNAN SOM pressade den sura citronen över huvudet är Hossam Bahgat, 33-årig chef för EIPR – Egyptian Initiative for Personal Rights. Han har ägnat många år åt att försvara islamister som gripts av Mubarakregimen. Efter de blodiga sammanstötningarna utanför presidentpalatset i december, då Brödraskapet kallade in sin egen milis att förhöra och tortera demonstranter, sa Bahgat:

– Jag har tappat räkningen över hur många gånger jag sagt att islamisterna kommer att bli pragmatiska och moderata om de kommer till makten. Jag hade fel.

När jag undrar om han känner sig besviken svarar han:

– Nej, jag vet inte om jag kan kalla det besviken, det är mer en känsla av att vara förrådd.

Och det som gjort att han tappat tron på Mursi är inte bara den kuppattade behandlingen av konstitutionen utan snarare chocken att det styrande Brödraskapet använde sin egen milis mot demonstranter i december. Brödraskapets anhängare upp-

rättade också ett provisoriskt förhållsläger utanför presidentpalatset på natten. Där förhördades och torterades bland andra den förre diplomaten Yehia Negm.

Med två stora blåttiror, svullet ansikte och blåmärken över hela kroppen berättade Yehia Negm för mig att han misshandlats, sparkats, släpats i marken och anklagats för att vara förrädare och ateist. "Du har en davidstjärna intatuerad på vaden", utbrast en av torterarna plötsligt.

DET FÖRSTA FOLKLIGA upprоротet mot islamistiskt styre i arabvärlden? Ja, kanske. Men det innebär *inte* att Brödraskapet kommer att röstas bort i parlamentsvalet i april. Motståndet är ett urbant fenomen. På landsbygden är det bröder och salafister man går till när staten inte sköter sina åtaganden i form av sjukvård och infrastruktur.

Därför ligger det en hel del önsketänkan i vissa av de tvärsäkra spådomarna kring Brödraskapets nära förestående fall, för att inte säga skrämmande förakt för de val och folkomröstningar Brödraskapet vunnit gång på gång de senaste två åren, medan den egyptiska oppositionen – liberaler, socialdemokrater, sekulära och kristna – fullkomligt misslyckats med att förvandla missnöjet med Brödraskapet till egna framgångar i vallokalerna. Vissa liberaler verkar leva i illusionen att de ska kunna komma till makten ändå – med hjälp av demonstrationer, påtryckningar eller kanske militären.

Många egyptier är upprörda över oppositionens politiska omogenhet och handlingsförlamning. "Om vi nu skulle lyckas stöta också Mursi", sa en kvinna i en demonstration till mig, "då skulle vi återigen stå där med en punktering där vi har lyckats få av det trasiga däck – bara för att upptäcka att: hoppsan, vi hade visst inget reservdäck". ❀

Den stora oredans segrare

Att den arabiska våren övergår i instabilitet och osäkerhet gynnar Iran. För det är i Mellanösterns mest kaotiska miljöer som regimen visar sig på styva linan, skriver **Per Jönsson**.

FASTÅN REGIMEN i Teheran arrangerat flera internationella konferenser på temat "Det islamiska uppvaknandet" har det i omvärldens öron skorrat falskt att försöka jämföra och jämställa den arabiska vårens revolter med den iranska revolutionen 1979. Tvärtom började snart allt fler arabiska röster likna arabvårens folkliga resningar med de spontana protestyttringar som följde på det iranska presidentvalet i juni 2009 när Mahmoud Ahmadinejad tilldömdes segern efter en synnerligen ifrågasatt röstsammanräkning. Massdemonstrationerna

slogs ned med brutalt våld och den oppositionella Gröna rörelsen tvingades gå under jord tillsammans med sina mest namnkunniga portalgestalter Mir Hossein Mousavi och Mehdi Karroubi.

I arabiska gräsrotters ögon framstår därför regimen i Iran snarare som minst lika repressiv som de regimer som arabvåren syftade till att störta. Ännu värre blev bilden av ayatollastyret när Teheran aktivt slöt upp bakom Bashar al-Assads regim när denna från första början försökt krossa den folkliga demokratirevolten i Syrien. Utrikespoli-

tiskt har däremot arabvåren fått en rad för Teheran spännande, och i flera fall strategiskt gynnsamma, följdverkningar.

PÅ KORTARE SIKT har Irans regionala ställning stärkts genom att dess huvudmotståndare USA:s positioner i Mellanöstern ännu en gång under ett kort decennium har försvagats. Två ytterst kostsamma, och på det hela taget kontraproduktiva, krig i Irak och Afghanistan innebär att USA:s absoluta hegemoni i regionen bröts. Samtidigt befriade dessa krig Iran från två av dess främsta fiender.



Firande i Teheran på årsdagen av den islamiska revolutionen.

derigrannskapet: Saddam Husseins regim i Bagdad och talibanregimen i Kabul, som ersatts av relativt Iranvänliga styren. Ovanpå dessa "gratisvinster" för Teheran har arabvåren sopat bort två trogna USA-allierade, Mubarak i Egypten och Ben Ali i Tunisien, samt ytterligare två regimer som stått USA relativt nära: Khadaffi i Libyen och Salehs i Jemen.

Fastän inget av de nya styren i dessa arabländer kan räknas som iransk bundsförvant har Iran efter arabvårens hittillsvarande maktskiftet fått betydligt friare händer i regionen. Framför allt genom att Barack Obama inte längre har vare sig vilja eller förmåga att till fullo upprätthålla den regionala maktstrukturen i Mellanöstern som USA byggde upp under kalla kriget och årtiondet därefter. Dels tvingar det enorma amerikanska budgetunderskottet Pentagon att skära ned på den militära närvaro som USA hittills haft på baser och hangarfartyg i hela regionen – särskilt som Obama har signale-

rat ett utvidgat militärt engagemang i Östasien och Stilla-havsområdet. Dels visar såväl opinionsmätningar som förra årets presidentvalskampanj att den amerikanska allmänheten inte har något som helst intresse av nya militära äventyr i Mellanöstern.

KANSKE LIKA VIKTIGT är att USA:s främsta bundsförvanter i regionen mer än någonsin värjer sig mot ett militärt nappatag med Iran, åtminstone om de inte längre kan räkna med total amerikansk uppbackning. De oljerika arabiska kungadömens samarbetsorgan Gulf Cooperation Council (GCC) har drygt 30 år efter sin tillkomst inte visat minsta förmåga till operativ militär samverkan, trots att Saudiarabien och den ultrarika ministaten Qatar på papperet har införsäkrat väldiga vapenarsenaler. Arabvårens revolutionära stämningar har inte heller gått GCC-staterna obemärkt förbi, även om deras auktoritära regimer försöker lugna sina befolkningar med nya välfärds paket – och i fallet Bahrain slagit ned demokratirevolten med gemensamt våld. För samtliga GCC-stater stavs det allt överskuggande nationella målet *status quo*, och arabvåren har om något ökat deras benägenhet att inte ägna sig åt utspel som kan rubba detta mål.

Även Israel har till följd av arabvåren blivit mindre av en hämsko för Irans regionala ambitioner. Nästan i ett slag har arabvårens revolter förvandlat Israels stort sett stabila närmaste grannskap till en rad akuta oroshärdar. I söder och sydväst har den pålitliga grannstaten Mubarak i Egypten ersatts av ett oförutsägbart Muslimska brödrskapet som inte förmår hålla Sinaiöknen fritt från al-Qaida-inspirerade terrorister och vapensmuggling till Gaza. I öster framstår inte längre Jordanien, där även kung Abdullah utmanas av islamister, som alldeles stabilt. I norr och nordöst utmanas Assadregimen i Syrien – under 35 år Israels minst problematiska granne (om än formellt fiendestat!) – av islamistiska rebeller som om de skulle ta makten i Damaskus med största sannolikhet utpekar Israel som dödsfiende. På palestinska Västbanken tyder mycket på att initiativet övergår från beskedliga PLO/Fatah till islamistiska Hamas som har förgörandet av staten Israel högst både på sitt program och i sin praktik.

DYLIKA BEKYMMERSAMMA "fakta på marken" i Israels närområde överskuggas ofta av den israeliska Netanyahu-regeringens högljudda retorik om Irans kärnteknikprogram, vilket officiellt utpekas som ett "existentiellt" hot mot den judiska staten. Dock kan konstateras att även Jerusalems "senaste datum" för när Iran kommer att förfoga över en sprängbar kärnladdning har skjutits fram år efter år under minst en tioårsperiod och just nu sägs inträffa någon gång 2015. I

praktiken verkar Israels regering i tysthet ha anammat sina egna militära experters och Pentagons bedömning att det iranska kärnteknikprogrammet är ett symboliskt uttryck för iranska regionala stormaktsambitioner snarare än att det utgör ett akut militärt hot. Det är illa nog för både Israel och USA, men inte tillräckligt skäl för att starta krig mot Iran.

Så långt är det uppenbart att arabvåren har inneburit en osäkrare omgivning för Israel och vidgat handlingsutrymme för Iran. En knäckfråga är hur man ska bedöma händelserna i Syrien efter den arabiska våren. Om demokratiprotesterna där våren 2011 hade lett till att Assadregimen störtats och ersatts av ett demokratiskt styre, eller åtminstone en skagig utveckling mot demokrati som i Egypten och Tunisien, skulle det otvivelaktigt ha inneburit ett förödande strategiskt bakslag för Iran. Assadregimen är ju Teherans äldsta (sedan 1980) och länge enda arabiska allierade (bland annat mot den gemensamma fienden Saddam Hussein). Framför allt har Syrien varit en vital geografisk och politisk förbindelse-länk till libanesiska Hizbollah, som är Irans enskilt starkaste militära trumfkort gentemot Israel. Därtill har den arabiska Baathregimen i Damaskus utgjort en ideologiskt viktig brygga mellan det shiitiska Iran och den övervägande sunnitiska arabvärlden. Skulle Syrien förvandlas från vän till fiende vore det närmast katastrof för Irans regionala stormaktsambitioner.

MEN ÄVEN OM Damaskus och Aleppo skulle falla i rebellernas händer är det högst osannolikt att vare sig demokrati eller fred lägrar sig över Syrien. I norr har kurder sedan i somras upprättat faktiskt självstyre över gränsområdena mot Turkiet, till Ankaras stora irritation. Rivaliserande sunnimuslimska rebellrörelser kommer med stor säkerhet att fortsätta en inbördes kamp om olika delar av det syriska kärnterritoriet. I bergsområdet och kustlandet vid Latakia och Tartous har Assad sedan länge förberett infrastrukturen för en alawitiskt styrd enklav, möjligen under fortsatt ryskt beskydd.

Däremot skulle knappast den iranska ayatollaregimen frukta ett sådant sönderfallande Syrien. Tvärtom. För det är i Mellanösterns mest kaotiska miljöer som den iranska stormakten visar sig på styva linan. Vad den så kallade arabiska våren framförallt har åstadkommit är att bringa stora delar av Mellanöstern i kaos och oregerlighet. Detta har redan inneburit en betydande reträtt för USA:s intressen. Det väcker obehag och fasa hos oljerika arabiska status quo-makter. Det har i högsta grad rubbat Israels och Turkiets förhoppningar om stabilitet i närområdet. Men arabvåren har samtidigt öppnat oanade möjligheter för fortsatt iransk maktexpansion. 🌟



FOTO: EYEVINE/IBL BILDBYRÅ



Nick Cohen är kolumnist, författare och debattör. Hans senaste bok är *You Can't Read This Book* (2012).

Dags för självkritik

I min senaste krönika för Axess beskrev jag hur Storbritanniens självbelättna mediechefer till sist hade börjat erkänna att de bästa skandinaviska teveprogrammen var bättre än något de själva kunde producera. Kära läsare, jag smickrade er inte tillräckligt. Den senaste månaden verkar hela den brittiska eliten ha kommit fram till att allt vi kan göra kan skandinaverna göra bättre.

Det har vänstern ansett länge. "Varför kan vi inte ha skandinaviska bidrag och offentliga tjänster?" Det har varit dess standardfråga i årtal. Skandinavisk barnomsorg kommer med all rätt att utgöra en inspiration för nästa generation av politiker på vänsterkanten. Storbritannien är ett förfärligt land för unga mödrar, och ju snabbare vi kommer ikapp er desto bättre.

SKILLNADEN JÄMFÖRT MED tidigare är att högern har anslutit sig till denna beundran för allt nordiskt. Förra månaden tittade *The Economist* – detta nyliberalismens evangelium – på hur skandinaviska länder toppade tabellerna i allt från ekonomisk konkurrenskraft till social hälsa och lycka. "Om man var tvungen att återfödas någonstans i världen som en person med genomsnittlig talang och inkomst, så skulle man vilja vara viking", var slutsatsen. Ni som läser det här inser det kanske inte, men en allt större del av världsoptionen anser att ni är vinnare i livets lotteri.

DE KONSERVATIVA BEUNDRAR naturligtvis inte socialdemokratin. Vad de gillar är i stället att skandinaverna tillåter privata företag att bedriva offentlig service. Storbritanniens högerregering har redan infört era friskolor, och innerst inne skulle de också vilja ha en skandinavisk skolpeng. Samtidigt tror sig konservativa i London och Berlin kunna upprepa Sveriges trick från 1990-talet, det vill säga budgetnedskärningar i kombination med ekonomisk tillväxt. De mer liberalt sinnade av dem beundrar de skandinaviska samhällenas öppenhet, som passar så bra till den informationsteknologiska revolutionen.

Prisade av vänstern och högern för er innovationsanda och pragmatism, imiterade och avundade: Vad skulle kunna gå fel?

En hel del, faktiskt. Jag har tidigare bett er hindra era politiker från att åka runt i Europa och säga åt andra länder att imitera Sveriges "expansiva krympning av statens utgifter". Det som fungerade på 1990-talet, när resten av den globala ekonomin befann sig i tillväxt, skulle aldrig kunna fungera i en tid av stagnation, och att tro något annat var dåraktigt. Befolkningen i Sydeuropa och de allt fattigare britterna är offer för en ekonomisk teori som inte förstått att tiderna förändras.

VAD SAKNAR NI NU? Mer än någon annan vänster i Europa som jag har stött på låter sig den svenska vänstern drivas till reaktionära ståndpunkter genom sin politiska korrekthet. Rädslan för att bli kallad "rasist" eller "islamofob" gör det möjligt för vänsteranhängare att blunda för teokratiska och patriarkala mäns övergrepp på mörkhyade kvinnor, en likgiltighet som verkligen är rasistisk om man tänker efter.

Vad beträffar högern så kan dess politik från 1990-talet inte hjälpa Sverige så länge eurokrisen vacklar vidare.

Att beundras av omvärlden är nog bra, men det bör aldrig få hindra självkritik. ✨

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

PRESSGRANNAR

"Europas stormakter drog inte i krig därför att en oviktig händelse plötsligt och okontrollerbart eskalerade till ett krig om hegemoni. Den verkliga lärdomen från 1914 för vår tid är att fråga sig om någon asiatisk makt är intresserad av att medvetet starta ett preventivt krig i syfte att etablera en regional hegemoni, som Tyskland för ett hundra år sedan.

Den goda nyheten är att detta tycks mycket osannolikt. Japan klarar det inte och Kinas militära kapacitet är ännu för svag för att på så vis ta sig an sina olika grannar (inklusive USA). I kärnvapnens tidevarv är det heller inte säkert att den sortens hegemoni kan säkras militärt. Om Kina verkligen önskar att bli den dominerande makten i Asien (och det finns goda, realistiska skäl att anta det) kommer man delvis att göra så genom att bygga upp sin militärmakt gradvis – för att öka USA:s kostnader och risker att befinna sig på plats – och genom att utnyttja sitt ekonomiska inflytande och uppmuntra USA:s nuvarande allierade att distansera sig

från Washington. Om detta kommer att inträffa är emellertid ännu oklart eftersom Kinas framtida ekonomiska och politiska rörelseriktning fortfarande är högst obestämbar. Att medvetet starta ett stormaktskrig för att uppnå detta mål verkar

inte troligt, särskilt inte nu.

En aspekt på det säkerhetspolitiska läget i Östasien är dock oroande, även om den har föga gemensamt med förkrigsläget 1914. Idag riskerar en konflikt i Östasien att bryta ut om föreställningen stärks att den skulle kunna begränsas till havs och luft över avlägsna och (inte särskilt värdefulla) territorier och därigenom inte påverka någon stats territorium eller befolkning. Varje asiatisk stat skulle vara ytterst ovillig att attackera varandra, men att använda flotta och flyg i strider om fjärran öar är just den sortens militära aktiviteter man skulle kunna dra igång för att visa beslutssamhet och förmåga, och som för med sig liten eller ingen risk för upptrappning. Det scenariot oroar mig, men det inträffade inte i juli 1914."

Statsvetaren **Stephen Walt** i *Foreign Policy* om risken för en repris av uppmarschen till första världskriget.



Värd att ta betalt för

I New York pågår den postmoderna mediefighten. I ena ringhörnan *Huffington Post*, i andra *New York Times*.

Nicholas Sablott, international editor på *Huffington Post*, talar oerhört snabbt och monotont och säger "you know" åtminstone två gånger i varje mening. Han är stolt över en redaktion där 300 ungdomar, genomsnittsåldern är 25, arbetar utan fasta arbetstider. De är "self-motivated" och alltid uppkopplade. De jagar runt på internet efter nyheter att vidareförmedla. Högt blandas med lågt enligt internets egen logik. Och läsarna klickar om de gillar eller ogillar vad de får veta.

Ingen populär vanföreställning kan undgå att få kraftigt eldunderstöd av *Huffington Post*.

De vidareförmedlade – någon skulle säkert säga: i allmänhet stulna – nyheterna kombineras med blogginslag av "strong voices". Vad gör en röst stark? Ja, att döma av de beskrivningar som ges av idealgestalter knappast måttfullhet, besinning och lärdom. Snarare hängivenhet. De starka rösterna kan företräda lite vad de vill, bara de är underhållande udda och extrema. Al Gore nämns som en favorit från finrummet. Men Nicholas Sablott försäkrar att andra bloggare kommer från gatan.



Visuell nyhetsförmedling: *New York Times* växer fram.

FOTO: PETER LUTHERSSON

Hur annorlunda är inte allting sedan man passerat *New York Times* entré med ljusa trädstammar i ett atrium! Marc Lacey, deputy foreign editor, och Kyle Crichton, assistant foreign editor, berättar att man varje dag försöker ha nyheter från hela världen, egna nyheter. Bilder och videor, det senare till den digitala utgåva som nu har hunnit få 640 000 prenumeranter, söker man "in the traditional way", från egna medarbetare eller nyhetsbyråer. Risken att bli manipulerad av mobiltelefontagna bilder och videor som driver runt på internet anses vara för stor. I papperstidningen, som

har drygt en miljon prenumeranter, kommer utrikesnyheterna först. 75 korrespondenter från världens alla hörn rapporterar inte bara från krigszoner utan också om tillståndet i nationer där inget dramatiskt sker. Nyhetsförmedlingen ska inte bara vara vederhäftig utan ha bredd.

Marc Lacey och Kyle Crichton är välformulerade och exakta. Välformulerade och exakta är också Kay Pearce och James Dunn från marknadsavdelningen. De kan konstatera att *New York Times* har kommit starkt ut ur en kris, detta sedan man har börjat och kunnat ta betalt även för digital läsning. Det senaste kvartalet visar ett överskott

på nästan 200 miljoner dollar. Ett stort lån från den mexikanske penningmagnaten Carlos Slim till 14 procents ränta har betalats tillbaka. En omständighet som har varit avgörande för framgången är att man har hållit kvar kvalitetskonceptet. Ägarfamiljen Sulzberger har härvid spelat en avgörande roll. Den är "totally committed" till "the journalistic mission", alltså till en publicistisk idé som har med samhällsuppgift att göra, med att bidra och ta ansvar.

Huffington Post är gratis. *New York Times* är värd att betala för! **Peter Luthersson**

FÖRSIKTIG LIBERAL OPTIMISM

Går liberalismen att förena med islam? I en nyligen publicerad liten essäbok behandlar Carl Rudbeck saken: *Islam och liberalism* (2013).

Han avstår klokt från att ge en närmare definition av liberalismen men lyfter fram dess koppling till såväl demokrati som det sekulära samhället. (För egen del vill jag här som ledstjärnor hänvisa till två fransmän och två engelsmän: Montesquieu och Tocqueville respektive Locke och Mill). Rudbeck resonerar kring hur islams olika dogmatiska och religiösa yttringar går att förena med det moderna liberala samhällets sekulära värderingar. Problemen är många när en gammal religions krav på religiös supremati, som fungerar i samhällen där islam har majoritetsstöd, skall transponeras till moderna väster-

ländska samhällen där trosbekännarna är i minoritet: Kvinnans ställning, där religionens och traditionens krav på omskärelse, slöja och polygami understryker en långtgående patriarkal syn, och starka uppfattningar om "hädelse" räcker som exempel på kulturkrockar. Muhammedteckningar anmäler sig omedelbart som illustration. Den islamiska världens upprördhet år 2005 över de danska teckningarna kan ha fått ytterligare näring av kopplingen till Dannebrogen, världens äldsta nationalflagga, som ju associerar till de gamla korsfararflaggorna. De Vilksiska rondellhundarna är vanligen flagglösa men väcker också de ilskan i den islamiska världen.

Rudbeck är försiktig

optimistisk i möjligheten att framgent förena liberalismen och islam, även om han för närvarande finner få uppmuntrande tecken ens i den reforminriktade delen av islam; det är värt att notera att Rudbeck i sina angivna källor på området inte har med Ayaan Hirsi Ali. Hon har som bekant en mera dystert syn på islams sekulära potential.

För egen del är jag – mot bakgrund av min erfarenhet som ledamot i FN:s kommitté för mänskliga rättigheter – böjd att dela Rudbecks försiktiga optimism också för Sveriges del. Och vi vet att vi nått fram, när Vilks rätt att driva gäck med islams heliga symboler erkänns också av muslimska sekulära svenskar. Där är vi inte ännu. Vilks hädiska krusnings och upptåg, som alltså har stöd av MR-kommitténs tolkning av yttrandefriheten, bedöms av det svenska kulturetablissemanget ännu så länge med en annan ängslig måttstock än vad som gäller för dem som i en liberal sekulär tradition vill trampa på kristna symboler.

Krister Thelin





Roland Poirier Martinsson

DOSSIER

Letande efter vetande

Akademisk forskning i Sverige slarvar i två väsentliga dimensioner. Dels forskningens relation till annan intellektuell verksamhet: politiken, det offentliga samtalet, kulturen, konsten. Dels relationen mellan naturvetenskaperna och human- och samhällsvetenskaperna – båda utgår från människan och handlar i någon mening om människan, men hos oss framstår de som helt åtskilda. Kognitionsvetenskapen rör sig i just dessa dimensioner.

Roland Poirier Martinsson, gästredaktör

NATUREN ÄR VI

Kognitionsvetenskapen är kanske den disciplin som mest av alla löser upp den artificiella och intellektuellt destruktiva gränsen mellan människa och natur. Det är viktigt inte bara av teoretiska eller tekniska skäl utan också nödvändigt för att vi ska förstå oss själva.

Av Roland Poirier Martinsson

DET ÄR DRÖGT tjugofem år sedan jag läste den australiske filosofen David Armstrongs *A Materialist Theory of the Mind* (1968). Boken är ett detaljerat försök att reducera allt vi upplever till en materialistisk grund, men känns mest som ett hopkok av Freud och Newton. Jag minns att jag baxnade över att filosofi som var så pass förlegad fortfarande kunde hamna på filosofikursers litteraturlistor, inte som filosofihistoria, utan som medvetandefilosofi. Var alltså detta analytisk filosofi? Det kändes ungefär som att se läkare söva patienter med eter.

Armstrongs medvetandefilosofi var den moderna eran i pendelns fulla utslag. Ytterst lovade hans ansats apparater som i framtiden kunde mäta och förutsäga tankar och känslor: science fiction maskerad som akademiska pretentioner. Det var de fantastiska drömmarna om märkliga maskiner som följde på genombrottet för gravitationsteorin på 1700-talet, fast nu var det millennieskifte och det handlade om medvetandet. *Beam me up, Scotty!*

Vad Armstrong oavsiktligt visade när han, på största allvar och med skärpa, formulerade en misslyckad materialistisk teori för medvetandet, var med andra ord att medvetandet skulle kräva en annan grundhypotes. Det sägs ofta att vi lär oss av misslyckanden. Det stämmer, men då krävs att det inte går åt skogen till följd av klantighet eller oskicklighet, utan på grund av att ansatserna i grund och botten är fel. Kan man inte hamna rätt trots uppfinningsrikedom och skicklighet, då har man lärt sig något. Armstrong hade fel, men han var en mycket kompetent filosof. När han hade misslyckats med sin materialistiska medvetandeteori fanns därför ny kunskap och skäl att gå vidare.

Så kan man också uppfatta kognitionsvetenskapens första decennier. I backspegeln är det lätt att skaka på huvudet åt de tidiga modellerna för hjärnan, där medvetandets funktioner i närmast konkret bemärkelse betraktades som mjukvara för hårdvaran: hjärnan, den organiska datorn.

Men det misslyckandet – och andra som följt – har inte bara gett upphov till en mängd fruktbara stickspår (en misslyckad modell

kan fortfarande leda till tekniska innovationer och fruktbara idéer i andra, oväntade sammanhang), utan dessutom närmast tvingat fram ett av de mest dynamiska och intressanta forskningsområdena inom vetenskapen. Och ett av de mest respekterade kunskapscentren – också ur ett internationellt perspektiv – är avdelningen för kognitionsvetenskap vid Lunds universitet.

Som ofta inom nya forskningsområden är inlärningsstakten och uppfinningsrikedomen för kognitionsvetenskapen svindlande. Ibland är det svårt att sortera och överblicka utvecklingen, men det innebär också att de möjligheter – teoretiska och tekniska – som anas är många och spännande. Tänkande robotar. Ny pedagogik. Syn åt blindas, hörsel åt döva. Bättre modeller för trafikplanering, pensionsplanering, bankaffärer, livsmedelsinköp och sjukvårdsadministration. Och även om återvändsgränder väntar också i framtiden tror jag att kognitionsvetenskapen nu har lämnat spädbarnsstadiet bakom sig och börjar påminna om hur den kommer att se ut som vuxen.

Det finns ytterligare en aspekt av kognitionsvetenskapen som jag vill betona. Om vi gör en mycket grov indelning av akademisk forskning finner vi att den – som sagt, mycket grov – kan sorteras dels i discipliner som studerar naturen och formulerar sig i matematikens språk, dels i discipliner som studerar människan och samhället, som formulerar sig mera litterärt.

Om vi kunde använda den apparat för att läsa tankar och känslor som Armstrong möjligen drömde om på 1960-talet, vågar jag slå vad om att vi skulle finna en ömsesidig brist på respekt och förståelse mellan dessa båda grupper. Naturvetarna ser bristande förutsäggelseförmåga och vaga begrepp som genuina svagheter inom alla de discipliner som studerar och försöker förstå människan i hennes myllrande mångfald. Omvänt ser samhälls- och humanvetenskaperna fyrkantighet och brist på ödmjukhet som genuina svagheter hos de naturvetenskapliga disciplinerna – forskarna i vita rockar lider av provrörsfetischism.

Men vetenskapshistorien berättar en annan historia, om hur det djupt mänskliga drivit fram nya naturvetenskapliga paradig, och hur de briljanta teorierna om naturen förändrat vår syn på oss själva, med

själfyllda konsekvenser för konsten och filosofin. Ingenting som är riktigt intressant tål uppdelningen i människa och natur. Naturen är vi, och det säger jag utan att i det allra minsta vilja reducera det genuint mänskliga.

Kanske är kognitionsvetenskapen den disciplin som mest av alla löser upp den artificiella och intellektuellt destruktiva gränsen mellan människa och natur. Det är, påstår jag, mycket viktigt inte bara av teoretiska eller tekniska skäl, utan också nödvändigt för att vi ska förstå oss själva. Naturvetenskaperna handlar om människan, men inte människan som dator eller djur eller behållare för gener, utan om människan som *människa*. Detta bekräftas av kognitionsvetenskapen.

Det var på 1800-talet som termen "science" etablerades, innan dess talade man om "naturfilosofi". Det var ett mycket mera träffande ord. Jag skulle önska att vi återvände till det förmoderna språkbruket. Jag misstänker att många kognitionsforskare instämmer.

I det här numret av *Axess* skriver professor Agneta Gulz om sin forskning kring inlärnin och utvärdering av kunskap, och vikten av att dessa två uppgifter inte bygger på helt åtskilda föreställningar om pedagogikens mål och mening. Till det syftet studeras och utvecklas digitala lärspel, som kan användas också för att utvärdera undervisningen och elevernas utveckling.

Jag har dessutom pratat med professor Peter Gärdenfors, möjligen Sveriges internationellt mest uppmärksammade filosof, som mer än någon annan kan ta åt sig äran (vilket han inte gör) för att Sverige är en ledande nation inom kognitionsvetenskapen.

Tomas Persson, doktor i kognitionsvetenskap, skriver om det unikt mänskliga – eller, snarare, våra föreställningar om det unikt mänskliga – med utgångspunkt i sitt intresse för mänsklig evolution. Slutligen kommenterar ytterligare en handfull forskare vid Avdelningen för kognitionsforskning i Lund sitt arbete – och säger något om sina drömmar inför framtiden.

Det är humanistiskt och naturligt, exakt och flummigt, mätteknik och idékonst, allt i en salig blandning. Med andra ord, en ögonblicksbild av hur vetenskapen fungerar. ✿ >>



LÄRANDET I DEN SVARTA BOXEN

Skolan kombinerar idéer om 2000-talets kunskaper med 1900-talets former av tester och utvärderingar. Sammanblandningen är dömd att misslyckas.

Av Agneta Gulz

DE SENASTE ÅRENS förändringar i den svenska skolan har bland annat inneburit en betoning på en ny form av kursmål. Elever ska utveckla sin förmåga att reflektera över sitt eget lärande i olika ämnen, utveckla sin förmåga att använda arbetssätt som främjar den egna inläringen och utveckla en förmåga att ta ansvar för sitt eget lärande, och så vidare. Dessa mål kan knytas till den globalt växande rörelsen *The 21st Century Skills Movement*, som tar fasta på frågan vad som krävs för att vara en välutbildad och kompetent medborgare på 2000-talet. Förutom traditionellt centrala kunskaper som att läsa, skriva och räkna, konstaterar man att också initiativförmåga, förmåga att ta eget ansvar för sitt lärande och förmåga att välja lässtrategier är nödvändiga.

En annan förändring under de senaste åren är den ökade mängden utvärderingar, inte minst i form av nationella prov, där man idag har två i årskurs 3 och fem vardera i årskurs 6 och årskurs 9. De nationella proven utgör en betydande apparat, och många lärare vittnar om hur stor del av deras tid som de tar.

Men förändringarna och satsningarna – som dock syftar till en skola där kunskap värnas – brister i samordning. Man kombinerar idéer om 2000-talets kunskaper och kompetenser med 1900-talets former av tester och utvärderingar, en sammanblandning som är dömd att misslyckas. Varför investera i nya kunskapsmål om man inte samtidigt investerar i metoder för att utvärdera hur väl de nås?

Betrakta de prov som är vanliga i skolan idag, med nationella prov som typiska exempel. De bygger på en grundkonstruktion som använts genom hela 1900-talet. Ställer man dem mot skolans nya, framväxande mål är det uppenbart att den sortens prov – utvärderingar av kunskap – inte har följt med utvecklingen. För det första är de snäva i vad de kan utvärdera. Det går inte att bedöma en

elevs förmåga att ta ansvar för och styra det egna lärandet genom att studera hur hon beter sig mellan två givna klockslag då hon dessutom fått mycket tydliga direktiv för vad hon ska göra. Det går inte att utvärdera en elevs förmåga att välja lämpliga inlärnings- eller problemlösningsstrategier, om inte situationen som utvärderas innehåller frihetsgrader och valfrihet att ta sig an uppgifter på olika sätt. Det går inte att utvärdera en elevs benägenhet och motivation att lära och utvecklas, om inte underlaget löper över en något längre tid och inkluderar val för eleven mellan olika aktiviteter.

FÖR DET ANDRA är dessa 1900-talsmässiga prov i allmänhet *summativa*, det vill säga, de fokuserar på vilken (slut)station eleven nått. Provtillfället har förvisso föregåtts av läroprocesser och utveckling, men lärandet som sådant förblir i den svarta boxen. Sådana retrospektiva utvärderingar konkurrerar med det pedagogiska arbetet om tid och fokus. *Formativ* utvärdering är däremot, i likhet med pedagogiskt arbete, nutids- och framåtblickande istället för bakåtblickande, och tar sikte på hur individen kan förbättra sina prestationer och utvecklas.

Dessa två brister hos dagens 1900-talsmässiga prov har beröringspunkter. Ren information om vilket slutmål elever når säger inget om på vilket sätt olika elever nått fram till detta slutmål. Men i samhället är förmågan och motivationen att lära och utvecklas högst relevant. Då vill vi också kunna utvärdera detta i utbildningen. Inte för att kompetensnivån i ett givet läge är ointressant, men dagens utvärderingsformer fokuserar orimligt mycket på givna, statiska lägen. Och framförallt vill vi ha utvärdering som är integrerad med – snarare än konkurrerar med – lärande och pedagogiskt arbete.

Bland pedagogiskt verksamma personer råder ofta samstämmighet om att formativ utvärdering är att föredra framför *summativ*. Ändå ser vi en storsatsning på *summativ*, standardiserad utvärdering i skolan. Varför?

Svaret är att formativ utvärdering är enormt mycket mer tidskrävande än *summativ* – så länge man håller sig med 1900-talets utvärderingsmetoder och verktyg.

Det är här teknologin träder in på scenen. Välutformade digitala lärspele kan ge kraftfullt stöd till formativ utvärdering. Hur man bygger sådana spel är ett viktigt forskningsområde inom kognitionsvetenskapen, med både teoretiskt spännande frågeställningar och direkta, praktiska konsekvenser för vilka beslut som bör fattas av dagens skolpolitiker – för morgondagens skola.

FÖRST ETT FÖRTYDLIGANDE om begreppet lärspele i detta sammanhang. Med lärspele avses pedagogiskt dedikerade digitala spel inom skolans domäner: samhällsorienterande ämnen, naturorienterande ämnen, svenska, engelska, historia, matematik och så vidare. Dessa spel innehåller berättelser eller narrativer; uppdrag att lösa, som kräver inhämtning, bearbetning och tillämpning av kunskap; feedback och stöd av olika slag; progressionsmöjligheter av olika slag.

Att spela ett lärspele innebär att hela tiden göra olika val, och lärspelets lämplighet som utvärderingsinstrument ligger just i detta faktum. Ett välutformat lärspele utgör en rik miljö i termer av pedagogiskt relevanta valmöjligheter: att välja sätt att angripa en uppgift; att välja mellan informationskällor; att välja att gå vidare till en svårare nivå eller inte; att välja att hantera en utmaning (kanske på olika sätt); att välja repetition eller inte; att välja att enträget jobba på eller ta paus med vissa mellanrum, och så vidare. En dator kan logga alla val eleven gör, och i synnerhet de val som är av intresse för en lärare eller en utvärderare. Den kan samla information om sådant som är väl så relevant som resultatet på ett 1900-talsmässigt prov: vilka egna val eleven gör i en lärsituation när ingen talar om hur hon ska välja, hur eleven reagerar på förändring, hur hon svarar på feedback av olika slag, i vilken grad eleven tar ansvar och driver det egna arbetet, i vilken grad



Uppkopplade men ändå fränkopplade.

FOTO: ELISABETH ALVENBY/GP/IBL BILDBYRÅ

eleven använder olika metoder samt väljer metoder som passar för uppgiften och/eller henne själv.

Det måste dock påpekas att digitala lärspele inte kan användas rakt av för utvärdering. Utvärdering av lärandet är en *möjlig funktion* hos digitala lärspele vid sidan av deras *huvudfunktion* att stödja lärandet. En förutsättning för att använda ett lärspele som utvärderingsverktyg är att det har en modul som dels loggar spelaktiviteterna men dels och framförallt också filtrerar logg-informationen på ett adekvat sätt och producerar en överskådlig och lättolkad sammanställning för läraren.

Ta som exempel ett digitalt lärspele som används under en serie lektioner i ett ämne i grundskolan. Här bör dokumentationen efter varje lektion i första steget ha form av en enkel grafisk översikt över elevernas utveckling tillsammans med information om sådant som sticker ut: Var har många fastnat? Var har några fastnat? Finns det elever som avviker i vad de arbetat med och hur de tagit sig fram? Därefter kan läraren gå in och få mer detaljerad information för enskilda elever kring sådant som utvecklingen över tid (progressionen över alla lektioner).

ner), vilka moment eleven klarar enkelt eller har svårt för, vilka strategier eleven föredrar för vissa uppgifter, vad eleven lägger ner minst och mest tid på, var eleven eventuellt kör fast, hur eleven agerar i kritiska moment och hanterar utmaningar, hur eleven svarar på olika former av feedback, hur fokuserat eleven arbetar och, när det är tillämpligt, hur eleven samverkar med andra elever i spelet.

EN SÄDAN ÖVERSIKT och sådan information ger en god grund för läraren att nästa lektion ha formativa pedagogiska samtal med ett antal valda elever – betydligt mindre på måfå än då läraren går runt och ser vad eleverna gör och där de elever som räcker upp handen eller ser ut som att de behöver hjälp blir de som får ett sådant formativt utvärderande samtal. Den vanliga inledningsfrågan till eleven om hur det går och om det är något hon tycker är svårt, kan hoppas över, för läraren har redan tillräcklig information för att börja ett pedagogiskt samtal, inklusive en del information om saker som eleven kanske inte tänker på själv.

Det innebär också, att det för varje enskild elev finns konkret information som läraren och eleven kan använda för att dis-

kutera metakognition, det vill säga elevens tänkande om det egna tänkandet och lärandet. Exempelvis, "När du i spelet kommer till uppgifter där du ska skriva bildtexter gör du ofta så här, men ibland gör du så här, vad tänker du om de två sätten?" eller "När du löste uppdraget att ta reda på hur uppfinningarna hänger ihop för att visa det för din digitala elev i spelet jobbade du väldigt snabbt; du valde då bort vissa av källorna, hur tänker du om det?" eller "Det här är som du märker svårt och tar tid, du väljer att lösa det bit för bit, lite varje lektion, passar det sättet att arbeta dig?" Forskning visar entydigt att metakognitiv kompetens – kunskap om lärstrategier och förmåga att planera och reglera sitt eget lärande – är avgörande för en elevs framgång. Det har också visats att framgångsrika lärare använder metakognitiv information och instruerar om lärstrategier som en del av undervisningen – på ett konkret och detaljerat sätt. Dessvärre ser vi i svenska skolan ett kraftigt ökat inslag av metakognitiva uppgifter av ett abstrakt och generellt slag, som till exempel i följande "reflektionsuppgift" i bild för en 12–13-åring: "reflektera över hur nöjd du är med ditt arbete med material och tekniker, »



med ditt skapande och uttryck samt med din arbetsprocess totalt", eller i ett system där 9–11-åringar en gång per termin ombeskriva en generell kommentar om "hur jag klarar att planera min arbetstid".

Det är även möjligt att använda ett test som ingår i ett digitalt lärspele på mer klassiskt vis som ett slutstationstest. Då kan man med fördel göra på liknande sätt som i den amerikanska delstaten Oregon, som administrerar sina nationella prov digitalt. Där kan eleverna göra varje test upp till tre gånger per år under tiden oktober till maj, varav det bästa resultatet räknas. Omedelbart när provet är gjort får både eleven och läraren resultatet och kan använda det för att identifiera vad eleverna behöver arbeta vidare med. (För ett digitalt lärspele kan man på motsvarande vis låta eleverna välja tre testtillfällen under tiden de arbetar med området och spelet.)

En sådan ansats, tillsammans med betoningen av formativ utvärdering, reducerar två problem behäftade med 1900-talsmässig utvärdering, nämligen: 1) den orimliga laddningen av ett enda provtillfälle, något vi vet kan skapa stor stress och få det att knyta sig fullständigt för en del elever, och 2) det artificiella i att vid ett enda avgränsat tillfälle mellan två givna klockslag ha sin enda chans att producera och leverera till exempel en text eller lösningen på ett antal uppgifter – något som är relativt ovanligt förekommande i de flesta professioner.

En ytterligare fördel med Oregons utvärderingssystem – även om uppgifterna är traditionella testfrågor, med svar i multiple-choice-format, och inte den rikare form av uppgifter som erbjuds i ett digitalt lärspele – är att svårighetsgraden i testen automatiskt anpassas till eleven i fråga. En elev som besvarar många frågokorrekt får fortsättningsvis svårare frågor, medan en elev som inte klarar frågorna fortsättningsvis får lättare frågor. Detta ger mer detaljerad information om var en elev befinner sig än resultat på ett prov som har ett givet och begränsat antal frågor på givna svårighetsgrader.

HITTILLS HAR DEN svenska skolan som arena för digitala medier tyvärr varit en märklig skådeplats. Dessa medier har utan tvekan gjort intåg i skolan, ofta i hög hastighet och ackompanjerade av storstilade löften, men ännu syns extremt lite av digitala produkter som de facto stöder lärare i deras professionella uppdrag, nämligen att undervisa, stödja och utvärdera elever på bästa och mest utvecklingsfrämjande sätt. Istäl-

let satsas kraftigt på kringfunktioner som olika slags administrativa plattformar – till exempel för frånvarorapportering eller för att fylla i nivåmatriser på kanslipedagogspråk, som ibland varken elever eller föräldrar eller ens lärarna själva förstår.

ÄVEN DE DIGITALA plattformar som sägs vara pedagogiska och syfta till formativ utvärdering utnyttjar endast det digitala formatet men ingen digital funktionalitet, det vill säga datorns kapacitet att bearbeta, analysera, koppla ihop och sammanställa information. De brister också ofta allvarligt i konkretion. Här är några autentiska exempel på formativ utvärderande omdömen riktade till elever i årskurs 6–7: "Provresultatet visar att du ska arbeta med att utveckla förmågan att kunna koppla resultat vid laborationer till frågeställningen och skriva slutsatser kopplade till fysikaliska modeller och teorier"; "Din skrivuppgift om demokrati är godkänd, men för att utvecklas bör du i kommande uppgifter arbeta med att avgränsa dina begrepp bättre och föra mer nyanserade och problematiserande resonemang"; "Du har genomfört din arbetsprocess och tagit fram en enkel skiss. För att komma vidare och nå ett högre betyg bör du fördjupa ditt kommande arbete med bilden och presentationen av den och visa mer välutvecklade analyser kring ditt arbete."

Vem tror på allvar att de har positiv effekt på elevernas utveckling och lärande?

Ändå förekommer sådana "formativa" och ofta metakognitivt inriktade omdömen allt oftare i den svenska skolan trots att de är de facto verkningslösa. Formativt stöd, inklusive metakognitivt stöd, måste ges på en långt mer konkret nivå, samt i direkt anslutning till något eleven arbetar med och kan förbättra, för att vara pedagogiskt effektivt.

Förutom satsningen på administrativa plattformar (inklusive sådana som kallas pedagogiska), finns en naiv tro om att digitalisering av skolans verksamhet innebär att leverera datorer eller surfplattor och internetuppkoppling – så att lärarna och eleverna kan använda sig av Wikipedia, Officepaketet och sociala medier, eller möjligen några av de otaliga bok-på-burk-applikationer som finns tillgängliga via internet.

Men faktum är att ingen verksamhet blir bättre och kraftfullare med hjälp av digital hårdvara och standardprogram – vare sig affärsjuridik, tandkirurgi, arkitektverksamhet eller någon annan verksamhet. För skolan krävs digitala redskap som är till för både lärarna och eleverna. 🌸

DEN STÄN

Kognitionsvetenskap har genomgått flera stora faser. Utvecklingen går nu mot evolutionära perspektiv på tänkandet, säger Peter Gärdenfors.

Av Roland Poirier Martinsson

MÖJLIGEN ÄR FRÅGORNASOM Sokrates diskuterar i Platons dialog Theaitetos själva kärnan i den teoretiska filosofin: Vad är kunskap, hur kan vi veta att vi vet något, vad rättfärdigar oss i våra övertygelser? De epistemologiska – kunskapsteoretiska – problemen leder förr eller senare till resten: metafysiken, språkfilosofin, medvetandefilosofin.

Det var alltså ingen liten sak när förra seklets möjligen viktigaste filosof, Willard Quine, som en av sina sista centrala texter författade essän *Epistemology Naturalized* (1969). I den är hans grundpoäng att filosofin inte räcker till; de senaste tjugotre seklerna har varit ett stickspår, det är dags att växla in epistemologin mot naturvetenskaperna.

Påståendet var – och förblir – kontroversiellt bland filosofer, men samtidigt bekräftade det en pågående forskningsutveckling inom flera olika specialvetenskaper, som redan var i färd att närma sig Platons klassiska frågor från ett empiriskt perspektiv.

I Sverige läste Peter Gärdenfors, då ung, lovande filosof, idag professor i kognitionsvetenskap vid Lunds universitet, Quines essä med stort intresse.

– Från ett idémässigt perspektiv var *Epistemology Naturalized* mycket viktig för mig och en stark inspiration. Senare utlyste Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet en professur i kognitionsforskning, som jag sökte och fick, det var den praktiska förutsättningen.

I PRAKTIKEN TOG Peter Gärdenfors närmast på egen hand ämnet kognitionsvetenskap till Sverige. År 1988 grundade han avdelningen för kognitionsforskning i Lund, som en del av filosofiska institutionen. I dag finns det tre professorer i kognitionsvetenskap i Lund, en handfull ytterligare forskare och dryga dussinet doktorander. Avdelningen är Skandinavien mest internatio-

DIGA KUNSKAPSFRÅGAN

nell inriktade och forskningstunga grupp i kognitionsvetenskap, välkänd och respekterad runt om i världen.

Kognitionsforskningen har beskrivit samma utveckling som ofta kännetecknar nya forskningsprogram – från vad som kan beskrivas som naiv optimism, till en krångligare, men mera realistisk, bild av forskningsobjektet. Till och med benämningen har ändrats, från kognitionsforskning till kognitionsvetenskap, där den senare signalerar att det handlar om något mer än att bara experimentera, att det finns en underliggande teoretisk ansats.

– Man kan dela in utvecklingen i tre faser. Från början var datormetaforen central när hjärnan och dess kognitiva funktioner skulle förstås. Man tolkade neuronernas impulser som sekvenser av nollor och ettor, informationsöverföringen mellan neuroner tänktes följa logiska regler, och hjärnan var själva datorn.

– Nästa fas betonade idén om artificiella, neurala nätverk som tillåter parallella processer, till skillnad från de renodlat symboliska modellerna, där varje process tänktes som rent seriell. Med neurala nätverk hamnade tyngdpunkten mer på samverkan mel-

lan idéer. Kognitionen blir ett fenomen utspjutt över hela systemet, utan någon centralt kontrollerad processor: det finns ingen del av hjärnan som styr helheten.

– Idag har den utvecklingen tagit ytterligare ett steg, och vårt sätt att tänka, lära och resonera förstås i relation inte bara till olika idéer och mentala processor. Hjärnan befinner sig i kroppen, som i sin tur befinner sig i världen. Kognitiva funktioner måste förstås mot bakgrund av alla de funktioner och situationer som inte låter sig beskrivas utan att kroppen och världen tas med i beskrivningen. Hjärnan ses inte längre som kroppens herre utan som dess betjänt. Det synsättet leder sedan nästan oundvikligen vidare till evolutionära perspektiv på tänkandet.

KOGNITIONSVETENSKAPEN har kännetecknats mer än de flesta discipliner av en mångfald av metoder och infallsvinklar. Forskarna kommer från neurologin, lingvistik, psykologin, datalogin, filosofin, robotiken och så vidare. Det som hållit samman den mångskiftande vetenskapen har varit studieobjektet: kognitionen. Den utveckling som Peter Gärdenfors beskriver skulle kunna tolkas som att också denna sammanhållande faktor nu är på väg att lösas upp.

– Men det är en utveckling som man ser ganska ofta inom olika områden. Väldefinierade forskningsprogram tycks försvinna, men i själva verket uppgår de i olika underdiscipliner. Det var vad som hände, exempelvis, med forskningsområdet artificiell intelligens, det finns inte kvar som AI, men forskningen bedrivs inom kognitionsforskningens olika områden. Men du har rätt i att en del filosofiska frågor är på väg tillbaka.

Det är i sådana fall varken förvånande eller ett svaghets-tecken. Varje specialvetenskap når i olika avgörande skeden en punkt där forskningens grundläggande förutsättningar måste förstås på nytt, vilket leder in i filosofin. Snarare hade det varit oroande om en vetenskap med bara femtio år på nacken inte hade funnit behovet av att

konsolidera och omgruppera sig.

– Självklart kan den här utspridningen av metoder vara ett problem. Men den erbjuder också en rikedom. Framförallt skulle jag vilja understryka att hela den traditionella indelningen i discipliner inom vetenskapen håller på att göras meningslös av verkligheten. Den utveckling du ser inom kognitionsvetenskapen, som gör den svårdefinierad och svår sammanfattad, syns inom alla de traditionella specialvetenskaperna.

ETT ANNAT INTRESSANT spår inom kognitionsvetenskapen är att den tycks skänka väldigt starka förhoppningar om praktiska tillämpningar i framtiden.

– Från början handlade det mycket om smarta maskiner och program, men den inriktningen har försvagats. Mycket av det vi lär oss förstå om tänkandet tillämpas nu, och kan tillämpas mycket mer, på användbarhet i olika sammanhang. Men vad jag verkligen vill betona är de pedagogiska möjligheterna, allt från appar som hjälper elever att navigera i och lära sig om sin omgivning, till lärospel och nya metoder för utvärdering.

Robotar?

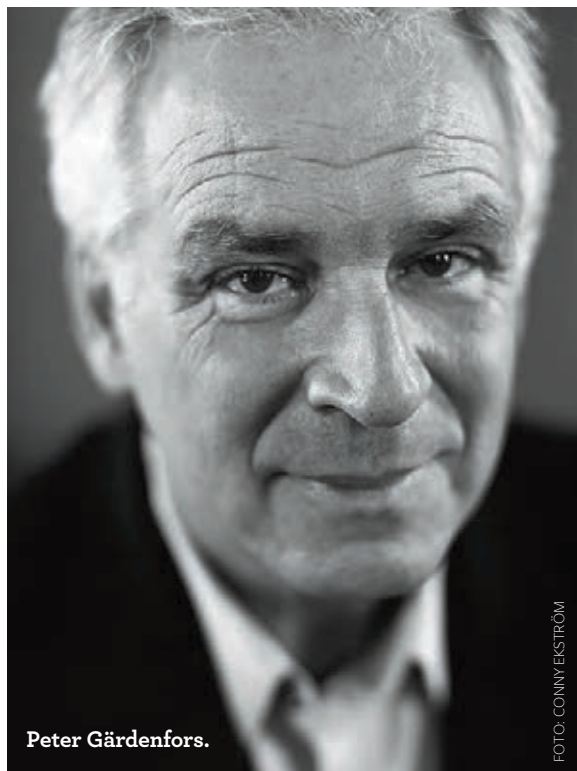
– Absolut. Dagens industrirobotar utför snäva uppgifter i miljöer som anpassats för robotarna, men den del av kognitionsvetenskapen som har beröringsytor mot robotik ägnar sig mycket åt att försöka bygga robotar som kan lära sig och utvecklas, som konstrueras så att de självmotiveras att anpassa sig till omgivningen och uppgifterna. Robotar som anpassar sig till omgivningen, framförallt till de människor som använder dem, istället för tvärtom.

Men finns det ingen som oroar sig för att dessa robotar ska vakna en dag och få för sig något som konstruktören eller programmeraren inte hade räknat med?

– Nej, den risken är knappast överhängande. Jag vet inte om det någonsin kommer att ske att vi kan göra robotar som är så avancerade att de kan liknas vid tänkande och kännande människor. I dag är inte målet för kognitionsvetenskapen att bygga tänkande maskiner, utan att förstå kognitiva processer, med hjälp av en mängd olika metoder. Trenden är att arbeta med flera olika infallsvinklar, metoder, metaforer.

Vi behöver inte börja fundera över rättigheter för robotar riktigt än?

– Nej, inte än på ett tag. Men det är en intressant, filosofisk diskussion. ✨



Peter Gärdenfors.

FOTO: CONNY EKSTRÖM



SE MÄNNISKAN!



Grönlandsval

Från fysiologi till komplexa beteenden brukar människan följa samma mönster som vilket djur som helst. Men vad gäller kognition finns ingen slutgiltig teori om varför *Homo sapiens* är som hon är.

FOTO: NATUREPICTURELIBRARY/JBL BILDbyRA

Av Tomas Persson

"LJUS KOMMER ÄNTLIGEN att spridas över människans egen uppkomst och hennes historia", skrev Charles Darwin i slutet av *Om arternas uppkomst* 1859, hans första bok om evolution genom naturligt urval. Ordet "äntligen" har förvisso bara smugit sig in i den svenska översättningen av Roland Adlerberth, men där Darwin erbjöd en blygsam underdrift uttrycker översättningen vad det egentligen rörde sig om. Mysteriet *Homo sapiens* skulle äntligen få sin vetenskapliga lösning. Av ytterligare intresse i sammanhanget är att Darwin nämner detta i direkt anslutning till ämnet psykologi. Psykologin skulle byggas på nya grundvalar i och med evolutionsteorin. Enganska omedelbar reaktion på att människans psykologi kunde vara en evolutionär produkt var att titta med nyväckt intresse på djurs kognition. Innan seklet var slut hade de första böckerna i ämnet publicerats. Anledningen till detta var att Darwins teori gav en ny anledning att relatera arter till varandra, inklusive människan. Vi var ju alla släkt. Och om darwinisterna hade rätt i att allt bara är gradskillnader, då borde djuren besitta frön till mänskligt tänkande.

Darwin hade egentligen lagt fram två teorier i sin bok. Dels den om härstamning med modifiering, som kommit att beskrivas metaforiskt i formen av ett släktträd med en potentiell gren för varje art. Dels teorin om naturligt urval, som är själva orsaken till generationernas gradvisa förändringar över tid – den bäst anpassade har en reproduktiv fördel. Under de första årtiondena efter *Om arternas uppkomst* var det härstamningsdelen som fann betydligt starkare gehör än teorin om naturligt urval. Det är från den som vi har idéerna om högre och lägre (eller primitivare) arter.

DENNA INDELNING KOM felaktigt att generaliseras också till nu levande arter, trots att det bara är gentemot tidigare generationer man kan göra en sådan bedömning, och bara för enskilda drag. De nu levande arterna har inte utvecklats ur varandra, utan delar gemensamma anfäder vid tidigare förgreningar på livets träd. Schimpansen är till exempel vår nu levande, genetiskt sett, närmast besläktade artsyster. Men den är just en syster, inte en anfader. Vi delar däremot anfäder med schimpansen, precis som vi delar anfäder med alla andra djur beroende på var i släktträdet man lägger snittet. För omkring sex

sju miljoner år sedan hittar vi den senast levande gemensamma anfadern till dagens människor och till dagens schimpanser. Och att det bara skulle vara människan som utvecklats sedan dess är en villfarelse: schimpansen och vi har tillsammans omkring sju plus sju miljoner år av evolution oberoende av varandra. Den mer moderna synen på evolution, som ständigt pågående i takt med förändrade livsbetingelser även hos mycket "gamla" arter, kommer istället från urvalsdelens av evolutionsteorin. Den motiverar oss också att leta efter liknande drag hos arter som befinner sig längre ifrån varandra, så kallad konvergent evolution. (Konvergens, för att förvirra ytterligare, kan uppstå också för närbesläktade arter.) När vi fantiserar om intelligent liv på andra planeter är det konvergent evolution vi har i tankarna.

DARWINS TVÅDELADE TEORI utgör också de två benen i dagens studier av djurs kognition i relation till människans evolution. Det ena, sprunget ur härstamningsdelen, är studiet av nära besläktade arter i syfte att hitta likheter och skillnader. Ett typiskt exempel är just jämförelser mellan schimpanser och människor. Likheter man finner mellan systerarter motsvarar ett slags ögonblicks-

bild av en gemensam anfader. Men man vill ofta veta vad som är unikt utvecklade drag. Då letar man istället efter skillnader som kan utgöra förändringar sedan den senast levande gemensamma anfadern. Anledningen till att denna typ av djurstudier blivit centrala för idéer om människans evolution är att beteende och kognition inte fossileras. Vi måste istället hitta indirekta vägar och försöka, bland annat genom jämförelser, rekonstruera utdöda generationer. Studier av djurs kognition har i Darwins eftermäle kallats just *jämförande psykologi*. Den andra inriktningen inom den jämförande psykologin, sprungen ur urvalsdelen av evolutionsteorin, är att jämföra arter oberoende av släktskap och istället i relation till en viss ekologisk omständighet. Ett sätt att lista ut vilka ekologiska faktorer som varit relevanta är i sin tur att studera arter som uppvisar konvergenta egenskaper. Ett exempel är att jämföra apor med kråkfåglar eller delfiner, som ibland anses uppvisa liknande intelligenser. Man frågar sig varför det uppstår en viss typ av kognition hos just dessa olika djurtyper. Men kognition kan naturligtvis också studeras helt utan jämförelser, som en del av beskrivningen av en art eller individ. Själva kallar vi vårt ämne *kognitiv zoologi* för att poängtera att vi inte begränsar oss till jämförelser. Vilken roll evolutionsteori mer specifikt har för studierna beror på vilket perspektiv man lägger på kognition. Vad kognition gör, hur kognition fungerar och hur det har kommit att fungera på just det viset är exempel på sådana perspektiv. De kan anläggas på både individ- och artnivå. Bara vissa av dessa frågor är beroende av en evolutionär syn på kognition. Man kan dessutom använda djur som modeller för modern mänsklig kognition av etiska eller praktiska skäl.

NÄR DET GÄLLER allt från fysiologi till komplexa beteenden vet vi att människan brukar följa samma mönster som vilket djur som helst. Men vad gäller kognition finns fortfarande efter 150 år ingen slutgiltig teori om varför *Homo sapiens* är som hon är. Alla tycks ha en egen teori om något "unikt mänskligt" som ska förklara mysteriet. Varför är det så? En anledning är att vi söker enkla förklaringar och vill finna den lilla skillnaden som gör den stora skillnaden. "Det är människans förmåga till *ditt eller datt* som gör oss till den dominerande arten på jorden." Men om man skulle lista alla drag som kan inledas med "det är bara människan som..." – då skulle listan bli mycket lång och ganska uddlös. Skulle man göra en lista av typen "det är bara grönlandsvalen som..." blir den rimligtvis lika lång, åtminstone om vi hade haft samma insyn i grönlandsvalens liv som i vårt eget. Man har till exempel först nyligen upptäckt att det idag fortfarande finns grönlandsvalar i livet som föddes innan Darwin skrev sina böcker. Men

kan vi någonsin få veta grönlandsvalens alla hemligheter? Det mesta, eller det lilla, vi vet om grönlandsvalar är sådant vi känner igen därför att vi ser det också hos andra varelser. Det är bara i ljuset av det mer kända som det okända kan bli känt. Därför skänker de flesta jämförelser mellan människor och djur fördelen till människan – den mer kända arten. Grönlandsvalens ovanliga, eller bara oväntade, drag riskerar att aldrig komma till ytan. Men jämförelser är kluriga av fler anledningar. Ett fenomen kan till exempel vara likt i sitt uttryck, men olik i sin uppbyggnad. Jämförelser baseras dessutom oftast på medelvärden i populationer. Men det finns alltid avvikelser från medelvärden och en enda individ kan motbevisa vad man trodde var möjligt för en art.

DET SOM GÖR oss till människor ligger rimligtvis inte i det unikt mänskliga. Det mesta som gör oss till vad vi är, är det som också gör oss till apor, däggdjur, ryggradsdjur och så vidare. Det är mosaiken av drag som gör oss mänskliga, men det är bara vissa bitar som är unikt mänskliga. Kombinationerna av unika och gemensamma bitar gör mosaiken till ett komplext och i sin tur unikt mönster. På samma sätt är grönlandsvalens eller snärskrikans mosaiker komplexa och unika. Visst har människan pusselbitar som inte återfinns någon annanstans på jorden idag, det är inte det som är poängen. Att bara stirra på pusselbitar som har utvecklats för att lösa unikt mänskliga utmaningar, och ignorera dem som löser utmaningar vi har i egenskap av apor, däggdjur, ryggradsdjur och så vidare, är verkligen att reducera människan. Inte nog med att vi måste ha med dessa delar för att måla en komplett bild av människan, de går inte att bortse från om vi vill måla en bild enbart av människans särprägel! Unika drag är inte en fernissa. De är integrerade med och beroende av primitiva drag som vi ofta delar med andra djur.

Primitiva drag kan i gengäld kapitalisera på nyare drag. Här följer ett exempel från psykologiprofessorn Jesse Berings bok *Why Is the Penis Shaped Like That? And Other Reflections on Being Human*. Individer från flera olika arter ägnar sig åt sexuell självtillfredsställelse någon gång ibland. En enkel drift om man så vill. Människan, definierad som unga amerikanska män i en studie 1993, är dock ny i djurvärlden vad gäller den överlägsna frekvensen för detta beteende. Sagda män onanerade i snitt var 72:a timme. Denna frekvens förklaras inte av att spermier behöver bytas ut med jämna mellanrum – en teori som för övrigt förpassar frågan om kvinnlig onani till vetenskapens att-göra-hög. Nej, sanningen är mer smickrande än så. Människan har livlig fantasi! (Notera att studien gjordes 1993, före internets breda intåg.) Amerikanska unga män, i likhet med de flesta av oss, kan manipulera sina men-

tala bilder och skräddarsy sina egna sexuella stimuli, eller dess funktionella motsats. Vi vet inte om grönlandsvalen kan utföra något liknande i sin hjärna, men det återspeglas i alla fall inte genom ständig självtillfredsställelse. Det är möjligt att inte en enda snuskig tanke tar form i grönlandsvalens huvud under de mer än 150 år den simmar runt och silar krill. Inte ens schimpanser, som åtminstone har händer, uppvisar något liknande. Kognition, i det här fallet fantasi eller föreställningsförmåga, kan ha många uttryck, och människan är uppenbarligen unik på fler sätt än vad vi vanligen har med på vår lista.

INTE HELLER NÄR vi ska besvara, förvisso ovetenskapliga, frågor av typen "Varför är just människan det dominerande djuret på jorden?" eller "Varför bygger bara människor rymdfärjor?" duger det att peka på ett fåtal utvalda egenskaper hämtade från den unika delen av mosaiken. Det är hela människan, hela mosaiken, som bär ansvaret. Att ingen annan art kunnat upprepa samma sak är inte på grund av att de saknar ett fåtal kritiska egenskaper, utan för att de är en helt annan mosaik med en helt annan historik. All denna frustrerande komplexitet kan vi skylla på evolutionen. Selektion sker nämligen inte av enkla, avgränsade egenskaper. Vad som selektas är hela nätverk av interaktioner mellan gener och miljö och allt däremellan. Det är därför man säger att det inte finns några gener för någonting. Det finns bara gener som är *ingredienser* i någonting. Andra nödvändiga ingredienser är interaktioner i både en komplex miljö inom kroppen och i en komplex miljö utanför kroppen. När selektion sker, det vill säga när vissa får systematiskt fler avkommor, som i sin tur reproducerar sig mer än vad andra gör, så är det hela denna komplexa historik som inverkat, även om det just bara är arvsmassan som nedärvs.

SÅ HAR EVOLUTIONSTEORIN spridit ljus över människans härkomst och psykologi? I allra högsta grad, vad gäller att påvisa att människan alls har en härkomst, samt vissa principer för denna. Men kan vi beskriva förloppet i någorlunda detalj? Fakta om människan har lagts till fakta, i spridda skurar av ljus. Men mängden historier om människans särprägel vittnar om att det inte verkar finnas någon ljuskälla stor nog att belysa hela människan. Framförallt inte på ett sådant sätt att alla individer inom arten faller inom samma ljuskägla. Om detta gäller för människan, då gäller det också för grönlandsvalen. När man begrundar den obegripliga komplexiteten hos organismer och evolutionära förlopp, då blir detta lättare att acceptera. Åtminstone om man också kan lägga band på den mänskliga tendensen att söka enkla förklaringar. ✿



Av Göran Frankel

Homo sapiens 2.0

Genom den vetenskapliga utvecklingen ökar möjligheterna att förvandla människan. Många fruktar en sådan utveckling, men transhumanisterna välkomnar den.

V i har med teknologins hjälp förvandlat vår planet, och till och med påverkat dess atmosfär. Teknologin har även trängt in i människokroppen med ingrepp som organtransplantat och implantat som konstgjorda leder och pacemakers. Men ännu har den inte vidrört det fundamentalt mänskliga. Vad händer om nya teknologier kan öka vår intelligens eller ge oss livslängder på tusentals år? De flesta av oss skulle rygga tillbaka inför manipulationer av det slaget. Men transhumanisterna – som kallar sin kritiker "bio-konservativa" – välkomnar denna sköna nya värld.

Kanske fröet till transhumanismen såddes under *science fiction*-litteraturens guldålder på 1940-, 50- och 60-talen. Människan erövrade inte bara rymden och byggde mäktiga galaktiska imperier. Hon gjorde också om sig själv med genetisk ingenjörskonst eller sammansmältning med superdatorer. Drömmen om Övermänniskan frodades i de nördstämplade sf-fansens pojkrum.

Nu har funderingarna kring människans möjligheter att göra om sig själv plötsligt förlänats akademisk respektabilitet. Inom den filosofiska institutionen vid Oxfords universitet finns Future of Humanity Institute (FHI). Institutet leds av en svensk, professor Nick Boström. Han har ett förflutet inom den aktiviströrelse som brukar kalla sig transhumanism. Transhumanisterna säger sig arbeta för att förbättra människans villkor genom att med nya teknologier öka hennes fysiska, psykologiska och intellektuella kapacitet. Däri ingår också föreställningen att det kanske blir möjligt att

ge människan näst intill evigt liv. Aktivisten vill på olika sätt stödja och stimulera teknikutvecklingen mot dessa mål. Den akademiska forskaren ägnar sig åt tvärvetenskap och undersöker vad en sådan utveckling skulle kunna ha för konsekvenser politiskt, ekonomiskt, kulturellt och etiskt. Forskaren prövar med andra ord idéerna genom att göra tankeexperiment. Man ska vara väl förberedd om ett stort vetenskapligt genombrott kommer. På FHI håller man för troligt att sådana genombrott kan inträffa inom de närmaste decennierna.

Såväl Boström som hans närmaste medarbetare och landsman Anders Sandberg har varit engagerade i aktiviströrelsen. Boström är en av grundarna av World Transhumanist Association, en internationell organisation för att främja vetenskaplig forskning på de områden som intresserar transhumanisterna. Idag säger han att han inte längre är engagerad i WTA utan helt fokuserad på sin forskning. Det är förmodligen inte heller någon sinekur att driva en sådan organisation; transhumanisterna är nämligen en brokig skara med inslag av allt från glada ingenjörsupotister till religiösa mystiker.

Kontrasten mellan filosoferna vid FHI och svenska framtidsforskare är slående. Svenska Institutet För Framtidsstudier har samhällsvetenskaplig inriktning och sysslar till exempel med vad som kommer att hända med pensionerna eller vad förändrade könsroller kan tänkas innebära – långt, långt från FHI:s spektakulära värld. FHI ingår i ett tvärvetenskapligt nätverk av institutioner under namnet Oxford Martin School. Den privata finansören bakom detta är datakonsulten James Martin. Vad hade hänt om Martin hade pytsat ut dessa

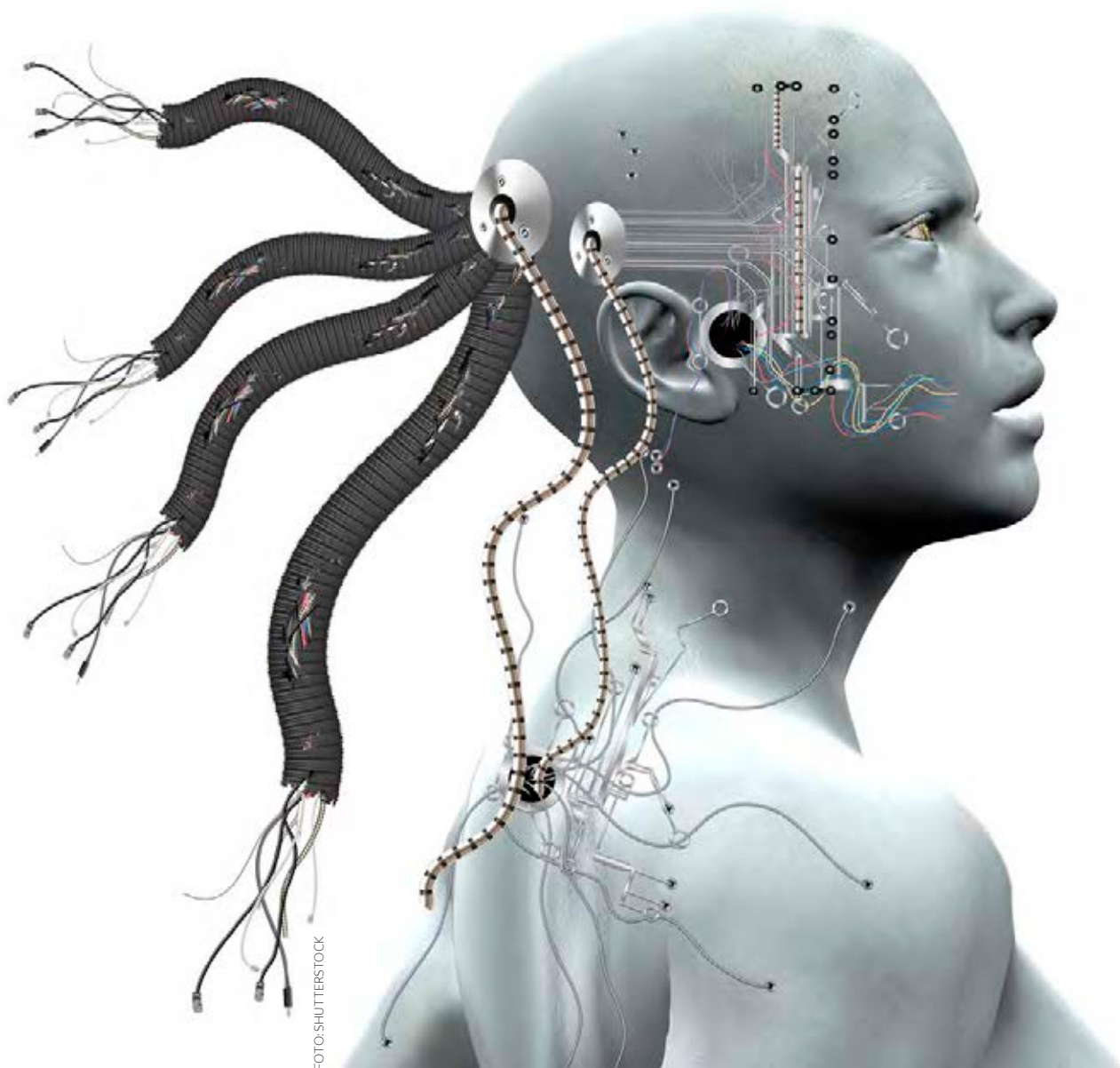


FOTO: SHUTTERSTOCK

”

Transhumanisterna säger sig arbeta för att förbättra människans villkor genom att med nya teknologier öka hennes fysiska, psykologiska och intellektuella kapacitet.

pengar i Sverige? Hade vi då fått ett svenskt FHI?

– Jag kan inte tänka mig det, svarar Anders Sandberg. I den svenska akademiska världen är det lagom högt till tak. Du får tänka fritt och stort och rätt men inte för konstigt.

Framstegstron har fått sig åtskilliga knäckar under det gångna seklet, och bättre har det inte blivit under en samtid hemsökt av finansiella kriser, terrorism och domedagsprofetior om miljö och klimat. FHI-filosoferna säger sig vilja överväga de faror som den teknologiska utvecklingen kan medföra – men hur väl kalibrerad är vågen? Som vetenskapsmän måste de värja sig mot det transhumanistiska arvet som tenderar att göra dem till ensidiga utvecklingsoptimister. Exempelvis hyllar många transhumanistfilosofen Max Mores proaktiva princip. Den slår vakt om människors frihet att experimentera och uppfinna. Denna frihet är, heter det, av kritisk betydelse för mänskligheten och dess överlevnad. Försiktighetsprincipen måste alltid bedömas i ljuset av vetenskapliga data och inte påverkas av populistiska strömningar. Det betyder inte att den ska förkastas. Men Anders Sandberg menar att tillämpningen av densamma ofta har bromsat utvecklingen.

– Människor föredrar *status quo* just för att det är *status quo*, säger Nick Boström. Och det är en tendens som är både olycklig och irrationell. Det finns många psykologiska experiment som demonstrerar detta. I ett av dem fick försökspersonerna slumpmässigt antingen en vackert dekorerad kopp eller en chokladkaka. De erbjöds sedan att byta och istället få den andra gåvan. Oavsett om det var en kopp eller en chokladkaka föredrog 90 % att behålla den gåva de fått först.

Boström medger att det är lättare att välja mellan kopp och chokladkaka än att avgöra om det är önskvärt att med något slags ingrepp öka den mänskliga intelligensen. Vi vet vad vi har men inte vad vi får. Vi ställs inför en dubbel utmaning. Dels är det svårt att avgöra vilka konsekvenserna blir, dels måste vi bestämma oss för om vi accepterar dessa konsekvenser. När det gäller bioetiska frågor har vi ingen exakt vetenskap att stödja oss på. Men även bortsett från dessa svårigheter är människan i grund och botten konservativ. Om den proaktiva principen säger Boström att hade vi i historisk tid varit öppnare för innovationer, skulle vi förmodligen ha varit där vi i dag för 500 år sedan och ha undvikit mycket mänskligt lidande.

Man får väl se det som ett uttryck för Sand- »

bergs och Boströms framtidstro att båda har tecknat kontrakt med en stiftelse i Arizona som heter Alcor Life Extension Foundation. Den dag de dör ska Alcor ta hand om deras kroppar och frysa ned dem i väntan på en tid när läkarvetenskapen kan återuppliva dem och ge dem hälsa och nytt liv. Anders Sandberg berättar att han betalar en månatlig premie till sitt försäkringsbolag för att omedelbart bli nedfrysad när han dör.

Kritiker hävdar att kristallbildning vid nedfrysningen totalt förstör kroppens vävnader. Sandberg menar att tekniken nu är förfinad genom en process kallad vitrifiering där man tillsätter ämnen som förhindrar kristallisering och tar hänsyn till att olika vävnader dör vid olika tidpunkter och att blodet inte får levra sig. Från Alcors styrelserum ser man via ett bombsäkert glas rakt in i en lokal med glänsande stälkapslarna. I varje kapsel ryms fyra kroppar som alla färdas genom evigheten stående på huvudet – detta för den händelse att det blir strömavbrott för då öppnas en behållare med flytande kväve vid fotänden vilket rinner ner och skyddar hjärnan. Därtill finns det några fack för lågbudgetresenärerna som nöjer sig med att få hjärna och ryggmärg nedfrysas.

Det är knappast vad man normalt menar med griftefrid. För de flesta av oss ter sig detta försök att utverka uppskov hos Döden befängt. Men det anses kanske inte lika befängt om några decennier. När det finns tekniska lösningar på biologiska problem griper vi efter dem. Varför plågas av huvudvärk när det finns smärtlindrande piller? Varför låta håret gråna när man kan färga det? Man har länge häcklat människor som underkastar sig kosmetisk kirurgi. Detta till trots är det allt fler som genomgår sådana operationer. Möjligen ser vi här en bioteknologisk förtrupp. Det känns som en tidsfråga innan allmänna opinionen kantrar över och ser bröstförstoringar och läppförminskningar som okontroversiella.

En av de transhumanistiska tänkarna, Ray Kurzweil, tror på en exponentiell tillväxt av vetenskap och teknik. Inom 50 år har vi nått "singulariteten", ett begrepp vi känner igen från matematikens och fysikens värld. Kurzweil använder det på ett högst personligt sätt för att beskriva en punkt när alla vetenskapliga discipliner sammankopplas, varefter utvecklingen kommer att gå i rasande fart. Den försiktigare Boström säger sig inte "tro" något utan vill väga sannolikheter för stagnation, status quo och framåtskridande mot varandra. Men då är enligt hans bedömning sannolikheten för en snabb teknologisk utveckling relativt stor.

– Den viktigaste förändringen är i så fall en intelligensexplosion, resonerar professor Boström. När man nått en viss nivå av maskinintelligens kommer det inte att dröja länge förrän man uppnått övermänsklig intelligens. Maskinerna är då tillräckligt smarta för att designa och bygga sig själva. Och det kommer att ske i en maskinell tidskala som är så mycket snabbare än den mänskliga. Vi kommer att uppleva ett språng i utvecklingen.

Anders Sandberg som har smak för dramatiska formuleringar beskriver detta språng som "den

industriella revolutionen, fast på 10 år i stället för 200". Vad kommer då att hända med den fattiga delen av mänskligheten?

– Med superintelligenta maskiner spelar man så att säga i en helt annan division, försäkrar Nick Boström. Det finns en hel rad av tänkbara scenarier. De skulle kunna utrota hela mänskligheten om deras mål är fel ställda. Hur skulle vi kunna stoppa en felprogrammerad maskin som bestämt sig för att fylla hela solsystemet med pappersklämmor eller att beräkna decimalerna i pi till högsta möjliga precision? Men rätt ställda mål måste innefatta att sträva efter lösningar som är goda för *hela* mänskligheten.

Superintelligenta maskiner är mäktiga och kanske kan deras beslut te sig obegripliga. Kommer de att kunna förklara för oss varför de handlar på ett visst sätt och är det säkert att de *vill* förklara det? Boström medger att dessa maskiner måste förstå mänskliga värderingar och vara motiverade att befordra sådana värderingar. När något utvecklas från att vara en ensidig maskin till en superintelligens måste dessa värden bibringas den på ett tidigt stadium. En fullt utvecklad superintelligens kan tänkas motsätta sig försök att förändra den. Samtidigt kan det vara problematiskt att programmera in värderingar i en enklare maskin – "ungefär som att få en kanin att förstå vad frihet och demokrati innebär". Och vad intelligensen anbelangar är ju även avancerade datorer fortfarande fackidioter och har lång väg kvar innan de uppnått ens normal mänsklig intelligens.

– Därför kan det ta så lång tid att vi dessförinnan börjar mixtra med mänsklig intelligens på rent biologisk väg. Vi gör redan snabba gentekniska framsteg som gör det möjligt att inom några decennier kunna göra genetisk selektion på embryon för intelligens. Vid in vitro fertilisering får man ju i dag ett antal embryon som kan screenas för olika ärftliga sjukdomar, resonerar Nick Boström.

Genetisk selektion – ett brännbart ämne med en dyster historisk bakgrund från rasbiologisk forskning till nazistisk människoavel. Det finns anledning att misstänka att gener för "intelligens" är efemära. Utan rätt sorts miljö kan förmodligen inte vissa genetiska förutsättningar för intelligens realiseras. Eller skulle man, som vissa kritiker har hävdad, kunna ana ett framtida klassamhälle baserat på genetiska skiljelinjer? Något i stil med Aldous Huxleys dystopi *Du sköna nya värld*?

– Den romanen tas ofta upp som kritik mot biologisk förbättring men i själva verket är det tvärtom. De flesta embryon manipuleras med alkohol etcetera så att de får hjärnskadorna medan ett fåtal får chansen att utvecklas till sin fulla potential. I själva verket beskrivs ett statiskt samhälle helt utformat för att förhindra intellektuell utveckling.

Boström försöker bedöma vad han kallar "existentiella risker". En sådan är att människan utplånas eller att vi hindras att utvecklas till vår fulla potential och fastnar i miljontals år i ett suboptimalt stadium, till exempel i ett effektivt övervakningssamhälle där allt nytänkande omedelbart elimineras. Det är inte mycket som kvalificerar som existentiell risk enligt Boströms sätt



Och vad intelligensen anbelangar är ju även avancerade datorer fortfarande fackidioter och har lång väg kvar innan de uppnått ens normal mänsklig intelligens.



Tänk om det
blir möjligt att
skanna av en
hjärna och
överföra hela
dess informa-
tionsinnehåll
till ett annat
medium?

att se. Människans väg har kantats av krig, hungersnöd och andra katastrofer, men vi har överlevt dem. Inte ens den globala uppvärmningen är en existentiell risk ("åtminstone inte inom ett hundra-årsperspektiv"). Det finns förvisso tänkbara naturkatastrofer som är existentiella risker, till exempel ett asteroidnedslag på jorden. Men de största riskerna är av teknologisk natur, och den kanske allra största är superintelligenta maskiner.

Ett annat svindlande perspektiv som öppnar sig är manipulationer av det mänskliga medvetandet. Tänk om det blir möjligt att skanna av en hjärna och överföra hela dess informationsinnehåll till ett annat medium? Det är numera ingen ovanlig ingrediens i sf-litteraturen. Det förutsätter dock att medvetandet är "substansneutralt", något som inte alla men ganska många neurofysiologer och kognitionsforskare anser. Biologisk materia är med detta synsätt inte en nödvändig förutsättning som substrat för medvetande. Det skulle följaktligen vara möjligt att skapa datorer med en mental inre värld – eller stoppa in ett kopierat medvetande i en sådan burk. Anders Sandberg använder datatermen "emulering" för den sistnämnda manipulationen. Hjärnemuleringen leder till paradoxala situationer; de känns igen från filosofiska tankeexperiment där syftet är att pröva vad *identitet* är.

Vem är jag i det ögonblick jag möter min kopia? Man kan förmoda att kopian ställer sig samma fråga och kan argumentera för att det är han som är originalet och jag som är kopian. Frågan är också om vi båda har människovärde och täcks av FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Antag att emuleringen har sina brister; min datoriserade kopia är en zombie, den uttrycker känslor som den faktiskt inte har, den är enbart en övertygande simulering av mänskligt beteende.

– Vi kan aldrig avgöra om någon är en zombie. I ett sådant läge väljer jag att hellre fria än fälla och behandla hjärnemuleringen på samma sätt som "verkliga" människor. Zombier är också människor ..., menar Anders Sandberg.

Om hjärnemulering är möjlig axlar vi ett stort moraliskt ansvar. Vi kan inte trycka på *delete* för det är liktydigt med mord. Det är inte heller acceptabelt att utsätta ett emulerat medvetande för smärta i syfte att försöka avgöra om det är en zombie eller ej. Och när den emulgerade dr Sandberg sedan trycker på *copy* kan han producera ett godtyckligt antal kopior. Så länge varje kopia genom sin okroppslighet skiljer sig från originalet är det kanske inget stort problem. Men när kopiorna också är biologiska och går runt på två ben som Anders Sandberg kan det bli som en rejäl sitcom.

– Då får vi väl allamötas och diskutera situationen! Egentligen kan vi inte vara exakta kopior; våra livshistorier divergerar bråkdelen av sekund efter emuleringen. Det är i princip samma problem som vi har med identiteten i vårt personliga liv. Den individ jag var i går är inte identisk med den individ jag är i dag och ändå tvivlar jag inte på att dessa jag är en och samma person, säger Anders Sandberg och tillägger:

– Jag har en syn på personlig identitet som många av mina kolleger finner udda. I ett läge med många Anders skulle jag som den datavetare jag är beskri-

va mig själv som "ekvivalensklassen av alla andersliknande processer". Problemet är förstas att avgöra vad som är tillräckligt Andersliknande. Är jag Anders om jag har en motsatt politisk uppfattning? Ja, förmodligen! Är jag Anders om jag tänker på ett annat sätt? Nja, där börjar det bli knivigare...

– Frågan är också om människor *vill* bli kopierade. Men det spelar ingen roll vad folk tycker och tänker om det finns *en enda* person som accepterar att kopieras. Låt oss tänka oss att mr Lee, den buddistiske advokaten i Singapore, inte alls har något emot att ha tio miljoner kopior. Snart är resten av befolkningen som inte vill kopiera sig i minoritet i förhållande till mr Lee. Eller antag att *en* nation tillåter det här, medan andra inte gör det. Robin Henson, en ekonomiprofessor jag har samarbetat med, påpekar att då kommer denna nation att skaffa sig enorm ekonomisk utvecklingspotential, och stormakter som USA och Kina kommer att börja dra åt sig öronen...

Det är förmodligen en nyttig tankeövning att försöka se på världen med transhumanistiska ögon och inte bara instinktivt vända sig bort. Är det något fel om människor får större intelligens, bättre minne, större uthållighet eller högre simultankapacitet? Nej – men det måste vara en viss skillnad att ha makten att *välja* en sådan utveckling. Man väljer inte utan att samtidigt värdera.

– Jag ser ingen motsättning mellan transhumanism och humanism, säger Nick Boström. Transhumanismen accepterar humanismens väsentliga teser som sin grund – att människor kan förbättra världen genom utbildning, medborgerliga rättigheter, personligt ansvar – men går vidare för att med teknologiska metoder ingripa direkt i den mänskliga organismen.

Att förbättra världen är inte samma sak som att förbättra människan. Med världen kan vi pröva oss fram och då och då kosta på oss ett misstag. Men kan vi tolerera *ett enda felsteg* när det gäller människan? Humanism är förvisso en vag term. Om dess kärna är att slå vakt om den mänskliga naturen kan man naturligtvis hävda att så snart det står i vår makt ska vi emancipera oss från biologins bojor och själva bestämma över vår natur. Men med "humanism" kan man också mena att varje människa är unik och därigenom har ett värde. Manipulation av människans psyke är då ett slags integritetskränkning, sedan må försökspersonerna vara hur villiga som helst.

Transhumanisten är med sin förnuftsstro föga typisk för den postmoderna eran. Det finns frändskap med upplysningstiden och drömmen om friheten, om den obegränsade makt som vi människor ska uppnå i kraft av vår rationalitet. Kommer rationaliteten att räcka för att förvalta makten på rätt sätt? Kommer den "posthumana människan" – ja uttrycket förekommer faktiskt på transhumanistiska webbsidor – att rationellt kunna motivera medmänsklighet mot och solidaritet med oss atavistiska humanoider? Finns det en tvingande logik som kommer att underkänna klassiska och emotionellt betingade moralvärden? Hade Pascal rätt när han sa "hjärtat har sina skäl som förnuftet inte känner"? ✨



Ärligt uppsåt och till beskäftighet gränsande hän- givenhet – vilket förekommer – räcker inte till- närmelsevis för att kompensera förlusten av de goda huvudena.

I en tid då vi översköjs av så mycket ytlig information att vi har svårt att freda oss rekommenderar Stig Strömholm ett enkelt tre- stegsprogram för intellektuell överlevnad.

En säsong med Thukydides

Av Stig Strömholm

Den som av tvingande skäl måste ägna myck- en tid åt tv-tittande men som i den egna sinnesfridens intres- se vill värja sig mot det påträngande kakofoni- ska bruset från vad som enligt en envis tradition kallas ”kul- turområdet”, denne medborgare har an- ledning att noga överväga möjliga överlev- nadsstrategier.

Som ett bidrag till dessa överväganden i det själsliga självförsvarets tjänst skall här ett enkelt tillvägagångssätt föreslås. Det omfattar tre steg, av vilka det första och det tredje är de ojämförligt svåraste. Det andra är i gengäld behagligt och kan bli en källa till stor glädje. Projektet handlar om att inrät- ta en fredad zon åt sig, ett andligt skydds- rum om man så vill. Michel de Montaigne använder ordet *arrière-boutique*, det lilla slutna rummet innanför butiken. Den se- nare måste vara öppen mot gatan och ge allmänheten, inklusive gycklare och skoja- re, fritt tillträde.

Om behovet av att värja sig mot det per- sonlighetsnedbrytande bruset är det in- te nödvändigt att säga många ord. Med be- klämning följer man deras öde som inte förmår försvara sig. Bortser man från själ- va kärntruppen, producenterna av kultur- gods, inklusive installationistiska tårter och andra maträtter, tycks de höra hemma i två grupper: dels de vilsna, murkna eller nyfabricerade spillrorna av kulturborger- skap, dels de anställda kulturfunktionärer som – ofta med glöden från egna förkolna- de producentdrömmar – har fyllt ut de fria och frivilliga kulturbärarnas glesnande led.

NÄR DESSA BÅDA grupper inte nöjer sig med uppsluppet pladder med och om varan- dra kring faten och glasen utan vågar sig in på den traditionella högkulturens do- måner iakttar de – med nervöst aktgivan- de på de otaliga lagren av vid tillfället gäl-

lande, komplicerat sammanvävda normer för ideologisk korrekthet – ett vattenglas, i vilket skaparna sprattlar, icke olika flugor. Dessas förehavanden dryftas med djupt all- var i muntliga och skriftliga utläggningar. I fråga om de största, så att säga femstjärni- ga, flugorna kompletteras dessa utläggning- ar med empatiska, inte sällan devota samtal som energiskt betonar hur nödvändigt of- fentliggörandet av allsköns vedervärdighe- ter är i vederbörande flugas personliga över- levnadsperspektiv och hur intressant det är för offentligheten. ”Kompromisslöshet” är ett omtyckt överbetyg för särskilt skrovli- ga produkter, som om det handlade om att driva en hård förhandling i en livshotande konflikt.

Det är en mager tröst att konstatera att det ser principiellt likadant ut på många håll i Europa. Sverige är emellertid som så ofta bäst i att vara värst.

DET KLAGAS OFTA PÅ att den svenska medel- klassen – hur man nu skall definiera denna fälla, dit alla tycks försas frivilligt eller ofrivil- ligt – förlorat inte endast spontant intresse för det hallstämplade kulturlivet utan ock- så den passiva eller hycklande respekt för den officiella kulturen som fick en äldre generation att åtminstone försöka förvara några klassiker med skinnrygg synliga i en bokhylla. ”Kultur” är inte något fint län- gre, det är inte mödan värt att ens *lätsas* bry sig om den. Vad som i massmedierna kallat ”kultureliten” är därför en elit endast i si- na egna och sin massmediala uppvaktning- s ögon. Den motvilliga eller frivilliga respekt hos utomstående som är en förutsättning för att ordet ”elit” skall ha en mening är in- te längre för handen. Det var just en sådan elit som lockade eller hunsade medelklas- sen till att åtminstone låtsas. Den är nu bor- ta. Den har i huvudsak ersatts av ”kändisar”, kortvarigt ”aktuella”.

Det är knappast förvånande att de *reella* intellektuella eliterna i landet – det vill sä- ga de skickliga smeder och timmermän som

numera sublimeras till ingenjörer och de kluriga handlare som förvandlas till ekonomer – i stor utsträckning vänder kulturlivet ryggen och söker sig till golfbanans, skidlif-tens och segelbåtens fröjder eller den exo-tiska upplevelseindustrins sagovärld. Det-ta livsdugliga släkte är uppenbarligen resi-stent mot den snart 250-åriga åkomma som kulturetablissemangen lider av och som framträder i alltmer maligna former. Det är den romantiska sjukan – den som skör-dade sina första offer under 1700-talets sis-ta tredjedel och sedan dess har härjat i åter-kommande vågor. Johan Henric Kellgren såg den komma och varnade: ”Man äger ej snille för det man är galen...”

En rejäl, tydlig och välbelagd galen-skap – som kan odlas i många former: tros-

visst politiskt tungomålstalande, relations-lös egofixering och självhävdelse, öppet id-kad dryckenskap och annan drogkonsum-tion, vilt leverne i allmänhet, paranoia föreställningar, institutionaliserat föräld-ra-, skol- och samhällshat – tycks i allt högre grad vid sidan av en allsidig språklig och historisk okunnighet, som effektivt säkrar den särskilt högt skattade dygden origina-litet, vara en förutsättning för att en produ-cent av kulturgods skall tas på allvar av kul-turindustrins yrkesfolk.

Att de reella eliterna vänder ryggen åt det som bär den officiella stämpeln ”kultur” är olyckligt från minst två synpunkter.

FÖRST: ETT OMRÅDE som under årtusen-den intresserat de bästa huvudena i de ci-vilisationer vi känner till och som givit oss ett väldigt arv lämnas i allt större omfatt-ning åt den romantiska sjukans offer.

Ärligt uppsåt och till beskäftig-het gränsande hängivenhet – vilket förekommer – räcker inte tillnärmelsevis för att kompensera förlusten av de goda huvudena. På grund av mediefolkets och de lärdes ängslan för att framstå som trångsynta bakåt-strävare (C D af Wir-sén-syndromet),

det ekonomifixe-rade politikerskrå-ets fumliga och vils-na likgiltighet samt den breda publikens mediedrogade apati riskerar den ”kultur” som har anspråk på en smula allvar att bli ett tolererat reservat för rena stolligheter. Allt kan ske därinne i reser-vatet när det inte länge-re är föremål för en upp-lyst, bildad och seriöst engagerad allmänhets vakande ögon och öron.

FÖR DET ANDRA: Lika be-tänkligt är emellertid att inte endast kulturområ-det förändras på ett oför-utsebart sätt utan att också de verkliga eliterna förvand-las. De blir föraktfullt ligkiltiga förändliga ting. Religionen förmår sannolikt inte länge-re ge mycken reservpro-viant åt de hungrande men kulturellt aliene-rade kompetenseliter-na. Utan kontinuerlig kontakt med ett kultur-

liv som är tillräckligt intellektuellt stimule-rande för att väcka deras respekt löper ock-så de allvarliga risker. Goda huvuden utgör inte någon garanti för mänsklig mognad, och än mindre erbjuder de något verksamt skydd mot naivitet och okritisk självbelå-tenhet. Lämnade utan kulturell vägledning riskerar de goda huvudena att hamna i ma-terialism, cynism och en brackighet som ingen hjälper dem ut ur.

Nu till det inledningsvis framlagda tre-stegsförslaget. Steg nummer ett låter en-kelt men är svårt. Det innebär att man fat-tar beslutet att varje dag unna sig minst en halvtimme av totalt ostörd, självvald, av ingen kritiker, tv-journalist eller kul-turbyråkrat anbefalld läsning. Beslutet är världelöst om det inte fattas efter nog-grant övervägande i fråga om det praktis-ka genomförandet: När och var skall halv-timmen placeras? Vilka yttre förhållan-den måste förändras och kontrolleras? Det måste vara genomtänkt i detalj och genomföras resolut.

STEG TVÅ ÄR det angenämaste: att välja ämne för sin halvtimme. Hela världen ligger öp-pen framför den väljande. Här skall emeller-tid i arbetsekonomens intresse ges ett enda förslag. Välj Thukydides! Han var en atensk aristokrat, som levde mellan cirka 460 och cirka 400 f.Kr. Hans storverk om kriget mel-lan Aten och Sparta, det så kallade pelopon-nesiska kriget (431–404), är digert men in-te omöjligt att smälta. Det finns en utmärkt och nyligen (2006) omarbetad svensk utgå-va: *Kriget mellan Sparta och Athen*, översatt av Sture Linnér.

Allt är inte lika intressant hos Thukydides. Vissa ställen inger en känsla av tröst-löshet: sommar efter sommar tågar atenare och spartaner i fält, förhärjande varandras områden, med en särskild förkärlek för den långsiktigt destruktiva åtgärden att hug-ga ned varandras olivträd. Det är en djupt nedslående historia. Men av denna mörka saga, större och grymmare än det idoga flug-surr som sysselsätter den postromantiska erans kulturliv, gör Thukydides ett mäktigt prosaverk. Hans språk är raffinerat och krä-vande. Motiv och syften med de stora poli-tiska och militära besluten utvecklas i de tal som han låter ledande statsmän och fälther-rar hålla. Det allra främsta är det liktal med vilket Perikles hyllar de atenare som fallit under det första krigsåret. Det är nyttig läs-ning i det sammanhang över vilket här kla-gas: våltaligt men sakligt framhåller Perik-les sambandet mellan kulturell och politisk blomstring.

TILL SLUT: STEG TRE. Omsätt steg ett i hand-ling och låt ingen och intet stå i vägen! Känn glädjen över att höra bruset dö! ☘

Stig Strömholm är professor emeritus och tidigare rektor för Uppsala universitet.

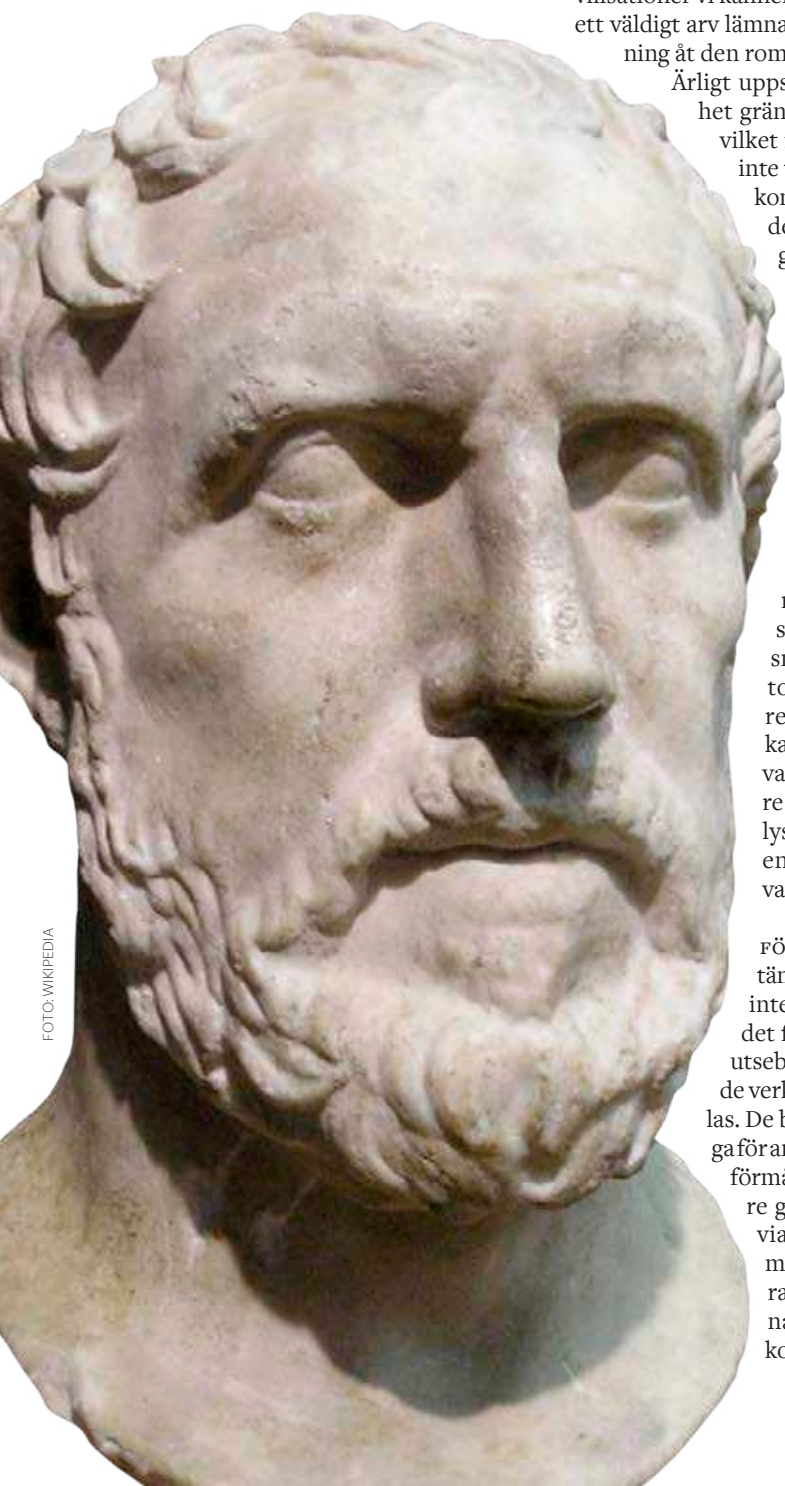


FOTO: WIKIPEDIA

TEMA

I RÖRELSE OCH GEMENSKAP

Den fria rörligheten utmanas av ekonomiska och politiska argument. Men debatten om invandringens kostnader och vinster skymmer ofta diskussionen om en nationell gemenskap i ett heterogent samhälle.





Kalkyler utan värde

Ekonomiska beräkningar om vinst och förlust av invandring är i grunden meningslösa. De förmår inte att fånga skeendets mångfald.

Av Thomas Gür

Det är ett välkänt fenomen att människor som i hemlandet har bott inom en radie på några hundra meter från varandra kan flytta tusentals kilometer bort och fortfarande bo bara några hundra meter från varandra i det nya landet.

Bland italienska emigranter i USA var det vanligt att folk från samma provins, ibland från samma by, i Italien, bodde på samma gata i New York. Av de japaner som utvandrade från Okinawa 1935 flyttade mer än 90 procent till Hawaii.

Av de 1 400 turkar som bodde i Rinkeby 1979 hade över 80 procent kommit från en mindre turkisk stad, Kulu, norr om provinshuvudstaden Konya i centrala Anatolien. Kulu hade vid den tiden cirka 15 000 invånare i centralorten och cirka 40 000 i ett distrikt med närmare 30 byar. Enligt olika uppgifter har omkring cirka 60 procent, närmare 30 000 av de invandrare som identifierar sig som turkar i Sverige, sina rötter i Kulu.

En snarlik relation finns mellan den turkiska distriktshuvudstaden Emirda i provinsen Afyonkarahisar i västra Anatolien och invandring till Belgien. Distriktet Emirda har idag cirka 40 000 invånare. Av den cirka 250 000 personer stora kontingenten av turkar i Belgien uppskattar man att uppåt 150 000 har sina rötter i Emirda.

Migrationens sociala karaktär som ett nätverksdrivet fenomen glöms ofta bort i diskussioner om invandringens effekter, dess för- och nackdelar, både för invandrarna själva, för avsändar- och för mottagarländerna. Diskussioner om sådana effekter i mottagarlandet utgår ofta från ekonomiska beräkningar om enskilda individers bidrag till folkhushållet och sådana individers belastning på offentliga finanser på en övergripande nivå. I den typen av resonemang är "invandraren" en homogen och abstrakt ekonomisk enhet som kan

sammanföras till aggregerade nivåer utan att helheten blir större än delarnas totala summa.

Men de flytt- och bosättningsmönster som invandringen förete visar också att migranter inte är egenskapslösa eller gemenskaplösa individer. Vad deras förflyttning och inflyttning kommer att resultera i kan därför inte beräknas och förutses på samma sätt som när man räknar på effekter av förflyttningar av varor över staters gränser, alltså som bilateral eller multilateral handel.

Människor migrerar i grupper av gemenskaper och på grundval sina nätverk. De först anländande är ofta företagsamma personer som genomgått ett urval, ifall det handlar om uppmuntrad invandring, eller passerar ett antal besvärliga nålsögon, ifall det handlar om spontant ankomna eller särskilt utvalda flyktingar. Dessa kallas i allmänhet för pionjärerna.

Selekteringen av såväl arbetskraftsinvandrare som av flyktingar gynnar främst elitpersoner i betydelsen att dessa personer har högre utbildning, rötter i den urbana medelklassen eller i en arbetarelit och har haft relativt höga positioner i hemlandet inom sina respektive yrken eller verksamhetsområden. Dessa först anlända kommer att spela en avgörande roll för rekryteringen av nästa våg av migranter.

Detta står i kontrast till den gängse uppfattningen till exempel i Sverige om 1950- och 1960-talens arbetskraftsinvandring, att den huvudsakligen skulle ägt rum därför att svenska staten och svenska företag aktivt rekryterade dem som kom till Sverige. Men det var bara en mycket liten del av invandrarna som på detta sätt anlände till Sverige. Under åren 1965–1971 överfördes kollektivt cirka 4 000 icke nordiska arbetare till Sverige, varav 3 500 kom från det dåvaran-

>>

I RÖRELSE OCH GEMENSKAP



Olofströms bruk 1961. Alla arbetare utom en kom från utlandet.

FOTO: LENNART EDLING/SCANPIX

de Jugoslavien. Men bara under 1965 var nettoinvandringen drygt 33 500 personer.

I överenskommelsen från 1954 om en fri nordisk arbetsmarknad förutsattes att arbetskraften skulle förmedlas genom de offentliga arbetsförmedlingarna. Av de finländare som kom till Sverige i början av 1970-talet hade, enligt en stickprovsundersökning från 1971, 70 procent av dem som förvärvsarbetade gått vid sidan av de offentligt tillhandahållna och stipulerade rekryteringskanalerna.

Huvuddelen av arbetskraftsinvandrarna, för att inte tala om flyktinginvandrarna, anlände istället genom vad som kallas för kedjemigration eller kamratrekrytering.

Det betyder att de till det nya landet anlände invandrarna, pionjärerna, genom sina nätverk i hemlandet förmedlar information om arbetsförhållanden, fristads- och försörjningsmöjligheter, och också bistår senare anlända släktingar, vänner och grannar att skaffa arbeten och uppehållstillstånd. Det är samma slags rekrytering som i Sverige under utvandringsepoken i slutet av 1800-talet ägde rum genom de så kallade "Amerikabreven".

Samflyttning och samlokalisering i gemensamma nätverk är ett uttryck för de betydelsefulla sociala krafter som påverkar migrationsprocessen – höga informationskostnader, höga fysiska och psykiska kostnader i mötet med en helt ny kultur och ett annorlunda samhälle och behovet av ömsesidig hjälp, inte minst i akuta eller prekära situationer. Nätverksbaserad migration och koncentrerad bosättning i det nya hemlandet av människor från samma områden och provinser i ursprungslandet minskar informationskostnaderna, den psykiska påfrestningen och risken att agera fel eller att lägga kraft på ofruktbara vägval. Det finns alltid en person man känner och som man kan lita på att fråga om råd och att få hjälp av.

Migration kan således beskrivas som ett individuellt projekt för de personer som är inbegripna i den, men från ett samhällsperspektiv är det mer rättvisande att se migrationen som ett socialt skeende som innefattar rörlighet för grupper av människor som har starka gemensamma drag, band och identiteter.

Med migrationen följer också de seder och den kultur i vid mening som sådana gemenskaper för med sig till det nya landet; kultur definierad som hur man agerar inför olika livsval, vad man åstadkommer och hur man söker förverkliga det man vill åstadkomma och hur man förhåller sig till omvärlden – kultur som humankapital för individer sedda var och en för sig och som socialt kapital för individer i gemenskapen.

Det handlar om sådant som nivån av tillit i det samhälle eller i den grupp man vuxit upp i, de färdigheter man har förvärvat eller vill förvärva, vikten av och innebörden i begrepp som ära, vanära, synd, skam, flit, plikt, lättja, rättighet och skyldighet, inställningen till risktagande och entreprenörskap, inställningen till den egna gruppens medlemmar, till omvärlden och andra människor som inte tillhör ens egen grupp, hur man ser på känslomässiga och äktenskapliga relationer inom gruppen och mellan den egna gruppens medlemmar och andra gruppens medlemmar och inte minst ackulturation, alltså inställningen till den kultur eller de kulturer man möter i det nya landet och benägenheten att påverkas av dem eller önskemålet att avvisa dem, då inte bara för sig själv utan också för sina barn.

Kulturella särdrag och mönster inom en grupp är givetvis inte ett oundvikligt öde för de individer som är medlemmar i gruppen. Enskilda människor i varje gemenskap uppvisar alltid avvikelser i en och annan grad från de kulturella mönster som präglar en grupp. Inte heller är gruppens kulturella egenskaper och särart eviga eller oföränderliga. Sådana förändringar är emellertid sällan radikala kast under korta tidsrymder. Men trots individuella avvikelser från

grupp-mönstren och att enskilda individer förkastar, revolterar mot eller helt överger gruppens normer och ibland också gruppen, är likväl kulturella mönster beständiga över generationer.

Nivån av tillit i relationen mellan människor är en sådan grupp-bunden kulturell egenskap som går i arv. Vi vet sålunda att andra generationens migranter ärver sina föräldrars (forskningen har naturligt nog utgått från det hemland som mödrarna härstammar från) uppfattning om tillit mellan människor i samhället. (Den fråga som ställs och där svaren graderas är: "I allmänhet, skulle du säga att man kan lita på de flesta människor eller att man måste vara väldigt försiktig när man har med människor att göra?")



Det sociala kapital som migranter har med sig till invandningslandet blir på detta sätt bestämmande för hur de anpassar sig och sina levnadsmönster till mottagarlandets villkor.

Barn till mödrar som invandrat från länder där tilliten mellan människor är svag tillmäter själva tillit ett lägre värde – är alltså mindre tillitsfulla. Den svenske ekonomen Martin Ljunge har påvisat att den tillit till andra människor som enskilda individer ger uttryck för, uppvisar ett starkt samband med den nivå av tillit som man ärver från moderns ursprungsland.

Höga värden av tillit främjar individuell ekonomisk framgång. Ljunge har också påvisat att individer med hög tillitsfaktor är entreprenörer i större utsträckning, är mer beredda att ta risker, investerar i större ut-

sträckning i utbildning, arbetar mer och pensionerar sig senare i livet och är i mindre utsträckning arbetslösa eller beroende av bidrag för sin försörjning.

Grupper som utmärks av högt tillit visavi omvärlden kommer i enlighet härmed att agera på ett annat sätt i det nya hemlandet vad gäller yrkesliv och viljan att göra karriär i det nya landet än grupper från kulturer med lägre tillit. Med de olikheter i utfall vad gäller studier, arbete, sysselsättning etcetera som detta leder till kommer också olikheter i inkomstutveckling och social rörlighet att bli skönjbara mellan olika migrantgrupper.

Det sociala kapital som migranter har med sig till invandningslandet blir på detta sätt bestämmande för hur de anpassar sig och sina levnadsmönster till mottagarlandets villkor: med vad, hur och i vilken grad de är sysselsatta, hur de bor och konsumerar och hur de söker ordna sina barns framtid.

Sådana levnadsmönster kommer att falla ut väldigt olika för olika grupper av migranter inom ett och samma land. Till exempel behöver entreprenöriella grupper som startar företag och andra sådana verksamheter och som kan bli självförsörjande och även anställa andra landsmän inom ramen för en etnisk arbetsmarknad, inte behöva lära sig moderlandets språk i samma utsträckning som migranter ur grupper som har en annan sammansättning – till exempel politiska flyktingar från utbildad urban medelklassmiljö, som kommer att söka sig till karriärer inom offentliga eller privata anställningar.

Det är också en återkommande observation att nationaliteter och etniska grupper som invandrat till vitt skilda mottagarländer uppvisar mycket snarlika mönster i val av sysselsättning, specialisering och vilka slags studiekarriärer som man väljer för sina barn.

Toleranta majoritetssamhällen har för migrantgrupper eller mi-

I RÖRELSE OCH GEMENSKAP

noriteter med starka och ofta traditionellt baserade gemenskaper och nätverk historiskt utgjort utmärkta sociala miljöer för framgång, ofta byggd på specialisering. Sådana grupper har kunnat vinna starka fördelar av att kunna förena det omgivande samhällets tolerans med den egna interna sammanhållningen och nätverken för ekonomisk välgång.

Judar i Europa från liberaliseringen och erhållandet av medborgerska rättigheter under 1800-talet fram till de antisemitiska förföljelsernas tilltagande från 1920-talet och framåt, är kanske det mest uppenbara exemplet i vår kulturkrets. Indier, eller snarare först sikher och sedan gujarater från Indien, i Uganda från 1890 till fördrivningen 1972 under Idi Amin eller libaneser, eller snarare först maroniter och sedan shiamuslimer från Libanon, i Västafrika, främst Sierra Leone från 1890 och framåt är andra exempel.

Toleranta samhällen innebär nödvändigtvis inte öppna och fristliga samhällen. Även i samhällen där minoriteter med stark sammanhållning, oavsett om de är migranter eller en autokton befolkning, diskrimineras legalt eller ekonomiskt, genom att de saknar rättigheter som tillfaller andra undersåtar – ofta den förhärskande befolkningsgruppen – eller där de beskattas hårdare eftersom de inte tillhör samma förhärskande grupp, kan sådana minoritetsgrupper, om de lämnas i fred och får leva under förutsebara samhällsförhållanden under någorlunda beständig tid, likväl vara framgångsrika ekonomiskt – ofta mer framgångsrika än den styrande ekonomiska eller religiösa befolkningsgruppen. Kristna ursprungsgrupper som armenier eller greker eller minoriteter som härstammat från invandrare som sefardiska judar från Spanien i Istanbul och Thessaloniki under det osmanska imperiet är exempel på sådan framgångsrika minoriteter.

Migration innefattar sålunda ett tydligt element av ett möte mellan kulturer och mellan de gemenskaper som är bärare av dessa kulturer. Kulturer är dock inte oföränderliga och mötet mellan migranternas och mottagarlandets kultur leder till ömsesidig påverkan och omstöpning mellan dessa kulturers bärare. Den övergripande beskrivningen av sådana möten är i våra dagar ofta starkt positiv. Det finns många exempel på sådana fruktbara möten. Det finns också många exempel på motsatsen. Men det finns inga kalkyler som på förhand kan tala om vad mötena resulterar i.

Ytterligare en faktor som har en viktig betydelse i mötet mellan de invandrade gemenskaperna och majoritets-samhället är kopplad till numerär och tidsrymd – det vill säga andelen migranter som anländer och under vilken tidsrymd som detta sker. Oavsett sin grad av tolerans och öppenhet har alla samhällen en övre gräns för sin förmåga att ta emot och inlemma nyanlända grupper under en given period. Var denna gräns går varierar givetvis från ett samhälle till ett annat och också inom samma samhälle genom tiden och även på grundval av sådana omständigheter som det internationella politiska klimatet i landets närområde och de ankommandes behov av fristad och förväntade uppehåll i landet.

Denna frågeställning om den övre gränsen har diskuterats vid olika skeden under den svenska migrationens historia under efterkrigstiden. Nyligen återkom den i huvudfåran av den offentliga svenska diskussionen på ett tämligen abrupt vis. I en debatt i tv-programmet *Agenda* mellan partiledarna i oktober 2012 satte programledarna den för många provocerande rubriken "Hur mycket invandring tål Sverige?" för den del av debatten som skulle handla om migrationspolitiken. De programansvariga höll med om att man valt "en tillspetsad formulering", men förklarade sig med att frågan handlade om "hur stor invandringen bör vara och hur Sverige klarar av att integrera dem som kommer hit [...] Antalet asylsökande och anhöriginvandrare har

i år ökat kraftigt. Samtidigt har regeringen problematiserat invandringen genom att tala om att en allthögre andel av invandrarna numera är lågutbildade, och att detta ställer Sverige inför nya utmaningar."

I februari 2013 sade migrationsminister Tobias Billström att han ville ha en diskussion hur man skulle "kunna påverka volymen av dem som kommer till Sverige och samtidigt värna asylrätten". Billström framhöll att EU:s familjeåterföreningsdirektiv, som också är svensk lag, medger att den mottagande staten kan utforma villkor för trygkad försörjning och ordnad bostad innan anhöriga tillåts invandera.

Att diskutera migrationen till Sverige också med denna ansats är emellertid inte ny i svensk politik.

Såtidigt som inför arbetet till 1968 års utlänningslag (SOU 1967:18) skrevs: Om inte invandringen i större utsträckning än hittills skett anpassas efter samhällets möjligheter att bereda invandrarna bostäder, utbildning och social omvårdnad av den karaktär som är specifik för att utlänningsgruppen skall kunna växa in i det svenska samhället, föreligger uppenbarligen risk för att de sociala problem och anpassningssvårigheter, som knappheten på bostäder, utbildningsmöjligheter och social omvårdnad redan nu gett upphov till bland invandrarna, allvarligt förvärras."

Vidare framhölls att i vad mån "strävandena att anpassa invandrarna i det svenska samhället skall vinna framgång" inte bara berodde på offentliga insatser "utan också i vilken utsträckning utlänningsarna själva och befolkningen i övrigt är beredda att medverka till en sådan anpassning".

Utreddningen nämnde att den inhemska befolkningens attityd mot invandrare kunde "präglas av avoghet och intolerans" och om denna attityd förstärktes och övergick "i en klart uttalad utlänningsfientlighet, är detta otvivelaktigt – hur beklagligt det än är – ett förhållande som inte kan förbises vid utformningen av invandrapolitiken". Men i vad mån "befolkningens obehågenhet att med sig införliva utlänningsgrupper från andra sociala och kulturella miljöer skall tillåtas inverka på invandringens omfattning och inriktning" var en fråga "som bör ankomma på de politiskt ansvariga instanserna att avgöra."

Under 1990-talets början användes begreppet integrationspotential för att söka få fram att det finns en strukturell gräns för ett lands förmåga att ta emot och i sina system och sitt samhällsliv inlemma nya invandrare och att invandringen bortom denna gräns skulle riskera att skapa obalanser i samhällsfunktioner och slitningar i sociala relationer. Att frågeställningen om integrationspotentialen än en gång återkommer i svensk debatt (oavsett vilka synpunkter man kan ha om terminologi eller politisk anpasslighet) visar att migration inte enbart kan ses som en fråga om att ett visst antal individer, vars enda skillnad från de individer som utgör majoritetsbefolkningen är att de inte är medborgare i landet, anländer till ett nytt land och börjar leva och verka där.

I slutorden av sin klassiska genomgång av de amerikanska etniska gruppernas historia, *Ethnic America. A History*, framhåller Thomas Sowell att det han beskrivit är en historia om komplexa aggregat av komplexa grupper och individer, och inte en sedelärande berättelse. Också migrationens historia i Sverige handlar om mångfasetterade samband mellan majoritetssamhället och migranternas gemenskaper, om gruppernas levnadsmönster och individuella livsval. Det är en historia om snarlika mönster på ett håll och avgörande skillnader på ett annat. I ett avseende är det en historia om en mångfald av livsarb.

När migration ses på det sättet blir diskussionen om invandringens ekonomiska för- och nackdelar en i grunden meningslös exercis, eftersom en sådan övning inte förmår att fånga mångfalden i skeendet. Ingen kalkyl förmår att fånga den.

Thomas Gür är journalist och författare.

Fri invandring ingen vinstaffär

Ekonomiska argument för fri invandring håller inte. Obegränsad rörlighet över gränserna omfördelar tillgångar och politisk makt från existerande till nya ägare och utmanar principen om medborgerlig äganderätt.

Av Tino Sanandaji

Kravet på fri invandring har gjort resan från socialistiska och liberala ungdomsförbund till riksdagspolitiken. Men Sverige har redan arbetskraftsinvandring. Det är idag möjligt för en japansk dataprogrammerare som Ericsson vill anställa att flytta till Sverige. Det nya med fri invandring är således i praktiken fri invandring av icke-arbetskraftsinvandrare från främst fattiga länder.

Vissa tankesmedjor menar att all invandring är en ekonomisk vinstaffär, inklusive den asylinvandring Sverige redan haft. Centerpartiets migrationspolitiska talesperson har sagt att "fri invandring är en enorm plusaffär för Sverige".

Detta är dock inte slutsatsen av nationalekonomisk forskning, som skiljer mellan olika former av invandring. Att arbetskraftsinvandring av högutbildade till USA är lönsam bevisar knappast att asylinvandring av lågutbildade från Afghanistan till Sverige också är en vinstaffär. Slutsatsen från forskningen är att invandring kan vara en vinstaffär eller förlustaffär beroende på invandrares utbildning och grad av integration på arbetsmarknaden. Den mest gedigna analysen av frågan i Sverige har gjorts av professor Jan Ekberg. Där drogs slutsatsen att dagens invandring kostar motsvarande 1,5–2 procent av bruttonationalprodukten och att de positiva arbetsmarknadseffekterna av invandringen är små, eftersom sysselsättningsgraden bland invandrarna är låg.

Det är inte en märklig slutsats – personer som inte arbetar eller som har låga löner får i en välfärdsstat både transfereringar och tjänster av det offentliga. Den fattigare delen av befolkningen i en välfärdsstat konsumerar mer än de producerar – det är en stor del av poängen med att ha en välfärdsstat. Detta finansieras med nödvändighet av övriga skattebetalare.

Det nationalekonomiska argumentet för fri invandring håller med andra ord inte. Det är ingen slump att inget välfärdssamhälle någonsin experimenterat med obegränsad invandring.

Ett tyngre argument än att fri invandring skulle vara någon sorts vinstaffär för Sverige är därför att det är principiellt riktigt.

Det principiella argumentet för fri invandring går ut på att alla människor är lika mycket värda och har rätt till fri rörlighet. Nationalstaten är en illegitim konstruktion och har inte rätt att begränsa den fria rörligheten.

Slutsatsen att den fria rörligheten skulle stå över alla andra principer följer dock inte av den klassiska liberalismen. Det viktigaste exemplet på spänningen mellan fri rörlighet och andra principer är den privata äganderätten. Även den privata äganderätten begränsar den fria rörligheten, och anses inom liberal teori ha företräde.

Det finns i själva verket en fundamental konflikt mellan äganderätt och fri rörlighet. Exkludering av andra är själva grunden i äganderätten. Till skillnad från anarkism och socialism landade liberalismen i att äganderätt principiellt står över fri rörlighet. Enligt denna tolkning av frihetsbegreppet inkluderar frihet rätten att utesluta andra från sin egendom även i de fall där de anses vara i större behov av tillgångar än du.

Liberaler har inga problem med att privat äganderätt innebär att man utesluter andra och hindrar den fria rörligheten. Det låter inte snällt, men syftet med portkoder, dörrar och staket är att utesluta andra. Liberaler accepterar även att människor kan äga och utesluta andra kollektivt. Vi har således inga problem med privata företags rätt att inte ta in nya ägare eller privata jaktklubbars rätt att ba- >>

I RÖRELSE OCH GEMENSKAP



Torghandel i Rinkeby.

FOTO: HANNA TELEMAN/SCANPIX

ra låta medlemmar jaga på sin mark. Principen om "alla människors lika värde" har inte tolkats som att alla människor har rätt till din egendom.

Medborgarskap inom ramen för den liberala, demokratiska nationalstaten kan ses som en form av kollektivt ägande. Medborgare äger kollektivt tusentals miljarder i form av kollektiv egendom samt årliga skatteintäkter. Utöver detta innebär medborgarskap rätten att bruka makt över andra. Invandring är inte enbart ett kontraktssrättsligt utbyte mellan invandrare och hennes arbetsgivare, det innebär omfördelning av tillgångar och makt från existerande till nya ägare. Därför har alla medborgare rätt att kollektivt besluta om invandring.

De flesta viktiga liberala tänkare stödde inte fri invandring i en värld där det finns en liten välfärdsstat. Milton Friedman stödde fri invandring i en värld utan en omfördelnde stat, men förklarar samtidigt varför det inte skulle fungera i dagens USA:

För det är en sak att ha fri invandring till jobb. Det är en annan sak att ha fri invandring till välfärd. Och man kan inte ha både och. Om man har en välfärdsstat, om man har en stat där varje invånare utlovas en viss minimilön, eller en lägsta existensnivå, oavsett om han eller hon arbetar eller inte, producerar eller inte: då är det faktiskt en omöjlighet.

Även Friedrich Hayek påpekar att det bör finnas ett grundläggande skydd för de svaga i samhället, och skriver:

Erkännandet att varje medborgare eller invånare i ett land har åtminstone rätt till en viss minimistandard, beroende på landets genomsnittliga välfärdsnivå, innebär att erkänna ett slags kollektivt ägande av landets resurser som inte är förenligt med idén om ett öppet samhälle gällande rörlighet och som väcker allvarliga problem.

Det är uppenbart att det under lång tid framöver kommer att vara helt omöjligt att säkerställa en adekvat och enhetlig minimistandard för alla människor överallt, eller åtminstone att de rikare länderna inte skulle nöja sig med att säkerställa en standard för sina medborgare ej högre än vad som kan säkerställas för alla människor i världen. Men om medborgare av ett visst land garanteras en minimistandard högre än den universellt gällande i världen blir denna minimistandard ett privilegium som kräver vissa begränsningar av människors fria rörlighet över gränserna.

I bland försöker liberaler komma undan detta dilemma genom att säga att de är för fri invandring och avskaffad välfärdsstat. Men välfärdsstatens existens är inte något som man kan resonera bort på basis av sina egna politiska preferenser, utan är en del av den objektiva verklighet som man måste förhålla sig till. På samma sätt är det inte ett logiskt stringent argument att säga att man är för bombning av Iran, men mot att civila dödas, för att därigenom tro att man därmed har löst dilemmat.

Även om alla svenskar imorgon blev libertarianer och avskaffade välfärdsstaten så skulle den återuppstå genom fri invandring. Det beror på att fattiga invandrare som har ett egenintresse av en välfärdsstat också har rösträtt. Samtidigt innebär fri invandring förr eller senare att ursprungsbefolkningen hamnar i minoritetsställning. Att avskaffa välfärdsstaten och samtidigt ha fri invandring är endast möjligt i ett tudelat mardrömsamhälle där invandrare och deras barn själva inte får rösträtt.

Det är här viktigt att komma ihåg att flesta klassiskt liberala tänkare inte såg nationalstaten som illegitim. Detta är en tanke som ut-

vecklats bland dagens libertarianer, enligt min uppfattning mer inspirerad av kulturradikal snarare än klassisk liberal analys. Att betrakta nationalstaten som en legitim och effektiv konstruktion är knappast samma sak som att vara nationalist. Att de stora klassiskt liberala tänkarna inte lade mer tid på att artikulera försvar för nationalstaten beror inte på att de var emot den, utan för att nästan ingen ifrågasatte nationalstatens legitimitet. John Stuart Mill skriver:

Där det råder någon grad av nationell anda finns det ett synbart skäl att förena alla medlemmar av denna nationalitet under samma regering, och då en regering särskilt för dem.

Det är heller ingen slump att Adam Smiths bok heter *Nationernas välstånd*. Liberaler såg nationen som en legitim konstruktion som i grunden reflekterade den organisationsform medborgarna själva stödde.

Den demokratiska staten är en försvars- och samarbetspakt. Det mest fundamentala syftet med staten är att upprätthålla ett våldsmonopol. Bland andra Nozick betraktar nattvaktarstaten som legitim, trots avsaknad av frivilliga kontrakt. Eftersom vi i ett demokratiskt system lämnar över makt över oss till andra medborgare innebär invandring och utdelandet av medborgarskap alltid en omfördelning av makt från existerande till nya medborgare. De nio miljoner som bor i Sverige nu är existerande medborgare och äger tillsammans 100 procent av den politiska mak-

ten. Om det kommer nio miljoner nya medborgare överför man halva makten från existerande till nya ägare. Därför har medborgare en legitim rätt att bestämma vilka som får invandra till landet.



Medborgarskap inom ramen för den liberala, demokratiska nationalstaten kan ses som en form av kollektivt ägande. Medborgare äger kollektivt tusentals miljarder i form av kollektiv egendom samt årliga skatteintäkter.

Jag skulle gå ett steg längre än att beskriva staten som enbart ett våldsmonopol. Även när den gemensamma säkerheten är avklarad så finns det en rad andra frågor där vi gynnas av att fatta gemensamma beslut, exempelvis när det gäller byggandet av infrastruktur eller grundskola för alla. Även dessa aspekter av staten är demokratiskt legitima. Överlåtandet av medborgarskap innebär därför förutom överlåtande av makt även ett överlåtande av materiella resurser från de existerande medborgarna till de nya.

Men om staten är legitim som konstruktion, varför är just nationalstaten en legitim

organisationsnivå? Givet att människor föredrar att leva i ett samhälle och givet att det då är gynnsamt att fatta vissa beslut tillsammans uppstår naturligt frågan om vilken nivå man ska lägga staten på.

Det är ingen slump att den organisationsnivå som de flesta stater är organiserade på är nationen. Nationen är en rationell nivå då det finns gemenskap, där man ofta kommunicerar på samma språk, där man har en gemensam kultur och historia som binder samman varandra och där man har likartade preferenser.

Ett aktuellt exempel på problem med andra statsgrupperingar än nationen är euroländerna. Inom EMU finns inte tillräckligt stark

>>



Passkontroll. Resande som just anlänt till Stockholm från Riga.

FOTO: OLA TORKELSSON/SCANPIX

gemenskap, tillit och reciprocitet för att Tyskland och Finland ska vilja skänka några procent av sin BNP för att rädda Greklands ekonomi. Detta gör euroländerna till en onaturlig och illa fungerande statsbildning.

Nationalstaten skapades inte över en natt genom frivilliga formella kontrakt. Istället växte det fram genom en organisk, hayeckiansk process. Det är viktigt att komma ihåg att det även var så den privata äganderätten växte fram.

Vi har aldrig satt oss ned och skrivit på ett kontrakt där vi lovar att accepterar den privata äganderätten, det handlar om en institution vars legitimitet utvecklas gradvis över lång tid. Både den privata äganderätten och den medborgerliga är tack vare denna process idag legitima bland en överväldigande majoritet av befolkningen. Att vi inte brytt oss om att skriva på formella sociala kontrakt om privat äganderätt och demokratiskt medborgarskap beror främst på att de är så självklara. Om vi hade en folkomröstning om huruvida äganderätten eller nationalstaten Sverige ska avskaffas finns det inget tvivel om vad resultatet skulle bli.

Legitimiteten för privat äganderätt bygger huvudsakligen på att du eller de som lämnade egendomen till dig någon gång skapade den. Legitimiteten för medborgerlig äganderätt över Sverige bygger på exakt samma sätt på att Sveriges institutioner och tillgångar har skapats av anfäder till dagens medborgare som valt att lämna över det i arv.

Men kan nationalstaten verkligen vara legitim om människor ofrivilligt föds in den?

Det är inte möjligt för en människa att välja vilken nation man ska födas in i, lika lite som det är möjligt att välja sina föräldrar. Liksom vi accepterar familjens och privategendomens legitimitet trots att människor inte kan välja sina föräldrar kan vi därför acceptera nationalstatens legitimitet trots att människor inte kan välja sin nation innan de föds.

Att vi accepterar att medborgarskap i en stat går i arv är inte märk-

ligare eller mindre legitimt än att egendom går i arv. Föräldrars rätt att prioritera sina egna barn vad gäller omsorg, uppfostran och egendom är en central princip inom liberalismen.

Motståndet mot nationalstatens rätt att upprätthålla kollektiv egendom är inte utan historiska paralleller. Tidiga socialister ansåg inte att ägare hade moralisk rätt att exkludera andra från sina tillgångar, speciellt då de fattiga hade större behov än de rika. De krävde därför tvångsomfördelning, i första hand av privat egendom genom kollektivt ägande av exempelvis mark och "produktionsmedel", eller rent av alla ägodelar.

Idag har denna ideologiska ståndpunkt huvudsakligen övergetts. Även den svenska vänstern respekterar idag i regel den privata äganderätten. Vi anses inte ha skyldighet att skänka bort vårt privata ägande till fattiga, inte ens när det gäller slitna tiggare på tunnelbanan eller svältoffer i andra länder. Liberaler och socialdemokrater har idag en mer mogen syn på dessa moraliska problem, grundad i insikten att upprätthållandet av privat äganderätt på lång sikt är bäst för samhället. Med undantag av kommunister tolkar de flesta inte principen om allas lika värde som att alla har lika värde till varandras egendom.

De klassiska socialisterna accepterade inte den privata äganderätten som legitim och ville därför omfördela tillgångar från rika till fattiga inom länder. Idag finns det de som inte accepterar den medborgerliga äganderätten som legitim och därför vill omfördela tillgångar från rika till fattiga mellan länder. Rörelsen för avskaffandet av den privata äganderätten var ett historiskt misstag. Orsaken till misstaget var i grunden att socialister inte hade teorier om varför privat egendom var en legitim och effektiv institution. På samma sätt baseras dagens rörelse för att avskaffa medborgerlig äganderätt på en ytlig analys av de institutioner som föreslås avskaffas.

Tino Sanandaji är fil dr och forskare i nationalekonomi vid Institutet för näringslivsforskning.



White Chapel market i London

FOTO: MARY KNOX MERILL/GETTY IMAGES/ALL OVER PRESS

Lås upp debatten!

En stor andel av Sveriges befolkning saknar rötter i landet. Ett gemenskapsbygge på etnisk härkomst riskerar att skapa splittring och mental segregation.

Av Adam Cwejman

Under 2000-talet har invandringen blivit en av de absolut mest omdebatterade frågorna i svensk politik. Det senaste exemplet är diskussionen om Centerpartiets partiprogram som under 2013 års första månad helt dominerade nyhetsflödet. Sverigedemokraterna befinner sig i skrivande stund runt 10 procent i opinionsmätningarna och är därmed Sveriges tredje största parti. Man skulle kunna få intrycket att det – som det så ofta påstås – blåser främlingsfientliga vindar i Sverige. Men är det så?

Opinionen i Sverige utmärker sig i Europa med att vara positivt inställd till invandring. Enligt siffror från opinionsinstitutet Eurobarometer daterade till 2011 är Sverige det land i Europa som är mest positivt inställd till invandring. Det återspeglas i migrationssiffrorna. Inget land i Europa tar heller emot så många asylflyktingar per capita. Under alliansregeringen 2006-2010 har det dessutom skett en markant ökning i antalet beviljade uppehållstillstånd jämfört med de föregående socialdemokratiska regeringarna.

Det begränsade utrymme som finns för kritik av invandringen utnyttjas alltså maximalt av SD. Annorlunda uttryckt, om man betraktade folkopinionen som en marknad, skulle man beskriva det som att SD verkar på en nischmarknad som de helt dominerar. Dessutom har de ökat storleken på sin marknadsnisch trots en lågkonjunktur, eftersom svenskarna de senaste fyra åren blivit mer vänligt inställda till invandring. Det är sannerligen en paradox. Till skillnad från många andra politiska områden diskuteras invandring som en för och emot-fråga. Det påminner om den gamla svenska diskussionen om EU, antingen var man för eller emot. Det är olyckligt. Få i Sverige är antingen helt "för", eller helt "emot" invandring. De flesta ser både möjligheter och problem men har grundinställningen att Sverige bör vara öppet för invandring. Och det är på denna gråskala samhällsdebatten bör befinna sig, inte på ytterligheterna.

Invandringsdebatten präglas av ett par olyckliga läsningar. En är

den mycket långa diskussionen om invandringens kostnader. Även regeringen gav sig in i den genom att lansera en faktasida som skulle visa hur det egentligen låg till. En annan läsning är frågan om varför ett land ska öppna sina gränser. Invandringsmotståndarna menar att vi alltid bör sätta nationalstaten främst, förespråkarna av fri invandring menar att det är en universell rättighet att röra sig fritt och inget nationalstaten bör kunna förändra. Till sist har vi frågan om nationen och nationalismen, en diskussion som i Sverige är oerhört polariserande och till ingen nytta. De två motpolerna har blivit inverterade varianter av varandra som båda missar den konstruktiva roll som nationsbyggen kan ha.

Invandringens vinster eller kostnader, må de vara statsfinansiella eller individuella, är egentligen ett stickspår. Det innebär inte att stat eller kommun skulle slippa att göra avvägningar mellan olika kostnadsposter, invandring inkluderad. Ett land som Sverige med höga nivåer av offentliga utgifter är tvingat att få den offentliga ekonomin att gå ihop.

Men det finns endast två obestridda sanningar om forskningen som rör invandringens kostnader. Den första lyder att forskningen inte är samstämmig, om huruvida kostnaderna eller vinsterna överväger. Den andra är att invandringens kostnader och vinster kan påverkas av utformningen på landets välfärdssystem, arbetsmarknad, företagsklimat. Att då tvärsäkert konstatera att invandringen antingen är en kostnad eller en förtjänst blir då meningslöst. Att den svenska samhällsdebatten år 2013 utgörs av rent makroekonomiska diskussioner om invandringens kostnader leder helt fel. Det kan mycket väl vara så att invandring till välfärdsstater från vissa länder på både kort och medellång sikt är en statsfinansiell belastning. Det kan även visa sig att invandring på lång sikt i många avseenden är lönsam både för statsfinanserna och för samhället i stort. >>

Mest troligt med denna osäkerhet i bakgrunden är att dess olika varianter gäller under olika omständigheter. Det är de som borde uppmärksammas. Omständigheterna kan lätt räknas upp: arbetsmarknaden, bostadsmarknaden, offentliga välfärdssystem. Det relevanta är då att de utformas så att de kan maximera inkomsterna. Ska människor försörja sig måste de bo där jobb faktiskt finns och välfärden måste undvika bidragsberoende och marginaleffekter som gör jobb, i synnerhet låginkomstjobb, olönsamma.

Sveriges välfärdssystem låser in människor i bidragsberoende med enorma marginaleffekter. Ingångslönerna är höga och lönestrukturen sammanpressad. Arbetsmarknaden är full av inlåsningar, vilket får till följd att människor inte byter jobb. De växande företagen är få och sällan lönsamma. Mängden okvalificerade arbeten är liten och lönsamheten för att skapa nya låg. Regelkrånglet gör att få små företag växer och blir lönsamma. Samtidigt är den svenska bostadsmarknaden som en evig bilkö. Byggandet är sonderreglerat och olönsamt med undantag för dyra bostadsrätter och kontorslokaler. Hyresmarknaden är ineffektiv och gynnar myglare som handlar med hyreskontrakt. I likhet med arbetsmarknaden är det en marknad för insider, personer med kontakter och många år i landet.

Det finns ett annat problem med de ekonomiska nyttodiskussionerna: invandraren blir en ekonomisk abstraktion som kan vara både "onyttig" och "nyttig". Den som är emot invandring måste konfronteras med faktumet att det finns invandrare som bidrar mer än infödda. Omvänt måste den som är för öppna gränser inse att alla invandrare inte kommer i arbete.

Att varje lands befolkning, genom fria val direkt eller indirekt, bör ha möjligheten att reglera sina gränser råder det inget tvivel om. Inte ens för en liberal. Om man genom en demokratisk statsmakt med våldsmonopol avtvingar medborgare skatt och finansierar en gemensam välfärd är det fullt rimligt att tillgången till denna välfärd kan regleras. Det är konsekvenserna av att ha en välfärdsstat.

Men på ett *är* följer inte automatiskt ett *bör*. Detta är vad som kallas för Humes lag efter den brittiske filosofen David Hume. Vi kan aldrig härleda *bör*-satsen ur *är*-satsen. Bara för att det existerar ett demokratiskt legitimt redskap att reglera gränsen innebär inte att så måste ske. Det enda är ett deskriptivt omdöme (en demokratisk stat kan reglera sina gränser) och det andra är ett normativt omdöme (vi *bör* eller vi *bör* inte reglera gränsen).

Suveräna stater öppnar sina gränser för invandrare av olika skäl, alla är inte statsfinansiella. Skulle detta vara fallet hade vi vägrat inträde för invandrare med låg utbildning eller från grupper som vi vet direkt hamnar i bidragsberoende. Den svenska staten har en rad utgifter som inte direkt får positiva statsfinansiella konsekvenser, exempelvis biståndet eller vårdandet av äldre. Att låta politiken, i synnerhet i ett rikt land som Sverige, vägledas av annat än omedelbar ekonomisk nytta är både humanistiskt och civiliserat. Men så länge välfärden finansieras av de boende i landet är det rimligt att låta medborgarna besluta om regleringen av gränsen. Och Sveriges befolkning är, som beskrevs i inledningen av denna text, positiv till att ta emot invandrare.

Ett argument som ofta hörs är att på grund av migrationen görs nationen och nationalstaten överflödig. Eftersom vi ändå bor i en global by blir den nationella identiteten, baserad på nationalstatsgränser, onödigt och svag. Men denna tes, som populariserades i samband med globaliseringslitteraturen som formligen exploderade under 1990-talet, överskattade dels globaliseringens effekter för identitetsbyggandet, dels motrörelserna som uppstod. Alla starka paradigmatiska förändringar stöter på motkrafter. En stark rörel-

se för det globala och flyktiga får en motrörelse som betonar det lokala, exkluderande och beständiga.

Lika lite som det europeiska samarbetet förmådde skapa en enhetlig och fast europeisk identitet har en globalisering av information, ekonomi och människor skapat en global identitet. Många människor har givetvis utökat sina identiteters gränser och horisonter, men de har samtidigt behållit den lokala förankringen samt de lokala, eller nationella, värderingarna.



Samhällsgemenskap som ett mål i sig, men också ett medel för att skapa harmoniska samhällen präglade av hög tillit är en helt central utmaning för västeuropeiska demo-

kratier. Att då konstatera att det svenska enbart är en process, en lättflyktig konstruktion utan förtöjningar, är helt meningslöst. Men att människor bland många identiteter även använder nationella identiteter gör det problematiskt om man som ett försvar för invandringen gör sig kvitt nationen. Migration är ofta en fråga om alienation, man alieneras från landet man tvingas fly från, att då förnekas tillhörighet till ens nya hemland är inget som gynnar integrationen.

Migration är ofta en fråga om alienation, man alieneras från landet man tvingas fly från, att då förnekas tillhörighet till ens nya hemland är inget som gynnar integrationen.

En stor andel av Sveriges befolkning har inte rötter i landet. Ett gemenskapsbygge på den etniska härkomsten riskerar därför att skapa djup splittring och mental segregation. Vill man på allvar inkludera invandraren är det inte genom att överbetona nationalismens exkluderande karaktär, inte heller är det genom ett förnekande av dess värde. Istället är det genom en expansion av nationalismens betydelse och omfattning. En expansion som även måste förmå inkludera invandraren till gemenskapen.

Det stora problemet är att både de som förespråkar öppna och stängda gränser är förenade i sitt förnekande av nationen som gemenskapsbygge. Nationalisterna som vill reservera nationalstaten för fåtalet gör allt för att höja trösklarna. De som inte tillmäter nationen och nationalstaten något värde förnekar immigranten all möjlighet att anknyta till det nationella projektet.

Invandringsdebattens läsningar polariserar och förflyttar fokus från det relevanta till det irrelevanta. Dagstidningarna fylls av artiklar om nyttan eller onyttan av invandringen. I pressens mittenfåra upprepas mantrat om den fria rörligheten, medan det på forum och kommentatorsfält uppfattas som en självklarhet att Sverige bör stänga sina gränser. Vi bör lämna diskussionen om nyttan, detta eftersom effekterna är svårberäknade. Och oavsett effekter tar vi också under stor enighet emot invandrare av rent humanitära skäl. Diskussionen om nationen och nationalismen bör få en tredje position, bortom den destruktiva binära läsning som nu existerar.

Därutöver är det viktigt att inse att vad invandringen belyst i Sverige inte är ett separat "invandringsproblem", utan fundamentala stridsfrågor i svensk politik som arbetsmarknaden, välfärden och bostadssituationen. Det är här striden borde stå. Det är misslyckandena på dessa områden som gör integrationsproblemen så allvarliga.

Adam Cwejman är projektledare på Timbro.

IRÖRELSE OCH GEMENSKAP



Heta smaker för kallt klimat.

FOTO: ROBERT EKEGREN/SCANPIX

Integration inte allt eller intet

Integration tar tid men kan inte sköta sig själv.
Politiker måste bestämma vilka minoriteter som behöver
stöd för att ta sig in i samhället.

Av David Goodhart

Merton är en bra plats för att ta pulsen på det multi-etniska Storbritannien. Denna anspråkslösa stadsdel i sydvästra London med omkring 200 000 invånare är uppdelad mellan det välbeställda Wimbledon – berömt för sin tennisturnering – och de fattigare områdena Mitcham och Morden. Morden ligger vid tunnelbanans slutstation och kombinerar därigenom tillgång till arbeten över hela London med bostäder till relativt överkomliga kostnader – varför kvarteren har varit en magnet för minoriteter de senaste två decennierna.

För inte så länge sedan var stadsdelens fattigare delar fulla av rörmokare och hantverkare. Men Mertons minoritetsbefolkning har ökat från omkring 10 procent 1980 till över 50 procent i dag. Mertons grundskolor, som så sent som 2003 hade en majoritet av vita briter, har nu till 70 procent etniska minoriteter. Merton har, med den gängse jargongen, blivit ”supermångfaldigt”.

Liksom i Storbritannien som helhet har nykomlingarna främst kommit från Sydasiens, Afrika och Östeuropa. Vissa klarar sig bra, andra inte fullt så bra, men inte mycket tyder på att ett gemensamt liv håller på att byggas upp tillsammans med den nuvarande befolkningen.

Detta kan man studera på helgerna i den lilla parken Mostyn Gardens, fem minuter från Mordens station. En solig dag är parken vanligen full av folk, men uppdelade längs etniska linjer: grupper av pakistanska kvinnor på picknick med sina små barn, polacker som dricker öl, unga indiska män som spelar cricket, afrikaner som spelar basket.

Merton är inte lika segregat ifråga om bostäder eller utbildning som vissa städer i norra och mellersta Storbritannien, till exempel Bradford, Oldham eller delar av Birmingham. Men liksom i många

delar av Storbritannien med en stor andel invandrare har detta varit en fråga om anpassning snarare än integration. Den vita befolkningen på platser som Merton, särskilt i dess fattigare delar, har motvilligt hasat åt sidan och låtit andra slå sig ned på bänken.

Efter femtio år av betydande invandring i Europa, främst från fattigare eller mer traditionella samhällen, måste vi begrundat läget och titta på integrationens och segregationens historia över kontinenten som helhet. Det är en varierande historia, formad av olika nationella traditioner – till exempel brittisk mångkulturalism kontra fransk republikanism – liksom av olika minoriteter och de olika perioder under vilka de anlände. Mina kommentarer är baserade på den brittiska erfarenheten, men jag hoppas de kan ha en vidare tillämpning.

Frågan om integration och segregation är ett svårhanterligt och komplext ämne där vi tenderar att ha motstridiga instinktiva uppfattningar: å ena sidan förstår vi att folk ofta föredrar att bo i områden som domineras av människor som de själva, å andra sidan känner vi att ett bra samhälle är ett där människor umgås obesvärat med andra medborgare (av alla slag), vilket vanligen kräver en viss kontakt och kommunikation.

I ett liberalt samhälle kan integration inte tvingas fram, men den kan knuffas i rätt riktning – till exempel genom att reglera skolornas rekrytering eller göra språkundervisning tillgänglig. Och resultaten av 2011 års folkräkning i Storbritannien har understrukt hur viktiga dessa knuffar faktiskt är. Även om undersökningen rymmer en del optimistiska historier om ökad kontakt över de etniska gränserna – i 12 procent av hushållen med mer än en person finns det nu människor från mer än en etnisk grupp – så belyser den också det >>

IRÖRELSE OCH GEMENSKAP



Brick Lane, London.

FOTO: OLISCARFF/GETTY IMAGES/ALL OVER PRESS

faktum att en väluppfostrad apartheid håller på att växa fram i vissa delar av landet.

Detta är allra tydligast i London, där vita briter nu utgör en minoritet (från 60 procent 2001 till 45 procent 2011). De flesta experter hade inte väntat sig detta förrän om 20 eller 30 år, och anledningen till att de missade det är att ingen uppmärksammade hur snabbt vita briter flydde från ytterstadsdelar som Barking och Dagenham (som förlorade en tredjedel av sin vita brittiska befolkning på 10 år), Redbridge och Enfield. Totalt 23 av Londons 33 stadsdelar har nu en "majoritet av minoriteter". Det finns många skäl till att folk flyttar förutom obehag över att deras kvarter håller på att förändras – skolor, bostadspriser, frisk luft och så vidare – men med tanke på var omvandlingen har skett och hur snabb den har varit är det svårt att inte se den vita flykten som en del av förklaringen.

Många vita brittiska Londonbor flyttar bara några få kilometer, till vitare områden som Essex eller Kent; i Essex finns nu 91 procent vita briter medan andelen i det angränsande Redbridge är bara 34 procent. Och detta är inte enbart ett Londonfenomen, det finns liknande "etniska klyftor" mellan andra grannkommuner, som till exempel Bradford/North Yorkshire och Leicester/Leicestershire. Risken är att delar av Storbritannien på lång sikt skulle kunna bli lika polariserade som många amerikanska städer.

Varför bekymrar sig det politiska och akademiska etablissemanget inte mer över frågan om integration? Europeiska konservativa har generellt varit emot höga invandringsnivåer och har därför inte velat tänka igenom konsekvenserna. Liberaler å andra sidan har anammat mångkulturalismen och menar därför att här inte finns någon fråga – antingen för att invandring inte förändrar samhället eller för att det enda problemet är diskrimineringen i vördlandet.

Men att utgå från ett perspektiv där minoriteterna i första hand är offer är att förbise komplexiteten i dessa frågor, särskilt som den öppna rasismen har minskat i de flesta av våra samhällen. Ett mer användbart ramverk var det som på 1920-talet utarbetades av den amerikanske sociologen Robert Park, som tänkte sig att relationerna mellan invandrargruppen och vördlandet genomgick ett mönster över tre generationer: ett "undvikande" under den första generationen, som saknar språkliga och kulturella färdigheter för att engagera sig i vördlandet och hur som helst ofta möts av stängda dörrar; den andra generationens "engagemang" och konflikt, med krav på att vördlandet ska öppna sina dörrar; och den tredje generationens "anpassning".

I dag betraktas integrationen allmänt som den gyllene medelvägen mellan å ena sidan separation och å andra sidan assimilation (där minoritetens identiteter och traditioner överges).

En hög grad av separation var normen i början av efterkrigstidens invandring till Storbritannien; den påtvingades nykomlingarna i fråga om såväl bostäder som arbetsplatser, vare sig de ville det eller inte. Men hur mäter vi de framsteg i riktning mot integration som har gjorts sedan dess?

Först måste vi ha något slags definition. De som är misstänksamma mot tanken på integration frågar vad det egentligen finns att integreras i. I ett komplext, liberalt, öppet samhälle finns det naturligtvis ingen enkel "sak" som människor kan ansluta sig till. Men därmed inte sagt att det inte finns någonting alls.

Övertygade mångkulturalister hävdar att integration av minoriteter inte är nödvändigt och att ett bra samhälle kan rymma många olika grupper med högst olika livsstilar och värderingar. Och om en strävan till integration behövs så borde den komma lika mycket från majoriteten som från de nya minoriteterna. Men medborgare i mo-

derna demokratier har "ockupanträttigheter": utöver att behandla nykomlingar rättvist har de ingen förpliktelse att förändras, det är invandraren som har valt att ansluta sig till ett existerande samhälle och som måste bära bördan av den anpassning som ett gott liv kräver.

Det enklaste sättet att se på integration är i termer av en konvergens mellan inflyttade och infödda. I hur hög grad och hur snabbt blir de mer lika oss? Detta kompliceras av att det finns många olika former av konvergens liksom olika sidor av "oss" som det är möjligt att konvergera med. Men medan konvergens i resultat är en uppenbart viktig aspekt, måste den "utförda" integrationen kompletteras av något annat – något



Övertygade mångkulturalister hävdar att integration av minoriteter inte är nödvändigt och att ett bra samhälle kan rymma många olika grupper med högst olika livsstilar och värderingar.

man kunde kalla "levd" integration. Det sunda förnufts version av detta är "att köpa lokalitetsnomen och stödja det lokala fotbollslaget". Detta är för specifikt och preskriptivt, men fångar andan i det hela. För att formulera det mer abstrakt, så handlar det om att bli obesvärat delaktig i det gemensamma livet och samtalet på den plats där man bor – och därigenom i landet som helhet.

Detta handlar om grannskapet, om skolor och arbetsplatser, gemensamma utrymmen och språk; det handlar inte om att representeras för det "officiella"

Storbritannien genom företrädare för sin etniska grupp. Det handlar också om att ha tid att bekanta sig med en plats och bli bekant för dem som redan finns där, vilket vilar på återkommande interaktion med dem – något som är svårt att uppnå om man bor i en etnisk enklav.

I ett liberalt samhälle kan människor inte tvingas till integration. Och de måste inte heller integreras på livets alla områden. Integration är inte en fråga om allt eller inget. Individer och grupper kan vara helt åtskilda på ett område av livet och tillhöra det breda samhället på ett annat. Sikher och judar, till exempel, tenderar att vara ganska segregerade bostadsmässigt, men det minskar inte deras livsmöjligheter, eftersom de vanligen är väl integrerade och framgångsrika på sina arbetsplatser och i kulturen mer generellt. Detta fungerar också omvänt: afrokaribiska män är väl integrerade med majoriteten på de mellanmänniskliga relationernas plan, men likväl mindre framgångsrika ekonomiskt.

Fullkomlig integration kan definieras som ett samhälle där livsmöjligheterna är slumpmässigt fördelade sett till etnisk bakgrund. Men detta skulle kräva en grad av homogenitet som säkerligen är oförenlig med ett genuint mångfaldigt samhälle. Ett kanske mer användbart sätt att se på integration i ett liberalt samhälle är i termer av *konvergens i livsmöjligheter utan konvergens i livsstil*.

Det finns ingen korrekt nivå av integration; men något vi säkerligen vill undvika är "parallella liv" i betydande omfattning, vilket leder till mindre tillit och minskad vilja att dela med sig. Genom sin mångkulturella tradition har Storbritannien egentligen aldrig haft någon politisk integrationskultur. Vi förlitar oss på att människor ska sköta saken på egen hand. Och i det obemärkta är det just vad som händer i miljoner hem över hela landet. Andra generationens minoriteter uppger sig känna högre grad av anknytning till Storbritannien, >>

I RÖRELSE OCH GEMENSKAP



Österländska övningar i London.



FOTO: IBL BILDBYRÅ

ha fler vänner av annat etniskt ursprung och vara i hög grad engelsktalande, när många följer det klassiska mönstret att flytta från innerstan och ut till förorterna och vidare ut i det mer omfattande samhället.

Hållningen att låta integrationen sköta sig själv har också fungerat nog så bra för vissa grupper. Uppåtsträvande grupper, som indiska hinduer, är troligen mer benägna att känna sig engagerade i Storbritannien, just för att de har varit fria att uppfinna sin egen form av anknytning med en blandning av olika komponenter. Hellre en armé av frivilliga än av rekryter.

Men vissa grupper som varit mindre framgångsrika, särskilt muslimer från traditionella kulturer, har genom frånvaron av vare sig praktiskt stöd för integration eller en ideologi som uppmuntrar till det blivit alltmer hänvisade till sina egna nätverk och institutioner. I vissa områden är det knappast alls fråga om att införlivas i det gemensamma samhällslivet.

Integrationspolitik är en långsiktig historia. Och det svåra beslut som makthavarna måste fatta är vilka minoriteter som kommer att kunna ta sig in i det breda samhället, kanske bara lite långsammare än andra, och vilka minoriteter som inte kommer att göra det utan behöver någon form av politisk knuff.

Att lära sig språket är centralt, även för mödrar som stannar i hemmet. Jag skulle vilja se gratis undervisning för invandrare med betalningen uppskjuten tills de börjar tjäna över en viss nivå, ungefär som Storbritannien gör för universitetsstudier.

Att aktivt främja minskad segregation på skolorna är också centralt. Brittiska skolor tenderar att vara mer segregerade än sina upptagningsområden, och det måste vi vända på. Många av den anglikanska kyrkans skolor har infört en 25-procentig kvot för personer med annan religiös bakgrund. Denna idé kunde utvidgas till etniskt polariserade skolor i blandade områden.

Mer generellt borde offentliga myndigheter, utöver sin nuvarande plikt att främja etnisk jämlikhet, ha en plikt att främja etnisk blandning – i bostäder, skolor och så vidare – där det är möjligt.

Hur är det då med dagens synliga minoriteter i Storbritannien – 14 procent av befolkningen i England och Wales, som beräknas öka till 20 procent de närmaste tio åren: Håller de på att bli mer eller mindre åtskilda från det breda samhället? Det enkla svaret är att vissa minoriteter (vanligen men inte alltid de mer framgångsrika) och områden håller på att bli mer integrerade, medan andra minoriteter och områden blir mer segregerade. De mest segregerade stör-

re grupperna är brittiska pakistanier, bangladeshier och somalier – alla tre grupperna huvudsakligen från traditionella, lantliga muslimska traditioner.

Men vi vet mindre om det här än man skulle tro, delvis för att integration är svårt att mäta. Vi behöver en öppnare offentlig diskussion än vi har haft, och även om vi bör fortsätta att vara bekymrade över diskrimineringen i värdlandet måste vi också tala om minoriteters självsegregering

och vad som verkar få vissa minoriteter att fastna i enklaver.

Här finns fascinerande frågor om grannskapsdynamik och vid vilken punkt en vit flykt utlöses även bland dem som säger sig vilja bo i etniskt blandade områden; här finns också frågan om en minoritetskulturs kritiska massa och vid vilken punkt det blir möjligt att leva som om man befann sig i sitt ursprungsland.

Trots våra skilda traditioner behöver vi ett gemensamt europeiskt språk för att disku-

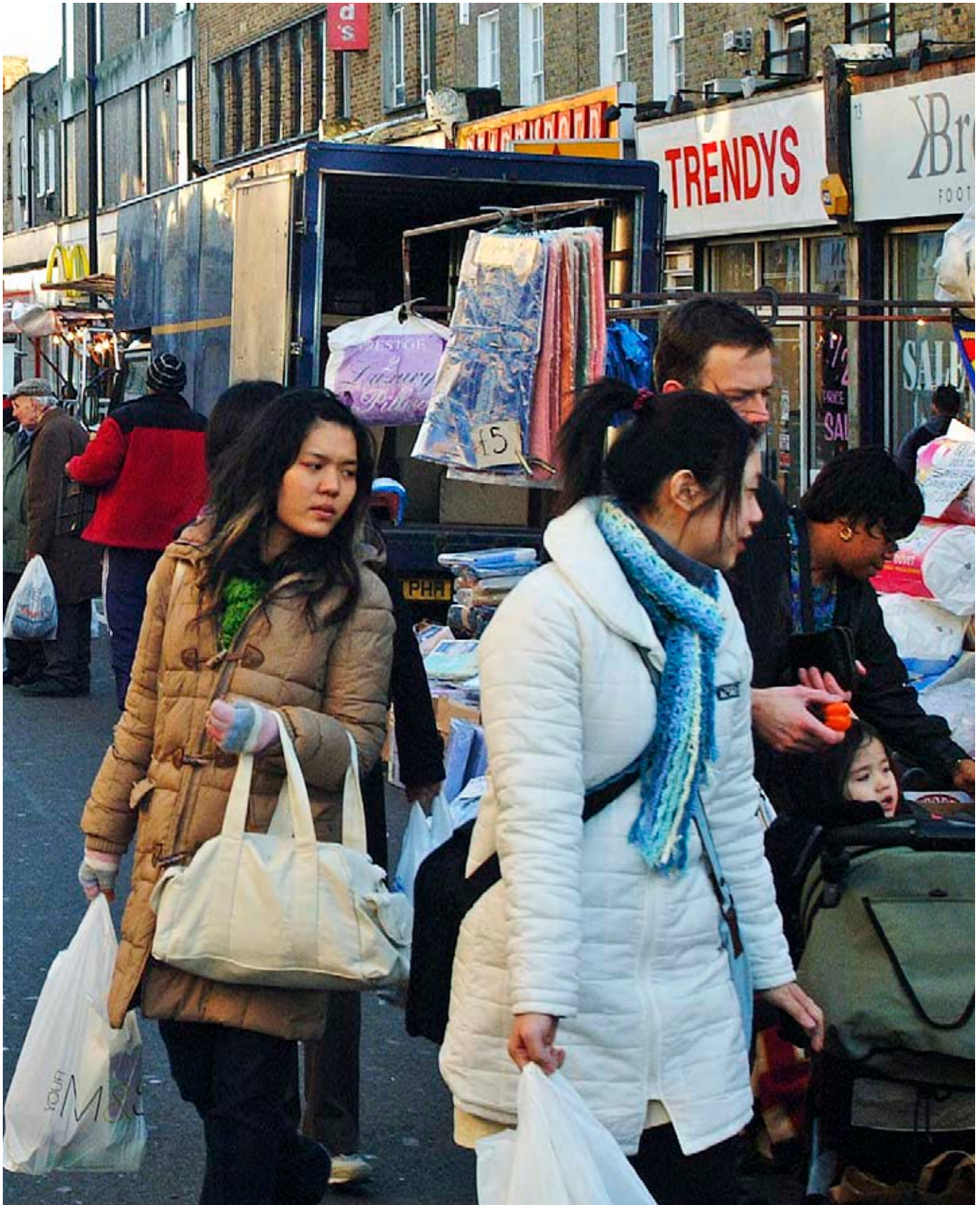
Trots våra skilda traditioner behöver vi ett gemensamt europeiskt språk för att diskutera de här frågorna, och kanske till och med gemensamma former för mätning.

tera de här frågorna, och kanske till och med gemensamma former för mätning. Till skillnad från Frankrike och Sverige samlar Storbritannien in en imponerande mängd data om minoriteters erfarenheter, men dessa ställs sällan samman för att ge en övergripande bild av om särskilda städer eller minoritetsgrupper håller på att bli mer eller mindre integrerade.

Ett flertal länder använder "olikhetsindex" för att mäta bostadsegregationen, men detta i sig är av begränsat värde. Vi måste utveckla tillförlitliga och allmänt accepterade sätt att kartlägga hur vi lever tillsammans (eller isär), vad som händer i skolorna och vad som händer på nivån av mellanmänsklig kontakt, vänskap och partnerbildning – och hur sådana mått kan kombineras för att ge oss en övergripande bild av vart vi är på väg. Att veta vad som pågår i våra samhällen löser inte i sig problemen kring integration och segregation, men det är en nödvändig förutsättning för att utforma ett intelligent svar.

David Goodhart är chef för den brittiska tankesmedjan Demos.

I RÖRELSE OCH GEMENSKAP



Smältdegel: gatuscen från London.

Den brittiske författaren **Alain de Botton** försöker överbrygga konflikten mellan troende och ateister. I sin senaste bok vill han visa att ett liv utan tro på Gud medför etiska problem som kan bli svåra att undgå.

Av Johan Lundberg

Folk vill prata om godhet



Att leva utan religion är förbundet med glömska. Vi vet alla i teorin vad vi bör göra för att vara goda. Problemet är att vi i praktiken glömmer. Men religionerna lär oss att vi behöver påminnas dagligen.

När Auguste Comte dog, för drygt 150 år sedan, skedde det enligt hans egen kalender i filosofins månad, på den franske astronomen Nicolas Lacailles dag. Enligt den officiella tideräkningen var det den 5 september 1857. Men Comte hann nu inte bara under sin 59-åriga livstid bidra till vetenskapsteorin med sitt positivistiska idébygge utan drog även upp riktlinjerna för vad han kallade en "Religion de L'Humanité" med en egen kalender och egna helgon i form av filosofer och författare som Cicero, Shakespeare och Goethe. Comte hade nämligen insett att även denna nya människa, som han förutspådde skulle träda fram i den krassa kapitalismens och empirismens tidsålder behövde något annat att tro på än pengar och matematiska formler. Tanken var att hans "religion", som var tänkt att bara i Frankrike byggas upp kring 100 000 präster, skulle utgå från det bästa i katolicismen, islam, judendomen och buddismen, men samtidigt införliva detta med det mest insiktsfulla som har åstadkommit av filosofer, vetenskapsmän och författare. Prästerna skulle sedan fungera som ett slags psykoterapeuter *avant la lettre*, vilka i kraft av sin visdom kunde bistå den moderna människan med råd i frågor som låg utanför det strikt vetenskapliga fältet.

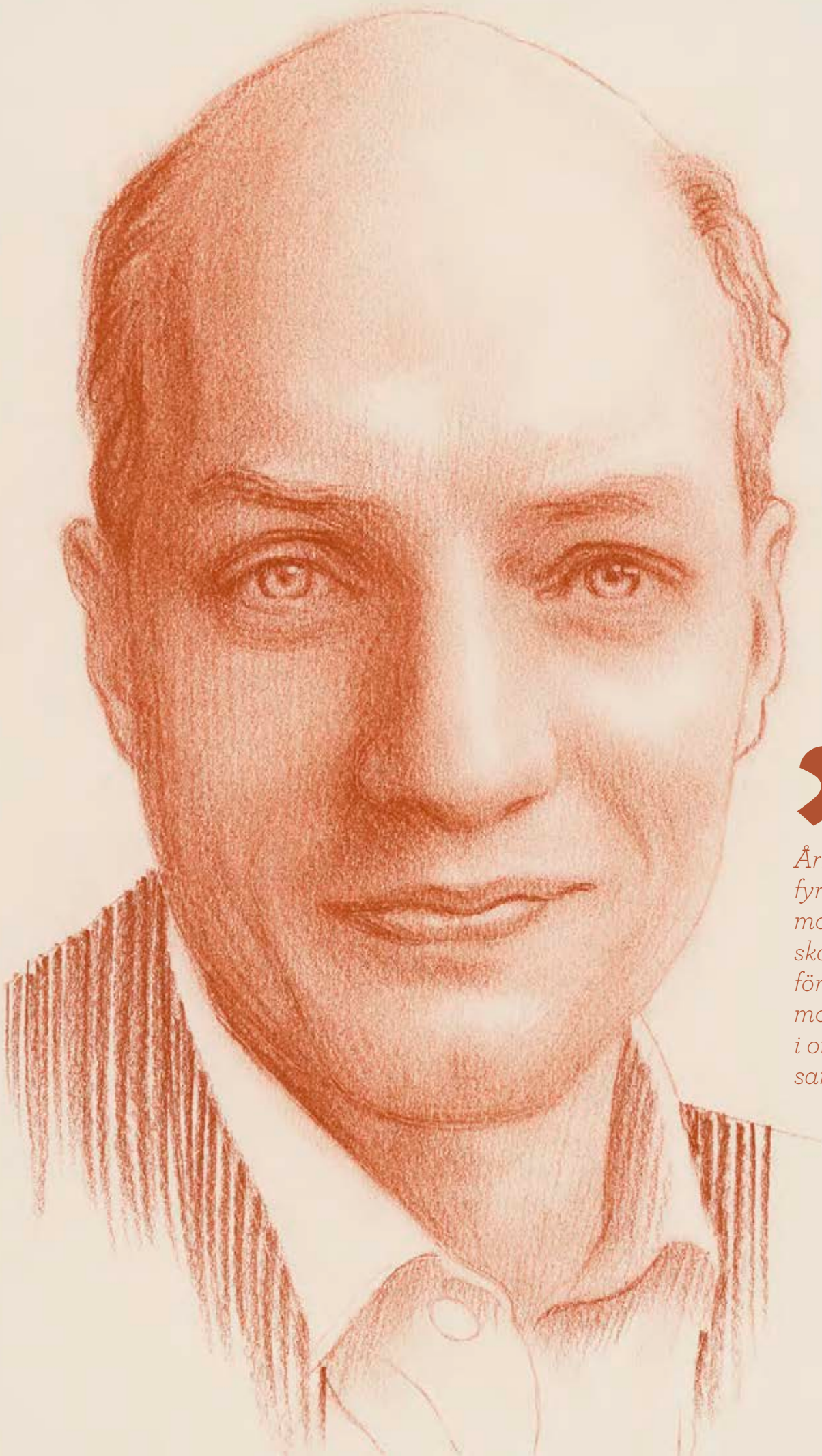
Prästerskapet skulle hålla till i sekulära kyrkor som Comte ämnade finansiera med hjälp av bank-

pengar. Bankmän kombinerade nämligen, menade han, extrem rikedom med extrem intelligens och skulle därför förstå behovet av dessa kyrkor, vilka på utsidan skulle prydas med byster av finansierarna och inuti med skulpturer och målningar på den nya religionens helgon.

Auguste Comtes idéer blev i dessa avseenden, som bekant, inte så framgångsrika. Visserligen byggdes efter hans död vackra kapell i hans anda i Paris och – flera stycken – i Brasilien, men under hans livstid förlöjligades hans religiösa visioner i fransk press (det var knappast till hans fördel att han började hänvisa till sig själv som "Den store prästen") och han tillbringade själv sina sista år med att författa skrivelser i ämnet till diverse europeiska monarker – samt till över 300 bankirer.

Mot denna bakgrund kan det kanske te sig en smula våghalsigt att halvtannat sekel efter Comtes död blåsa liv i den franske positivistens visioner om en mänsklighetens kyrka. Detta är emellertid just vad den brittiske författaren Alain de Botton har gjort, låt vara att han står helt på egna ben och har jämförelsevis modesta förhoppningar om vad som ska följa ur hans skrift *Religion for Atheists*. Boken har dock blivit en försäljningssuccé, vilket tyder på att dess budskap, om vikten av att destillera fram och i samhället tillvarata det bästa ur de religiösa urkunderna, tolkningstraditionerna och praktikerna, tiltalar en modern publik som sedan

>>



”

*Århundraden av
fyrkantig, brutal
moralism har
skapat en rädsla
för att tala om
moral, inte minst
i offentliga
sammenhang.*

länge har accepterat Guds död, men som har börjat ställa sig skeptisk till den kända följsatsen om att allt därför är tillåtet.

Johan Lundberg (JL): I någon mån försöker du i din nya bok överbrygga den alltmer infekterade konflikten mellan troende och ateister. Hur har man från dessa två håll reagerat på din bok?

Alain de Botton (ADB): Med undantag av en recension var det ateister som hade problem med boken. De tyckte att jag var alltför tolerant mot religionen. Vissa misstänkte mig till och med för att vara religiös. Detta förvånade mig, eftersom jag verkligen är ateist. Dock ser jag inga skäl till varför min ateism skulle hindra mig från att uttrycka beundran för vissa aspekter av religionen.

Utgångspunkten för min bok är en upplevelse som jag delar med många andra, nämligen att det är omöjligt att tro på Gud. Samtidigt visar jag, att om du tar bort denna tro, så medför det vissa problem. De behöver inte alltid drabba oss, men risken finns, och vi bör vara medvetna om den.

JL: Och vilka är då dessa problem?

ADB: Till att börja med har vi riskerna med individualism, med att vi ser människan som alltings centrum. För det andra tron att vetenskap och teknik kan lösa alla mänskliga problem. För det tredje är det utan Gud lättare att missta sig på perspektiven; lättare att vi stirrar oss blinda på vår egen tid och upphör att – på ett bra sätt – värdesätta våra försvinnande små insatser här i tillvaron. Och slutligen finns en risk att vi, utan Gud, underskattar behoven av empati och etiskt handlande.

JL: Du uppehåller dig i din bok mycket vid behovet av förlåtelse och ödmjukhet. Att inse att vi inte är perfekta, att ge konflikter och problem deras rätta proportioner...

ADB: Förlåtelse utgår från en upplevelse av hur bristfälliga och ofullständiga vi alla är, alltså inte bara de som har förolämpat och skadat oss. Genom att erkänna vår gemensamma "synd" har vi en möjlighet att uppträda mer skonsamt mot varandra. Jag ser föreställningen om arvssynd som ett sätt att uppträda mer civiliserat mot andra.

JL: Vilka reaktioner har du fått på att du i boken propagerar så mycket för behovet av dygder?

ADB: Just det har faktiskt blivit en succé. Folk vill verkligen prata om exempelvis godhet.

I den moderna världen uppfattas strävan efter att agera dygdigt som någonting konstigt och deprimerande – medan fräckhet och ondska förlänas ett närmast glamoröst skimmer. Att vara god och dygdig har associerats till fromhet, blodlöshet och sexuell avhållsamhet. Men därmed riskerar vi att fylla ordet "dygd" med felaktigt innehåll.

Genom historien har det legat i samhällets intresse att främja ett dygdigt leverne. Idag är det snarare så att den som säger sig vilja bli mer dygdig, uppfattas som mer eller mindre galen. Du tillåts att träna din kropp, men inte din moral eller karaktär.

JL: Vad ser du som huvudproblemet med ateismen?

ADB: Att leva utan religion är förbundet med glömska. Vi vet alltså teorin vad vi bör göra för att vara goda. Problemet är att vi i praktiken glömmen. Men religionerna lär oss att vi behöver påminnas dagligen. Där handlar det om att skapa strukturer, ritualer och kalendrar, så att vi regelbundet påminns om de centrala reglerna och begreppen.

Religionerna uppfattar oss också som någonting mer än rationella medvetanden, nämligen som känslomässiga och fysiska varelser. Detta gör att vi måste förföras även via våra kroppar och våra sinnen.

JL: Du diskuterar de gamla kyrkornas och katedralernas skönhet, detta till skillnad från de byggnader som under 1900-talet har skapats som samlingsplatser för människor: shoppingcentrum och idrottsanläggningar. Vad har arkitekturen och dess skönhet eller brist på skönhet för inverkan på oss.

ADB: Skönhet har stor betydelse för att förändra vår sinnesstämning. När vi beskriver en stol eller ett hus som vackert, säger vi i själva verket att vi uppskattar den livsstil som objekten ifråga ger antydningar om. Vi tolkar in ett slags attityd i dem, som vi attraheras

av. Detta är förklaringen till vårt passionerade förhållande till arkitektur och heminredning, nämligen att de bidrar till att förklara och bestämma vilka vi är.

Naturligtvis kan inte arkitektur på egen hand förvandla oss till nöjda människor. Betänk att missnöje även kan utvecklas i de mest idylliska omgivningar, till exempel om vi är alltför bekymrade. Därav svårigheten med att göra arkitektur till en viktig politisk fråga. Den kan aldrig få samma prioritet som rent dricksvatten eller säker livsmedelsförsörjning. Vilket inte hindrar att den är och förblir viktig.

JL: Du diskuterar skillnader i detta avseende mellan protestantismen och katolicismen...

ADB: När protestantismen fick ett grepp om norra Europa under 1500-talet manifesterades det i en fientlig attityd till bildkonst. Reformatorernas väg kantades av estetisk skändning: statyer krossades, målningar brändes, alabasteränglars vingar högs av. Samma reformatorer begränsade sina egna arkitekters verksamhet till design av so-bra, ornamentikfria kyrkosalar, där församlingsmedlemmarna kunde läsa sin Bibel, utan att distraheras av den byggnad som omgav dem.

Det dröjde naturligtvis inte länge förrän katolicismen gick till motattack. Efter konciliet i Trent utfärdade påven 1563 ett dekret som fastställde att katedraler, skulpturer och målningar skulle "belysa och instruera folket i hur man skapar vanor för att ständigt ha trosartiklar i åtanke". Ett omfattande program för konstruktion och dekoration initierades i syfte att påminna kyrkobesökarna om de kristna sanningarna. Innertak täcktes med bilder av himlen, i nischerna trängdes helgon och på väggarna fäste man tunga stuckaturlister över avbildningarna ur Jesu liv.

JL: Och den katolska inställningen till skönhet går att spåra så långt tillbaka som till Plotinos?

ADB: Ja, den nyplatonska filosofen Plotinos påvisade under 200-talet ett explicit samband mellan skönhet och godhet. Skönheten uppfattade han som en påminnelse om dygder som kärlek, tillit, intelligens, vänlighet och rättvisa.

När den katolske artonhundratalsarkitekten Augustus Pugin drygt ett och ett halvt millennium senare reflekterade över det industrialiserade England beklagade han protestanternas kapacitet att förstöra den mänskliga anden. I två kontrasterande illustrationer visade han en typisk engelsk stad, först så som den antogs ha sett ut på 1400-talet, under en estetiskt sensibel katolsk regim och därefter i hans egen tid med arbetarbaracker, fabriker och verkstäder, grovt fördärvad av den protestantiska ordningen. Enligt Pugin gick idén om att en stads utseende kan förstöras utan att invånarnas själar skadas, att härledas till protestantismen.

JL: Du har ju ända sedan din bok om Proust funderat över litteraturens, filosofins och konstens roller i våra liv. Du har en positiv bild av kulturhistorien som skiljer dig från många akademiker idag?

ADB: Ja, till skillnad från de flesta akademiker har jag en pragmatisk syn på kultur. Jag vill att kulturen ska tjäna ett syfte, nämligen att fungera som en guide till livet.

Innan jag började på universitetet, föreställde jag mig det som en väldigt speciell plats, dit man kunde fly från kommersialismen och där man kunde utvecklas till en god och klok människa genom att undersöka de stora frågorna om livet. Jag träffar fortfarande på människor med den här synen på universitet – och en sak förenar dem: de har aldrig varit på ett modernt brittiskt universitet.

Den bittra sanningen är att om du besöker vilket som helst uni-



Till skillnad från de flesta akademiker har jag en pragmatisk syn på kultur. Jag vill att kulturen ska tjäna ett syfte, nämligen att fungera som en guide till livet.

versitet i landet och säger att du vill studera "hur man blir en bättre och klokare människa", så skulle du artigt visas på dörren – eller hänvisas till en vårdanstalt.

Det moderna universitetet växte fram ur religiösa institutioner som kloster och prästseminarier. Syftet var att rädda de studerandes själar, att göra dem kloka och goda. Men i takt med att samhället sekulariserades har det vuxit fram en skepsis gentemot visdom liksom mot idéer om vad som är rätt och fel, gott och ont. Den intellektuella eliten associerar visdom till kurser i självförverkligande eller till Oprah Winfrey.

Ändå är sanningen den att vi alla behöver terapeutiska infallsvinklar på våra liv, vi är alla i behov av kunskap inriktad på visdom och tröst och varför ska inte universiteten, som kulturens väktare, öppna sina skattkammare till allas nytta? Vi lever i ett i stort sett sekulariserat land, där de flesta människor är oförmögna att ta kyrkans – eller moskéns eller synagogans – lära på allvar. Men kulturen bör anta utmaningen, att via konst, filosofi och historia erbjuda den vägledning som vi en gång fick genom de bibliska böckerna.

JL: I vilken mån är det annorlunda att i jakten på visdom utgå från religionen istället för från filosofin – som du gjorde i boken *Filosofins tröst*? Är det inte lättare att destillera fram livsvisdomar ur filosofihistorien än ur religiösa system som förutsätter att man tror på vissa obevisbara axiom?

ADB: Du har en poäng där. Men å andra sidan: Vad som intresserar mig i religionen är inte så mycket innehållet som formen. Syftet med min nya bok är inte att extrahera fram visdom ur religiösa doktriner utan ur religionens ritualer, ur dess former och ceremonier.

JL: Hur skulle du beskriva den värdegrund som kännetecknar dagens kapitalistiska samhälle?

ADB: En viktig förutsättning för modernt politiskt tänkande är idén om att vi bör lämnas ensamma och leva som vi själva vill, utan rädsla för moraliskt fördömande. Delar av allmänheten blir rasande vid tanken på att myndigheterna skulle kunna lära oss något. Även förhållandevis blygsamma åtgärder som att få folk att äta mindre fet mat eller köra mer miljövänliga bilar tenderar att skapa protester mot att förmynderiet går för långt.

Århundraden av fyrkantig, brutal moralism har skapat en rädsla för att tala om moral, inte minst i offentliga sammanhang. Det anses opassande att berätta för någon annan hur denne bör leva sitt liv. Begreppet "förmyndarsamhälle" har blivit ett självklart skällsord.

JL: Ja, du är kritisk mot många argument som förs fram av nyliberaler?

ADB: Nyliberalerna beklagar sig ofta över att invånarna i religiöst-dominerade samhällen måste utstå så mycket propaganda. Men därmed förbiser de de sekulära samhällenas minst lika kraftfulla böneutropare. Vi lever för närvarande inte i ett "fritt" samhälle i ordets rätta bemärkelse. Varje dag svämmas våra sinnen över av kommersiella budskap. Reklambranschen med sin miljardomsättning går stick i stäv med påståendet att vi bör vara fria och opåverkade. Ett frihetligt tillstånd värt namnet har som förutsättning att det offentliga rummet är helt neutralt.

JL: Det låter som en relativistisk syn på frihet, inte helt olik den som marxist-leninister för fram?

ADB: Att vara fri innebär inte nödvändigtvis att vi utlämnas helt till oss själva, utan kan faktiskt också vara förenligt med att vi blir förmanade och omhändertagna. Fullständig frihet kan upplevas som ett fångelse.

Och de uppmaningar som jag menar att vi behöver är vanligtvis inte särskilt komplicerade. Det handlar om att förlåta, att inte vara elak mot människor som du avundas, att våga be om ursäkt, att hålla inne med vrede. Sådant som vi vet att vi borde göra, men hela tiden glömmer när det verkligen gäller.

JL: Du har själv grundat en verksamhet som heter "The School of Life". Hur uppstod den?

ADB: Det var för några år sedan. Vi var en grupp akademiker, konstnärer och författare som bestämde oss för att försöka starta

en ny typ av universitet. Verksamheten äger rum nära Kings Cross i London, i en liten butikslokal med utrymmen för undervisning. Men vi undervisar inte i ämnen som filosofi, franska eller historia, utan i kurser som "Döden", "Äktenskapet" och "Förändra din värld". Tanken är att studera samma böcker och idéer som på traditionella universitet men att belysa dem på sätt som gör livet mer hanterbart.

JL: Och på samma sätt som du kritiserar universiteten för att man där underskattar de humanistiska ämnas betydelse för vår livssituation, så kritiserar du museernas sätt att presentera konst?

ADB: Konstmuseer sägs ju vara våra nya kyrkor. Tanken är alltså att bildkonst idag inbjuder till samma slags vördnad och andakt som religionen tidigare gjorde. Om de heliga skrifterna på det sättet kunde ersättas av kultur, skulle jag finna det sympatiskt. I praktiken har dock många av konstmuseerna av sagt sig möjligheten att fungera som platser för tröst, mening och försoning.

JL: Vad beror det på?

ADB: Problemet är att moderna konstmuseerna systematiskt misslyckas med att tala om för folk varför konsten behövs. Att ha ett enkelt svar på den frågan avfärdas som "reducerande". Vi har alltför lättvindigt låtit oss duperas av den modernistiska tanken att konst som syftar till att förändra, hjälpa eller trösta sin publik per definition är "dålig konst" och att endast konst som inte har några tydliga fordringar på betraktaren kan vara bra konst.

Kristendomen lämnar oss däremot aldrig i tvivel om att konstens syfte är att lära oss hur vi ska leva, vad vi bör älska och vad vi ska vara rädda för. Sådant konst är mycket enkel med avseende på dess syfte, men komplex och subtil i själva genomförandet. Tänk på Tizian! Den kristna konsten inbegriper ett antal genier som säger så påfallande grundläggande men ändå viktiga saker som: "Titta på den där bilden av Maria om du vill komma ihåg vad ömhet är"; "Titta på den där målningen av korset om du vill ha en lektion i mod". Skulle det verkligen förstöra en Rothko-målning om man för publiken framhävde det syfte som konstnären själv formulerade: Att få betraktaren att under ett kort ögonblick känna samhörighet kring ett eko av vårt släktas lidande?

JL: Men finns det inte en risk med att sammanblanda konst och kultur med propaganda?

ADB: Nej, jag vill tvärtom att konst ska användas politiskt och som propaganda. Varför ska propagandan i vårt samhälle bara vara kommersiell? Varför kan vi inte ha propaganda för trevliga saker, som vänlighet och kreativitet? Istället för att försöka vederlägga en nytto-baserad konstsyn genom att relatera den till sovjetisk konst, kan vi mer övertygande försvara den genom att hänvisa till Mantegna och Bellini.

Jag menar att vi bör utvidga den politiska konstens räckvidd. Vi bör inse att känslor av olust i samhället inte bara har att göra med ekonomiska orättvisor, utan att de också kan vara kopplade till mänskliga beteenden som fördärvar det dagliga livet. Till exempel tenderar vi i den rika delen av världen att bli alltmer aggressiva och otåliga. Därför kan en uppgift för dagens politiska konst vara att uppmuntra till stillhet och förlåtelse.



Utifrån detta perspektiv är den danske konstnären Christen Købkes målning *Parti udenfor den nordre Kastelsport* (1834) föredömlig som politisk konst. I målningen kopplar en kadett av på en bro, omgiven av en ung försäljare och ett par fattiga barn. Alla tycks vara tillfreds i solljuset och står och tittar ner på ljusspelet över vatten. Utan att skriva betraktaren på näsan framställer målningen en informell gemenskap som involverar olika samhällsklasser – i en situation där det så lätt skulle kunna uppkomma spänningar och misstro. Det är en stund av rofylld konstlöshet, där den tålmodiga eftertänksamheten framställs som en dygd. På det sättet fungerar målningen som en motvikt till den allmänna tendensen att sammankoppla politiskt engagemang med upprördhet, och har i det avseendet antagligen också utövat påverkan på danskarnas inställning till livet. ✿



Trevor-Ropers uppgång och fall

Den brittiske historikern Hugh Trevor-Roper var egentligen specialist på 1600-talet men blev berömd för sin bok *Hitlers sista dagar*.

När han mot slutet av sitt liv gick i god för Hitlers påstådda dagböcker hamnade han däremot i vanrykte.

Av Kristoffer Leandoer

Låt mig börja den här essän med att försöka rädda More från de söt-sliskiga hyllningarna från hans enhälliga beundrare.”

Det är inte så många som på allvar anser att enhälliga hyllningar utgör ett allvarligt hot, men det gjorde verkligen upphovsmanen till dessa ord, som skrevs år 1978 till femhundraårsminnet av Thomas Mores födelse. Möjligen hade de fått en ironisk biklang när de några år senare publicerades i essän ”Sir Thomas More and Utopia” som återfinns i *Renaissance Essays* från 1985. Vid det laget behövde upphovsmanen själv nämligen ingen motsvarande hjälp med att förstöra sitt rykte. År 1983 hade han egenhändigt räddat sig själv från alla söt-sliskiga hyllningar för lång tid framåt genom att – om än kortvarigt och motvilligt – gå i god tid för äktheten hos en av efterkrigstidens (så vitt man vet) fräckaste förfalskningar, nämligen Adolf Hitlers dagböcker.

Det var andra gången som Adolf Hitler hade ett avgörande inflytande på hans liv. Den brittiske historikern Hugh Trevor-Roper (1914–2003) hade egentligen 1600-talet som forskningsfält, men fick en enorm framgång med boken *Hitlers sista dagar* (1947). Den gjorde honom rik och berömd, men gav också näring åt hans otålighet och försatte honom i en situation där det blev alltför lätt att välja bort den egna forskningen: det fanns alltid mer lättförtjänta pengar och uppmärksamhet runt hörnet.

Hugh Trevor-Roper skrev aldrig sin stora bok. Han förväntades bli sin tids störste historiker, en Gibbon eller Macaulay. År efter år utlovade han sin stora bok som skulle förändra synen på 1600-talet för alltid. Något decennium förväntades han skriva den definitiva biografien över Cromwell, några decennier förväntades han skriva den stora och banbrytande boken om rundhuvudernas och kavaljerernas 1600-tal. Den skulle heta *The Great Rebellion*. Den skulle heta *The Puritan Revolution*. I de aldrig skrivna böckernas bibliotek finns en hel hylla som bär hans namn. Till slut fanns det åtminstone 600 sidor löpande text. Men det i decennier så gedigna självförtroendet hade börjat svikta, när han behövde det som bäst. Och det kom alltid något i vägen. Han blev adlad, fick titeln baron Dacre. Hantjänade

stora pengar på artiklar, han kunde köpa en Bentley och en lantegendom, han åkte runt och verifierade äktheten hos nyupptäckta nazidokument, han satt i radio och i tv, han blev en riks-kändis.

Han föddes på tröskeln till första världskriget, i ett rike där man i stort sett kunde åka inrikesflyg jorden runt. Trevor-Roper tillhörde en generation brittiska historiker – AJP Taylor, Christopher Hill, Tim Rowse, Eric Hobsbawm, Keith Thomas är andra namn – med direkt erfarenhet av historiens omvälvande kraft. Det var en generation som med sina egna ögon fick bevittna slutet för ett imperium, som på mindre än en generation förvandlades till ett till örrike av blygsam geografisk omfattning. Det krävdes inga degenererade kejsare, inga barbarer inför murarna, inget förvekligande kris-tet inflytande. Romarrikets nedgång och fall klarade Storbritannien av på en tjugondel av tiden. (Att Trevor-Roper hyste livslång beundran för Gibbon handlade mer om stilen och attityden hos föregångaren än om den historiska förklaringsmodellen. För Trevor-Roper var historieskrivande definitivt en skönlitterär kategori. Till exempel är han mig veterligt den enda seriösa historiker som skrivit under pseudonym – de mest infama påhopp på kolleger gjordes under namnet ”Agnes Trollope”).

Aven om han och hans generation Oxford-historiker bevarade sin koloniala attityd mot resten av världen så kan man inte undvika att ana ett samband: historien hade visat sig mäktigare än kungar och arméer, den hade gripit in i en värld som de trott vara orubblig och smulat sönder den. Vare sig de insåg det själva eller inte, så blev de historiker av samma skäl som människor i alla tider blivit religiösa: av vördnad och fruktan inför övermakten.

I fallet Trevor-Roper förstärkte den medfödda arrogansen ett inlärt grupp-beteende. Även om han var naturlig tory och stod det konservativa partiet nära, påverkades han intellektuellt mer från vänster. Marxisten Christopher Hill skrev till honom redan 1962: ”Jag förutser en hemsk och snar framtid där det inte längre går att hitta något att vara oense om.” Hill behövde inte oro sig: det fanns en avgörande skiljelinje, som vi återkommer till så småningom. Men oavsett om man kallade sig väns-

Kristoffer Leandoer är författare, översättare och litteraturkritiker. Hans senaste bok är *September*.



Nazister bränner böcker på Opernplatz i Berlin, den 10 maj 1933.

FOTO:KEYSTONE/GETTY IMAGES/ALL OVER PRESS

ter eller höger så tog man i praktiken sina egna privilegier för självklara, politiken var ytterligare ett tillhygge, ytterligare ett intelligensbevis. Det fanns ingenting som en Oxfordhistoriker inte kunde göra. Det var självklart att tillhöra de bästa klubbarna och bjudas in till de finaste lantegendomarna. Det var självklart i fredstid att massmedier skulle slåss om ens tjänster och befolkningen lyssna till ens visdomsord. Det var självklart i krigstid att militären skulle slåss om ens tjänster, att man skulle värvas av underrättelsetjänsten (Intelligence på engelska!) och att man skulle knäcka tyskarnas kod: Trevor-Roper tillhörde den framgångsrika Enigmgruppen, och det var genom sin dubbla egenskap av fackhistoriker och underrättelseofficer som han hösten 1945 skickades till Berlin för att utreda händelseförloppet i bunkern och om möjligt fastställa att Hitler verkligen dött. Det kunde vara själva urscenen för det Trevor-Roperska själsdramat – han får erbjudandet om uppdraget på ett slott, efter en synnerligen våt lunch där årgångsvinerna flödat. Trevor-Roper utförde det som han gjorde allt han verkligen bestämde sig för: fort och effektivt. Han insåg direkt att han satt på ett unikt material och skrev rekordsnabbt Hitlers sista dagar utifrån materialet.

Ändå, trots alla dessa framgångar, bara krympte och krympte hans och hans generationskamraters värld. De föddes i ett imperium och dog på en ö. Det får mig att undra om det finns en motsvarande generation historiker från det tidigare Sovjetunionen – de som idag är medelålders har samma överväldigande upplevelse av historiens kraft, de har sett sin värld krympa ihop lika oundvikligt.

Intet är ointressantare att läsa om än framgångsrika människor. Det ansåg han själv, när han till sist lyckades skildra sitt 1600-tal i en sammanhängande, låt vara postumt utgiven text, var ämnet hugenottläkaren tillika spionen Theodore de Mayerne, vars liv var en enda följd av exiler, svikna förhoppningar och hopplösa företag. Han utarbetade så småningom embryot till en historieteori med utgångspunkt just i misslyckandet. Men det illustreras också av hans egen biografi (Adam Sisman, *Hugh Trevor-Roper*, 2010): kontrasten mellan ungdomens högt ställda löften och ålderdomens förödmjukelse förlämnar det grekiska ödesdramats dramaturgi åt vad som på papperet borde vara en barnlös brittisk historieprofessors rätt händelselösa liv.

Han vantrivdes i barndomshemmet, föräldrar >>

nas kyla var omvittnad, de rörde aldrig vid varandra eller barnen. Han var förbjuden att umgås med grannbarnen, eftersom de ansågs socialt underlägsna. Den första internatskolan var som hämtad från Dickens: systematiserad misshandel, undernäring och usel undervisning. Han lärde sig att fly in i böckerna.

Ett halvsekel senare citerade han med gillande renässansförfattaren Robert Burton i *Anatomy of Melancholy*: "Jag är inte fattig, jag är inte rik; jag har lite och önskar inget; hela min förmögenhet finns i Minervas torn." (En modern människa skulle tala om kunskapskapital, men då missar man ju den fina liknelsen med ugglan i sitt torn, en evig bild för världsfrånvända bokmalar.) Han lärde sig att kompensera för sina fysiska tillkortakommanden, närsynthet och klumpighet, genom att glänsa på lektionerna, en naturlig besserwisser. Oxford blev hans räddning, hans naturliga arena. Han hade farligt lätt för sig, behövde egentligen aldrig anstränga sig, vande sig vid att briljera, fick snabbt ett rykte om sig som elak, rentav gemen trots att han i tyshet kunde vara en omtänksam och oegennyttig vän, han vågade sällan sina bästa sidor offentligt. Oxford var hans himmelrike och självklara arena, han tog till sig hela paketet: det våldsamma drickandet, intrigerandet, den sociala snobbismen och intelligenshögfärden, där idealet var att man skulle kunna missköta sig hela terminen och sedan åstadkomma något briljant på några veckors tillnyktring. Det gick, så länge man verkligen var briljant, så länge man verkligen hade rätt. Hans lärare anade vart han var på väg: "ibland önskar jag att saker och ting var lite besvärligare för honom".

Ingenting är oundvikligt förrän det har hänt, fräste Hugh Trevor-Roper till en student, som i hans tycke använt ordet slarvigt. Han var då arrogant, överbegåvad och stridslysten, ett framtidshopp för sitt college (Christ Church), sitt universitet (Oxford) och sin disciplin (historievetenskapen). Knappast anade han då att hans eget liv skulle kunna illustrera en hel rad av den sorts uppbyggliga sentenser som han avskydde: "Högmåden går förlorade", "Genvägar är senvägar", "Den som griper till svärd ska med svärd förgås"...

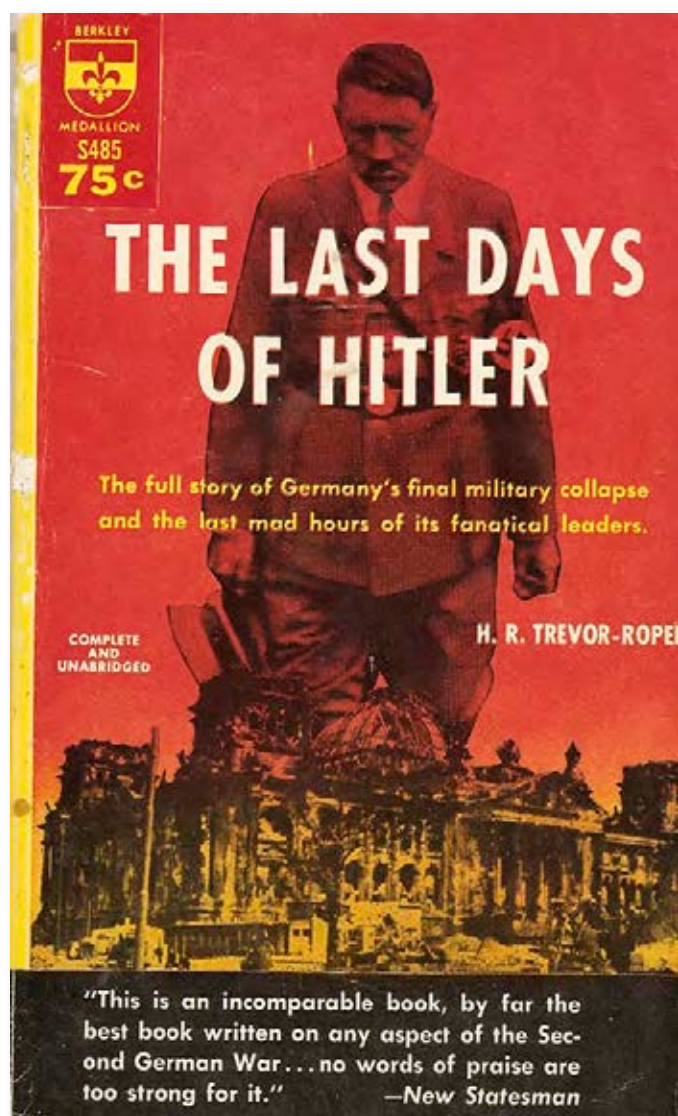
Idag skulle vi möjligen ge Trevor-Roper diagnosen empatistörning, att döma av de rikhaltiga vittnesmålen även från nära vänner som förvånats över hans plötsliga elakhet. Alla elakheter och hårda omdömen som han själv avgett som en ren intellektuell lek – förmodligen utan att förstå att de också berörde mottagarens känsloliv – kom så småningom tillbaka och riktades mot honom själv. Plötsligt tillhörde han själv en förlegad generation, han som ett helt liv varit det ungdomliga framtidshoppet var plötsligt en karikatyr från det förflutna med sina tweedkavajer och sitt adliga umgänge. Men var det oundvikligt? Åtminstone fanns det inbyggt i karaktären, som en möjlighet, en frestelse att övervinna.

Men Trevor-Roper var mer än en fascinerande karaktärsstudie och ett memento. Även som torso är hans livsverk remarkabelt nog. Det blev mest essäer, festskrifter och en och annan snabbt hopkommen populärhistoria, men vilka essäer... I tidigare citerade *Renaissance Essays* finns en vacker text om 1600-talshistorikern William Camden, en essä om barockhoven, som avslutas med den för svenskar svårglömda formuleringen om drottning Kristinas hov: "englittrande rövkula".

Det finns också en text om Trevor-Ropers idealgestalt Erasmus av Rotterdam, men där det verkligen brinner till är i essän om Paracelsus och dennes efterföljare. Paracelsus turbulenta personlighet med dess förening av egenintresse, grälsjuka, vulgär marknadsföring av den egna personen, intellektuell självständighet, sanningslidelse och dumdristigt förakt för auktoriteter samt dragningen till flaskan kunde ju tjäna som spegelbild för essäisten själv. Man kunde rentav säga att tillsammans utgjorde Erasmus, More och Paracelsus ett användbart signalement av professorns egen personlighet. I sitt intresse för alkemin och det som idag skulle kallas alternativmedicin var Trevor-Roper för övrigt steget före sin tid, vilket han hade dels sin fördomsfria nyfikenhet, dels sin oegennyttiga vänskap med den banbrytande renässanshistorikern Frances Yates (som Trevor-Roper inte försummade något tillfälle att hjälpa fram) att tacka för.

Intresset för paracelsismen kom inte naturligt för Trevor-Roper. Även om han instinktivt intresserade sig för den förlorande sidan (det var trots allt Hitlers sista dagar han skrev sin bästsäljare om – han lekte med tankarna även på en "Stalins sista dagar", men den titeln hamnade på hyllan i det imaginära biblioteket) saknade denne expert på religionskrigens århundrade all känsla för människans andliga dimension, vilket märks i hans syn på häxjakten – "ett sigill på föreningen mellan furste och folk, ett smörjmedel för den nya, absoluta kungamakten". Han förstod inte alls det genuina religiösa behovet hos såväl förföljare som förföljda, vilket gör att den bok han faktiskt skrev om häxjakterna, *The European Witch-Craze of the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, är full av klichéer om vidskeplighet och vida underlägsen Keith Thomas mästerverk *Religion and the Decline of Magic*. I sina värsta stunder fick Trevor-Roper intelligens att framstå närmast som en form av handikapp.

Han älskade att ha en egen nyckel, ett medlemskap i klubben. Samtidigt kunde han aldrig låta bli en kontrovers och drogs intellektuellt till de uteslutna. Det är talande att hugenotterna väckte hans intresse. Det fanns system i galenskapen, bakom fasaden fanns en etik som blev tydligare när fasaden rämnade i och med den offentliga skandalen i samband med Hitlers dagböcker. Redan i sitt tillträdestal till Regiusprofessuren 1957 hävdade han att den historia som inte är kontroversiell är död; historien måste va-



Gav berömmelse och smak för pengar.



Hugh Trevor-Roper intervjuas på Sterns redaktion.

FOTO: SCANPIX

ra användbar, ha ett tilltal som lekmannen kan förstå, och den måste utmana givna föreställningar. I sitt avskedstal tjugofyra år senare kan han formulera hur en sådan historia ska se ut, och det märkliga är att det är en återgång till den unge rastlöse Oxfordmanuens som fräste att ingenting var oundvikligt, det är bara i efterhand som ett skeende ter sig ofrånkomligt: ”I varje givet ögonblick finns det verkliga alternativ [...] Hur kan vi *förklara* vad som hände och *varför* om vi bara granskar det som hände och aldrig begrunder alternativen [...] Det är bara när vi ställer oss själva inför det förflutnas alternativ [...] bara när vi för ett ögonblick lever som människorna på den tiden levde, i tidens ännu rörliga sammanhang och dess ännu olösta problem, om vi kan låta oss mötas av de problemen, som vi kan lära oss något användbart av historien.” Det är såvitt jag kan förstå den absoluta motsatsen till marxismens stängda historia och den historiska nödvändigheten; det Trevor-Roper lanserar är den historiska möjligheten, en historia som fortfarande – trots att den har hänt – är öppen. En historia som man, med en gnutta fantasi och inlevelseförmåga, fortfarande kan återgå till och betrakta som om dess inneboende möjligheter fortfarande fanns kvar.

Han har ett namn för dessa inneboende möjligheter, han kallar dem *lost moments*, förlorade ögonblick: ”Och sedan finns dessa ’förlorade ögonblick’, dessa historiska korsvägar där stora förhoppningar ser ut att vara på väg att infrias, bara för att hinnas upp – kanske inte oundvikligt, kanske på grund av slumpen eller mänsklig dårskap – av en helt annan verklighet.” Det kan gälla sommaren 1641 i England, strax innan inbördeskriget bröt ut, det kangälla början av franska revolutionen, när Wordsworth tyckte att det var en fröjd att leva: ”alla dessa löftesrika ögonblick gick förlorade; men

”
*Det fanns system
i galenskapen,
bakom fasaden
fanns en etik som
blev tydligare
när fasaden
rämnade i och
med den offentliga
skandalen
i samband med
Hitlers dagböcker.*

var det nödvunget att de skulle gå förlorade? Finns det inte andra sådana ögonblick som vunnits?”

Alltså att återgå till avfartsvägarna och åtminstone i fantasin se vart den andra vägen hade lett. Det är inte kontrafaktisk historisk skrivning, även om den här texten nog inspirerat en och annan kontrafaktisk historiker. Vad det ytterst handlar om är inte att återskapa det som kunde ha hänt, utan att återskapa föreställningsvärlden hos dåtidens människor på deras egna villkor; att glömma det man faktiskt vet för att kunna återskapa det som de hoppades på, för att därigenom förstå att deras världsbild inte var någon återvändsgränd *för dem*. Inget är ödesbundet eller nödvändigt, allt kunde ha varit helt annorlunda. Det är att återge oss själva en liten smula frihet. ”Att återge det förflutna dess förlorade ovissheter, att än en gång öppna, om så bara för ett ögonblick, de dörrar som stängts av ett fullbordat faktum, det är något som kräver en insats av fantasin.”

”Historien tar aldrig slut.” Den vackra trosbekännelsen återfinns i slutet av *The Rise of Christian Europe* från 1965, och ett bättre uttryck för Trevor-Ropers djupaste övertygelse går knappast att tänka sig. Det finns inget slut, och därför inte heller något facit, historien är en levande process som kräver vår fantasi och inlevelseförmåga, vår förmåga att gå utöver oss själva och vår egen tid: historien är en skönlitterär kategori. Men tyvärr var *The Rise of Christian Europe* typisk för hans karriär. Den byggde på manuset till en populärhistorisk teveserie och gjordes om till rikt illustrerad bokklubbsbok i rent pekuniärt syfte, han befann sig utanför sitt eget område, utlämnad på nåd och onåd åt experternas omdöme. Dessutom hamnade efterordet helt i skuggan av bokens förord, där Trevor-Roper än en gång illustrerade Tegnér's ord om ordens makt över tanken : med en minst sagt olycklig formulering påstod han att endast Europa har en historia, tills europeerna kommer till Afrika är det som händer där bara en samling händelser. Redan det faktum att Afrika inbegriper Egypten och Kartagot gör ju påståendet befängt, allt annat osagt. Sedan hjälper det inte att han på ett annat ställe i boken förklarar att riddaren och den feodala idén med ett försvar uppbyggt på tungt kavalleri och finansierat lokalt kommer från Persien och att själva grunden för den europeiska medeltiden strängt taget var ett lån därifrån. Fyrtiosju år senare är internet fullt av ursinniga reaktioner på hans påstående att Afrika inte har någon historia förrän den vite mannen kommer dit. Det rör sig med andra ord om en hel kontinent där det minsann inte finns några hyllningar att rädda Hugh Trevor-Roper från.

Även om han definitivt hade förtjänat att räddas. ✿

LITTERATUR

Läsa religiös dikt i en irreligiös tid

Det sägs ofta att ett religiöst eller politiskt budskap förstör ett konstverk. När man läser äldre religiös dikt eller lyssnar på Bach accepterar man dock den främmande världsbilden, konstaterar **Carl-Göran Ekerwald**.

DET FINNS TECKEN som tyder på att "religion" är på väg tillbaka efter att ha varit mer eller mindre tabu i nyare skönlitteratur – man ser det hos Lotta Lotass och Jesper Svenbro. En fråga som inställer sig är huricke-religiösa ska förhålla sig till religiös dikt. Stefan Jonsson har intressanta reflexioner i ämnet när han recenserat Lotta Lotass *Konungarnas tillbedjan* (DN 9/11 2012). Om författaren underkastar sig den religiösa dogmen, sviker han/hon "en högre makt, vars första och högsta värde är mångtydighet, hon sviker litteraturen".

Den risk Jonsson pekar på är självfallet inte begränsad till religiös dikt. Det politiska eller sociala budskapet har gjort många välmående dikter och romaner helt oläsbara. Att ha "rätt åsikt" är en hopplös utgångspunkt för en seriöst syftande författare. Jonsson erkänner utan omsvep Lotta Lotass "unika prosa". Här finns "sång och rörelse". Det är formen som utgör vinsten. Vad Jonsson förordar är en "estetiserande läsart" som om möjligt förbiser budskapet.

En som ännu mer utförligt behandlat frågan om formens företrädare är Rumiöversättaren Bo Utas, professor emeritus i iranologi. Det går just nu en våg av intresse för Rumi (1207–1273) över västvärlden, i USA har det uppstått ett stort antal "Rumisällskap". För många muslimer utgör dessa dikter heliga texter. Man kallar dem en "persisk koran" och talar om "mystik".

I själva verket ges läsaren ytterst handgripliga råd för ett i Guds och människors ögon gott liv – tjäna din nästa, dämpa din egoism, visa upp ett vänligt, gladlynt ansikte av tacksamhet över att du placerats här på jorden. Dessa råd exemplifieras med historier om hur illa det går för den som makt-

lystet vill hävda sig – det är underhållande episoder, ofta burleska, ibland frivola, alltid humoristiska, men knutna till det religiösa budskapet som framförs med stark emfas.

Bo Utas har översatt fyra hundra av Rumis tvåradningar och lägger stor vikt vid att så långt som möjligt närma sig Rumis egen komprimerade form – Rumi rimmar. Rytmen är monoton, nästan ett hypnotiskt stampande "tamtatamtam tamtatamtam". Det är ett överflöd av inrim och assonanser. Rumi sade själv att allt var direktinspirerat från Gud. Och nog ter sig den persiska texten som ett trolleri. Utas anser att det just är formen som är själva vinsten. "Det estetiska lyfter texten över varje praktisk mening", skriver han.

DET STEFAN JONSSON hos Lotta Lotass kallar "sång och rörelse" motsvarar det estetiska som Utas talar om. De kritiker som skrivit om Utas Rumiöversättningar tycks ha

delat dennes uppfattning om vikten av estetiserande läsning. Man kan här tala om ett försök att rädda över Rumis religiösa dikt till en postmodernistisk, mer nihilistisk samtid. Själva budskapet är försumbart.

Vad nu beträffar Rumi finns det en annan och något äldre översättare, nämligen Eric Hermelin (1860–1944, adress Lunds hospital) – han översatte 27 000 tvåradningar av Rumi, de kom i sex digra volymer under åren 1933–1939 på Gleerups förlag.

Hermelin hade en helt annan syn på Rumi än den Utas ger uttryck för. Hermelin såg det missionerande budskapet som det primära. Rumi borde läsas knästående. Med sin egenartade tolkningsmetod ville han skänka den svenska Rumitexten "en Här-

Det är svårt att tro att alla dessa hedervärda personer skulle ha bejakat det religiösa budskapet i Hermelins översättningar.



Israels ledare i närbild

64 David Andersson ser Ingrid Bergman spela Golda Meir.

Fanatism kan provoceras fram

65 Roland Lysell om pjäsen *Martyrer*.

Vietnams Vilhelm Moberg

67 Kristoffer Leandroer läser den modiga Duong Thu Huong.

På spaning efter Amerika

68 Lisbeth Lindeborg om aktualiteten i John Steinbecks samhällskritik.

Krönika

70 Theodore Dalrymple drar efter andan.

Notiser

71 Vitmålning, *Amadeus* och Strindberg.

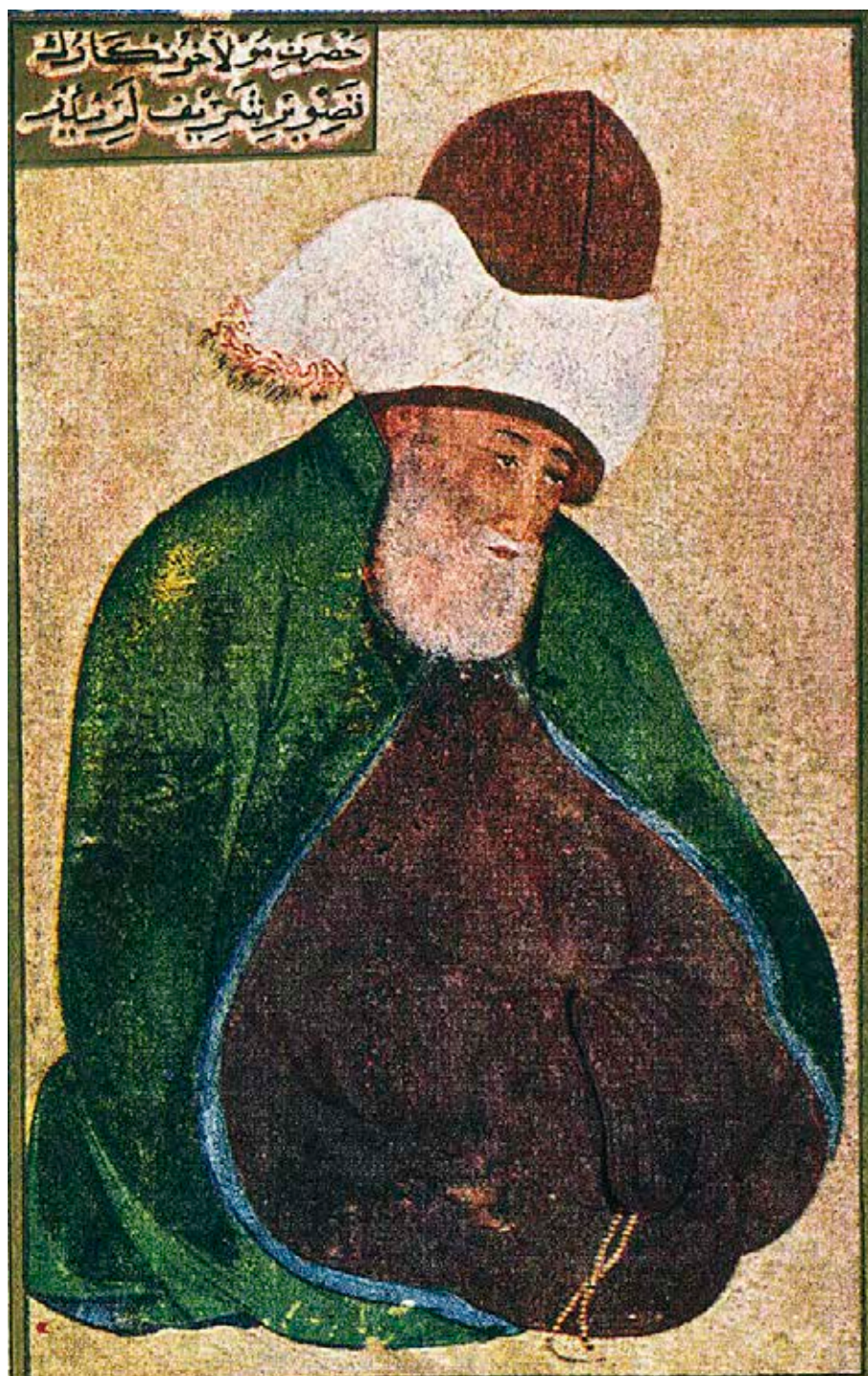
lighetens Klädnad och Salighetens Mantelflik”. Och det blev sannerligen en överdådig språkdräkt. Han översatte bokstavstroget – ”pinsamt troget”, säger Utas – och tog med alla varianter i betydelse som ett ord enligt Steingass stora persisk-engelska lexikon kunde ha. Med hjälp av Reynold Nicholsons Rumikommentar och sin egen stora beläsenhet inom det persisk-sufiska området gav han det religiösa budskapet en mycket tydligare uttolkning än den originaltexten i sin mer komprimerade form nöjde sig med, den riktade sig ju redan till muslimer.

Hermelins översättningskrider frammar jestätiskt, högtidligt, ibland extatiskt, dionysiskt, ibland skuttar den vardagligt, nästan slangbetonat, allt med ett ordval och en ordföljd som avsiktligt bromsar läshastigheten. Budskapet är för Hermelin så angeläget, så vädjande missionerande, att det måste ges tid att sjunka in i mottagarens medvetande. Till det bidrar gammalstavningen – Hermelin skriver ”ett glatt barn”, för det har med glädje att göra, inte ”ett glatt barn” vilket handlar om en smetig unge som slirar ur ens händer. Det är uppenbart att Hermelins Rumiöversättningar måste möta ännu större misstro än den Lotass väckte hos Stefan Jonsson eftersom en omfångsrik notaparat högt och ljudligt predikar.

DET INTRESSANTA ÄR att dessa Hermelinöversättningar – trots sitt uppseendeväckande budskap – kom att betraktas som *a piece of art*, något som enligt Utas är kriteriet på en estetiserande läsart. De blev nämligen lovprisade av Hagar Olsson, Vilhelm Ekelund, Hjalmar Gullberg, Lars Gyllensten, Karl Vennberg, Sara Lidman, Olav Hauge, Claes Hylinger, Stig Sæterbakken, Teratologen. Vilhelm Ekelunds värdering av Hermelins verk är av ett slag som saknar motstycke: ”Säger man att det funnits mer poetisk skapande kraft och ingivelse hos denne man än i hela den samtida svenska vitterheten, har man sagt mycket litet” (*Plus salis* 1943).

Det är svårt att tro att alla dessa hedervärda personer skulle ha bejakat det religiösa budskapet i Hermelins översättningar – de är sinsemellan så helt olika ideologiskt. Nej, de har upptäckt ”sången och rörelsen” i den vidunderliga form som det Hermelinska språket gestaltar. De har betraktat hans tolkningar just som ”a piece of art”, trots det ytterst energiskt framförda budskapet.

De har befunnit sig i samma läge som ateisten under ett framförande av ett Bach-oratorium. Han vet att det handlar om en två tusen år gammal myt som han tagit avstånd ifrån. Gud är ett rykte bara. Hunnen fram till ”O huvud blodigt sårat” känner han plötsligt – till sin förargelse? – hur tårarna trillar utför kinderna. Var inte detta att falla för en humbug? Nej, inte medan vi befann oss mitt inne i den givna fantasin. Just medan spelet pågick hade vi *tillfälligt* accep-



Den persiske poeten Jalal ad-Din Rumi (1207–1273).

FOTO: SCANPIX

terat budskapet. Det var inte formen isolerad som väckte känslan, det var budskapet eftersom det hade bestämt musiken.

Den estetiserande läsningen kan inte skjuta undan budskapet. I syfte att helhjärtat ta till oss dikten underkastar vi oss diktens världsbild. Vi vill hänge oss åt läsningen. Det är som på bio – vi vet att hjälten är en betald skådis som efter sin död sitter där med en Coca-Cola, ändå blev vi förtvivlade.

Nu kan någon invända att dessa personer som lovprisat Hermelins tolkningar för flera decennier sedan, inte motsvarar dagens eventuellt mer religionsfientli-

ga generation. Att detta inte stämmer framgår av försäljningssiffrorna för tiden 2001–2012 av *Persiska antologin*, 4 836 exemplar – denna antologi innehåller enbart översättningar av friherren, däribland en lång rad Rumitexter. Sedan den första utgåvan, Cavefors 1976, har Rumi varit tillgänglig i Hermelins tappning i mer än 10 000 sålda exemplar. Och det trots – eller tack vare – gammalstavningen.

Man kan inte bortse ifrån att Hermelins verk attraherar just genom sin trosvisshet. Läsaren delar den inte, men nyfikenheten tar över. Det är som när man läser Dante. ✿

Israels ledare i närbild

Nyligen släpptes filmen *A Woman Called Golda*, med Ingrid Bergman i huvudrollen, på dvd. **David Andersson** har sett den och läst en bok om israeliska premiärministrar.

ÅR 1963 BLEV Levi Eshkol premiärminister i Israel. Han bad därefter om ett möte med den israeliske diplomaten och politiker Abba Eban. Eshkol försäkrade sig om att dörren var låst och att ingen kunde höra vad de sade. Han konstaterade att han tidigare varit finansminister och jordbruksminister, och då haft konkreta arbetsområden. Men vad skall en premiärminister egentligen göra? Eban svarade att han skall vara som en dirigent i en symfoniorkester.

Händelsen återges i Yehuda Avners bok *The Prime Ministers* (The Toby Press), som handlar om Eshkol, Golda Meir, Yitzhak Rabin och Menachem Begin. Avner föddes 1928 i Manchester. Han kom till Palestina 1947, kort tid innan staten Israel utropades. Hans kunskaper i engelska, och allmänna kompetens, gjorde att han fick arbeta som rådgivare och engelsk talskrivare åt de fyra israeliska premiärministrarna. Avner beundrar dem alla, men det är tydligt att Begin är hans favorit. Begin får också större utrymme än de tre övriga tillsammans i den mer än 700-sidiga boken. Avsnittet om Begin kunde med fördel ha kortats, och man kunde också önskat en mer kritisk inställning till den kontroversiella Likudledaren. Annars är det en spännande bok, där man kommer de olika politikerna nära. Boken har fått stor internationell uppmärksamhet, och prisats av Hillary Clinton.

Eshkols situation som premiärminister var speciell. Under nästan hela den tid Israel existerat hade David Ben-Gurion varit premiärminister. Han hade emellertid med ålderns rätt dragit sig tillbaka och välkomnat Eshkol som ny ledare. Snart ångrade sig emellertid Ben-Gurion, och började motarbeta sin efterträdare. Han bildade 1965 utbrytarpartiet Rafi, och följdes av sina lärjungar Moshe Dayan och Shimon Peres.

ÅR 1967 GENOMLEVDE Israel en djup kris. De arabiska grannländerna mobiliserade för krig, och israelerna fruktade för sin existens. Många undrade om Eshkol, som saknade karisma och inte var någon god talare, var rätt man att leda landet. Han uppvaktades av oppositionsledaren Begin, som uppmanade honom att avgå till förmån för den 81-åriga Ben-Gurion. Att Begin ville se Ben-Gurion som ledare var sensationellt. De två hade tidigare varit dödsfiender. De tillhör-

de två skilda läger inom sionismen, arbetarsionismen och revisionismen, som varit nära att hamna i inbördeskrig på 1940-talet.

Eshkol avgick inte men han tillsatte en samlingsregering där såväl Begin som Dayan ingick. Eshkol visade sig vara uppgiften mogen, sexdagarskriget blev en militär triumf för Israel.

Eshkol dog 1969, och efterträddes av den färgstarka Golda Meir. För mig har bilden av henne varit starkt påverkad av en dramadokumentär i två delar som visades i SvT i januari 1983, några månader innan jag skulle fylla 11. Filmen heter *A Woman Called Golda*, och Ingrid Bergman spelar titelrollen. Det var Bergmans sista filminspelning, hon dog kort tid efteråt. Redan när hon hade spelat in Ingmar Bergmans *Höstsonaten* några år tidigare var hon märkt av sin cancersjukdom.

NÄR JAG SOM barn såg filmen blev jag starkt fascinerad av både Ingrid Bergman och Golda Meir. Nyligen släppte SF filmen på dvd. När jag nu ser den 30 år senare tycker jag fortfarande om den. Man skulle kunna tro att Hollywoodstjärnan och den åldrade arbetarsionisten var en omöjlig kombination, men Bergman känns kongenial i rollen. Förvisso handlar filmen mer om Golda som person än om den israeliska statens utveckling.

Meir utkom 1975 med den intressanta självbiografin *My Life*. Den som läst den känner igen mycket i filmen, som uppenbart är inspirerad av memoarerna. Vissa ändringar

har dock gjorts av dramaturgiska skäl. I memoarerna beskriver Meir hur hon som nybliven premiärminister besöker sin gamla skola i Milwaukee, USA. I filmen sker besöket 1977, och Meir kan därmed blicka tillbaka på hela sitt aktiva liv.

En elev frågar henne varför hon lämnade USA. Hon svarar att hon nog inte skulle ha gjort det om hon haft den trygga barnomsorg som många amerikanska barn har. Men hon föddes 1898 i pogromernas Ryssland, och där fick hon höra talas om sionismen, drömmen om att också judarna skall få rätt till ett eget land.

Familjen flydde till USA 1906. Golda lyckas 1921 övertala sin make Morris att följa med henne till Palestina. De bosatte sig på en kibbutz. Golda älskade livet där medan Morris avskydde det. De lämnade kibbutzen, något hon senare ångrade. Makarnas olika temperament och värderingar gjorde att de snart separerade. Meir blev senare arbetsminister och utrikesminister. På 1960-talet drog hon sig, med ålderns rätt, tillbaka från politiken och tänkte leva som pensionär. Hon lät sig dock övertalas att komma tillbaka. När hon tillträdde som premiärminister var hon över 70 år.

Meir var en person som väckte starka känslor. Hon har blivit kritiserad för sin ovilja att kompromissa med palestinierna. Men de som mötte henne blev ofta entusiastiska. Herbert Tingsten beskrev henne efter ett Israelbesök på 1950-talet som närmast helgonlik.

BLAND DEM SOM älskade Meir fanns också den italienska journalisten Oriana Fallaci, som tyckte att Meir påminde om hennes mor. Fallaci gjorde under 1970-talet en

Ingrid Bergman med
producenten Gene
Corman och skådespe-
laren Leonard Nimoy.



rad uppmärksammade intervjuer med världspolitiker. Hon tog tydligt ställning till de personer hon mötte. Hon avskydde Henry Kissinger, som hon gjorde en infernalisk intervju med. Samtalet med Meir ledde däremot till vänskap. När Fallaci återvänt till Italien blev hon bestulen på sina kassetband, men Meir ställde snällt upp och svarade på frågorna ännu en gång.

Den österrikiske förbundskanslern Bruno Kreisky tyckte däremot starkt illa om Meir, och känslorna var ömsesidiga. Meir och Kreisky var båda judiska socialdemokrater. Men Kreisky var negativ till sionismen, och visade dessutom en farlig undfallenhet gentemot hot från terrorister. I september 1973 möttes de två i Wien. "Han bjöd mig inte ens på ett glas vatten", löd Meirs berömda sammanfattning efteråt.

Kort därefter, i oktober, gick Egypten och Syrien till anfall mot Israel på landets helgdag Yom Kippur. Israel var helt oförberett och drabbades inledningsvis av stora förluster. Även om Israel kunde slå tillbaka angriparna var kritiken efteråt hård mot Meir och försvarsminister Dayan. Meir avgick 1974 och ersattes av Yitzhak Rabin.

ÅR 1977 VALDES Menachem Begin till Israels premiärminister. Israel hade tidigare styrts av Arbetarpartiet och det blev en chock för omvärlden att Likud nu kom till makten. Partiet ansågs extremt, det var mindre benäget att byta land mot fred utan menade att Israel hade en historisk rätt till de ockuperade områdena. Trots detta kom Begin och Egyptens ledare Anwar Sadat att sluta ett historiskt fredsavtal, som innebar att Israel lämnade tillbaka Sinaihalvön. För denna insats belönades de två ledarna med Nobels fredspris, och Begin och Sadat blev också personliga vänner.

År 1982 invaderade Israel Libanon. Detta ledde till stark internationell kritik, också från den Israelvänlige amerikanske presidenten Ronald Reagan. I Israel hölls stora demonstrationer. Det var början till slutet på Begins tid vid makten. När hans hustru dog senare samma år tappade han helt gnistan. Yehuda Avner beskriver ingående hur frånvarande Begin verkade under sin sista tid som premiärminister, han tvingades bland annat ställa in en viktig USA-resa. Under denna tid utnämndes också Avner till ambassadör i Storbritannien. Drottning Elizabeth sade sig aldrig tidigare ha träffat en utländsk ambassadör som var född i England.

Begin avgick 1983. Därefter drog han sig tillbaka från offentligheten, och bröt kontakten med andra än nära vänner och släktingar. I denna avskildhet levde han fram till sin död 1992. ✱



Christer Fant, Kajsa Reingardt och Michael Jonsson i *Martyrer*.

FOTO: PETRA HELLBERG/STADSTEATERN

TEATER

Fanatism kan provoceras fram

Marius von Mayenburg pjäs *Martyrer* har under våren spelats på Stockholms stadsteater och i Berlin. Pjäsen visar hur idealisk teatern är för att belysa samhällsproblem, menar **Roland Lysell**.

DAGENS TYSKA DRAMATIKER gör ofta succé med iscensättningar av sina egna pjäser. Roland Schimmelpfennig, författare till bland annat *Den gyllene draken*, spelas i Berlin och Wien och är en återkommande festivalgäst. Armin Petras, som skriver under pseudonymen Fritz Kater, har just blivit teaterchef i Stuttgart. Marius von Mayenburg, som fick sitt genombrott med *Eldansikte* 1998, har varit husdramatiker på Schaubühne am Lehnier Platz i Berlin. Hans till farsen gränsan-

de samhällskommedier, exempelvis *Perplex* där ett äkta par kommer hem från semestern och upptäcker att någon annan bor i deras våning, är ytterst subtila.

En märklig pjäs är Mayenburgs *Martyrer* (*Märtyrer*) som nu spelas för fulla hus i Berlin. Den ganska typiske pubertetsynglingen Benjamin (Bernardo Arias Porras) förklarar plötsligt för sin irriterade överbeskyddade mor (Judith Engel) att han inte vill delta i simundervisningen, klä av sig och fres-

»

tas sexuellt av flickorna. Modern, som skulle förstå det mesta från droger till okontrollerbara erektioner, visar sig stendöv för Benjamins egentliga skäl: han har blivit Bibeltrogen kristen.

Den Jesus vars vägar han vill följa är inte en ödmjuk fredsstiftande Franciskus-gestalt eller en gängse Hippie-Jesus utan en människoson med svärd i hand. Med citat, mestadels från Nya testamentet, motiveras bibliska krav, bibliskt kvinnoförtryck och biblisk homofobi. Det är här Arias Portas rolltolkning blir kongenial. Med innerlig vänlighet tonar en troendes kompromisslöshet fram. Aktörens porträttlikhet med våra vanligaste Jesusbilder underlättar.

Att det inte handlar om puritanism hos Benjamin blir tydligt när han klär av sig naken under biologilektionens kondomövning med morotsfärgade pinnar. Nakenheten skapar kaos hos en flicka i klassen som gör ett försök till närmande och beskyller Benjamin för homosexualitet när hon misslyckas.

MEST PROVOCERANDE ÄR Benjamins parodiska försök till helbrägdagörelse av en handikappad kamrat. Att försöket resulterar i fiasko skyller han på kamratens bristande tro. När sedan en situation provoceras fram där den handikappade kysser Benjamin blir denne rasande och ber honom vika hädan.

Persongalleriet, tre elever, en rektor, en

präst, en mamma och två lärare kan tyckas lukta problemdrama lång väg, men Mayenburg vänder elegant frågorna ut och in. Den kraftfulla biologilärarinnan (Eva Meckbach) står länge som en förnufts och evolutionslärans bastion, men med raffinerade medel visar Mayenburg att hennes vetenskapsuppfattning bygger mer på blind tro än på argumentation och resonemang.

UNDER FÖRESTÄLLNINGENS TVÅ timmar blottställs farsartat respektive kusligt religionslärares/prästens ljumma lagomkristendom och den bufflige rektorns (Robert

Beyers) reaktionära fördomsfullhet, särskilt mot kvinnor. Intressantast för honom är att hålla biologilärarinnan på mattan.

Det är också hon som i slutet blir offret. Det avslöjas att hon har judiskt påbrå. När hon försöker hindra Benjamin från att spika upp ett stort kors vidrör hon honom. Benjamin

utnyttjar situationen för att anklaga henne för sexuellt trakasserier och hon blir, naturligt nog, rasande och ger honom en örfil inför rektorns ögon. Rektor försöker säga upp henne, men hon spikar fast sina fötter, vägrar ge sig av och börjar blöda.

Nina Wetzels scenografi är tidstypiskt stökig. Skolbänkar står längs väggarna och rektor sitter vid ett bord i mitten. I kör sjunger man "Kyrie eleison", psalmer och sånger som "What a Wonderful World", vilket understryker den musikaliska rytmen som

präglar föreställningen. Tempot är raskt och spelet nyanserat. Gestalterna utlämnas inte; det är lätt att identifiera sig med såväl Benjamin som biologilärarinnan.

Glädjande är det att pjäsen nu haft premiär även på Stockholms stadsteater. Här är konceptionen annorlunda. Benjamin (Michael Jonsson) är skrikig, överspänd och lätt spastisk, vilket gör det lättare att se honom som problemet. Kristendomskritiken blir otydlig och koralerna har ersatts med sommarsalmer. Biologilärarinnan (Sofi Helleday) är blekare och mer sökande, den kvinnliga eleven utagerar nymfomanisk och rektor mindre kuslig än på Schaubühne. Den realistiska incident vi ser i Berlin när den förolämpade lärarinnan ger Benjamin en örfil ersätter regissören Dittmar Kasapi med ett vilt slagsmål. På så sätt känns rektorns omedelbara uppsägning av henne nästan befogad.

MEN TROTS EN spartansk dekor – blott dryga tjoget stolar – och ett stundom mer hysteriskt, stundom mer vardagsrealistiskt spelsätt än berlinarnas konsekvent expressiva, framgår det även här att Mayenburg träffsäkert visat att fanatism inte grundas på en viss lära och dess eventuella extrema karaktär, utan på en viss hållning, nämligen dumhetens och den intellektuella slapphetens. Intolerans skapas av slöhet, och också förnuftsstro kan urarta i fanatism. Fanatism kan provoceras fram genom att individer pressas in i omöjliga situationer.

Mayenburgs *Martyrer* visar att teatern, när den avstår från övertydlighet, är ett idealt medium kanske inte längre för att sätta problem under debatt, men väl för att mångsidigt belysa dem och visa hur de skärps i ett socialt växelspel. ✿

Under föreställningens två timmar blottställs farsartat respektive kusligt religionslärares/prästens ljumma lagomkristendom.

Sofi Helleday och Michael Jonsson.



Den vietnamesiska författaren Duong Thu Huong har tvingats i exil på grund av sina uppriktiga skildringar av hemlandet. I hennes senaste roman beskriver hon den stora prostitutionen i Vietnam, skriver **Kristoffer Leandoer**.



LITTERATUR

Vietnams Vilhelm Moberg

INFÖR NOBELFESTEN SATT två kvinnor i tv och diskuterade Mo Yan. De var bägge slagna av det fysiskt äckliga i litteraturpristagarens närgångna beskrivningar av mellanmänskliga förhållanden, med särskilt betoning på spyor och stank. Skulle det gå an för en kvinna att skriva sådant? frågade de och nekade leende.

De har inte läst Duong Thu Huong, den stora litterära stjärnan från Kinas södra grannland Vietnam, tänkte jag. Huong är ju minst lika äcklig. Ingen lär glömma likmaskarna i hennes debutroman *Roman utan titel*, som handlar om en fotsoldats försök att klara livhanken i det som vi kallar Vietnamkriget och de själva kallar Det amerikanska kriget. Eller beskrivningarna av fostret i det storslagna efterkrigseposet *Glömskans jord*, Huongs verkliga internationella genombrott. Eller också har de läst Huong och vet hur det gått för henne i hemlandet. *Glömskans jord*, med dess osminkade bild av den krigsgeneration som mer eller mindre helgonförklarats, tvingade henne i exil efter åratal av husarrest i Hanoi. Nu sitter hon i Paris och skriver, första upplagorna av hennes böcker är Parisförlagets översättningar till franska – men hon lägger ut den vietnamesiska originaltexten på nätet. Hennes förra roman, skandalromanen om landsfadern Ho Chi Minh och dennes hemliga äktenskap, laddades ner av 30 000 läsare i hemlandet, *första veckan*.

JAG LÄSER HUONGS senaste roman *Sanctuaire du cœur* (Hjärtats fristad), som är en tegelsten på 750 sidor, och hittar repliken: "Utgör inte lukterna en intim del av våra liv?" Människan är en kroppslig varelse, hon definieras av hur hon luktar, smakar, låter, känns – liksom sin kinesiska kollega ger Huong människan fler sinnliga dimen-

sioner än hon har i europeisk romantradition, beskriver henne inte bara med synsinn som hos oss.

Men Huong lär inte få komma hem till Hanoi nu heller. I sin nya roman tar hon nämligen upp ett gigantiskt socialt problem som landets regim gör sitt bästa för att bagatellisera: prostitutionen. I boken *Vietnam. Rising Dragon* (2011) anger BBC-reportern Bill Hayton att prostitutionen sysselsätter en halv miljon kvinnor. I ett land med 90 miljoner invånare rör det sig om ungefär en procent av den kvinnliga befolkningen, vilket ger en grotesk bild av det vietnamesiska samhället, en bild som tyvärr bekräftas om man varit tillräckligt länge i landet för att se vad som faktiskt händer bakom fasaden. Det låg åtminstone två bordeller på hundrameterssträckan mellan vårt hus och svenska ambassaden. Man skyller gärna fenomenet på amerikanska soldater eller möjligen franska kolonialtjänstemän, men sanningen är att könshandeln har djupare kulturella rötter än så: landets nationaldikt *Kim Van Kieu* av Nguyen Du från tidigt 1800-tal skildrar en prostituerads olyckliga liv, vilket Duong Thu Huong påpekar i sin roman.

HISTORIEN OM FILMKLUBBEN är talande. Hanoi Cinemathèque, som drivs av en amerikan i närmast filantropiskt syfte, ligger på en av huvudgatorna i lokaler som byggdes av fransmännen. Efter självständigheten 1954 tog den nya statens kulturministerium över lokalerna och inrättade ett gästhus för artisttrupper från socialistiska broderländer – där bodde bulgariska dansare och tjeckiska dockspelare. Man ägnade sig undan för undan åt alltmer lukrativ verksamhet. Under någon av alla rituellt återkommande moraliska upprustningar "i Onkel Hos anda" blev det för pinsamt att det drevs bor-

dell i kulturministeriets lokaler och man sålde dem till filmklubbens ägare för att rädda ansiktet. Men bordellmamman vägrade att flytta. När polisen kom viftade hon bara med sin adressbok. Man stängde av elen och vattnet, men med hennes goda kontakter inom förvaltningen gick det alltid att lösa. Till slut fick man erbjuda ersättningslokaler någon annanstans.

HUONGS OERHÖRT UNDERHÅLLANDE och illusionslösa roman kommer nog åt en stor del av bakgrunden till problematiken. Den beror dels på den utbredda vardagskorruptionen, där man förväntar sig att allting skall gå att köpa och sälja för den som kan betala, dels på en konfuciansk tradition där den yngre generationen är mer eller mindre rättslös och den som är äldre alltid har rätt att utnyttja den som är yngre. Huong beskriver också i förbifarten en otäck fängelseinteriör, som tyvärr nog bara alltför trovärdigt speglar förhållandena i vietnamesiska fängelser.

Det vietnamesiska samhället är paradoxalt nog präglad *både* av denna extremt stagnerade och passiviserande hierarki *och* av en oerhört stor rörlighet, en förmåga att anpassa sig praktiskt till i stort sett vilka förhållanden som helst och krasa fram ett sätt att överleva. Den dynamiken och livsdugligheten kommer också fram i Huongs epos, som lika mycket handlar om människor som faktiskt gör sig fria och förändrar sina livsvillkor. Det är helt enkelt roligt att läsa på ett lite gammaldags sätt: man vill att det ska gå bra för dem.

Duong Thu Huong är fortfarande Vietnams Vilhelm Moberg, i sina bästa stunder kanske rentav Balzac. Hoppas hon kommer hit i december, så man kan se fram emot nya äcklade miner i tv. 🌸

John Steinbeck med
sin pudel Charley.



FOTO: MAURICE AUJRE / BETTMANN CORBIS/SCNIPK

USA

På spaning efter Amerika

År 1960 gjorde John Steinbeck en uppmärksammas resa genom USA.

Lisbeth Lindeborg menar att hans samhällskritik fortfarande är aktuell.

PÅ MORGONEN FÖRE sin amerikanska resa ångrar John Steinbeck (1902–1968) plötsligt sitt beslut att åka. Varför, frågar han sig, skulle han lämna sitt bekväma hem i Sag Harbour, Long Island och hustrun Elaine för att ge sig av på en tre månader lång och obekväm bilfärd på 1 700 mil genom 34 av Amerikas stater? Men frågan är retorisk. Steinbecks motiv är sedan länge klart formulerat. Efter långa perioder utomlands och i New York känner han behovet att "återupptäcka det monsterland" som är hans. För att få veta hur människorna i landet lever och tänker måste han söka upp dem. Som författare är det hans plikt att veta vad han skriver om.

Det är en solig höstdag 1960 och under ekarna på gräsmattan utanför sovrumsfönstret väntar Rocinante. Det är namnet på Steinbecks specialgjorda husbil, uppkallad efter Don Quijotes häst. Fin, vit och garanterat lättkörd är Rocinante resklar, fullpackad med livsmedel, kläder, böcker, kartor och en korg för den 58-åriga författarens enda medresenär, hans trogna franska pudel Charley.

Det är den förväntan och spänning som Steinbeck gjort förberedelserna till sin resa. Det enda som oroar honom är att bli igenkänd. Två år innan han tilldelas Nobelpriset är John Steinbeck en celebritet i sitt eget land. Men för att fullfölja syftet med resan måste han "lämna sitt namn och sin identitet hemma". Med en väl synlig fiske- och jaktutrustning hoppas han att människor som han möter tar honom för en turist. Och det lyckas. I sin resebok *Resa med Charley för att upptäcka Amerika* noterar han senare att inte en enda person känt igen honom. Inte heller har någon frågat efter namnet på hans husbil. Det enda som väckt intresse hos de många människor han mött är hans nummerplåtar från New York.

DET SOM GÖR boken om Steinbecks resa så fascinerande är hans relation till resan. Varje resa är för Steinbeck ett unikum, med en egen personlighet och ett eget liv. På samma sätt som Steinbeck närmar sig människorna i sina romaner närmar han sig människorna på sin resa. Han ser som ingen annan de signifikanta detaljerna – hans intresse och vetgirighet känner inga gränser.

På sin noggrant planerade resväg undviker Steinbeck de stora städerna då han först åker norrut mot Maine och Vermont.

Överallt där han stannar till fångar han varje ögonblick i alla dess nyanser; han observerar för att kunna förmedla perspektiv vilka ger läsaren en känsla av att resa med. Då han närmar sig Montana stiger temperaturen i skildringen ty det är den stat som han älskar mest. Där lever den ursprungliga dialekten kvar och människors sätt att tala är inte påverkat av tv, där finns ännu en autenticitet.

LIKA SPÄNNANDE ÄR det då Steinbeck kommer till Salinas i norra Kalifornien där han föddes och växte upp: "Jag kommer ihåg Salinas då man stolt proklamerade att antalet invånare stigit till 4 000. I dag är det 80 000 och om några år kommer det att vara ännu fler. Men jag märker att jag har svårt att skriva om min hembygd även om det borde vara det lättaste." Innan han lämnar Salinas klättrar han upp på Mount Toro och ser ut över dalen där familjens ranch legat och där hans mamma en gång skjutit en vildkatt. Men besöket blir kort. Ty han erinrar sig Tom Wolfes ord: "man kan inte åka hem igen, för hem finns inte längre utom i minnets malpåse".

Efter Salinas styr Steinbeck mot söder och öster genom Arizona, New Mexico, Texas och Louisiana. Han har hemlängtan och avverkar sista delen av sin resa i rekordfart.

Två år efter resan publicerades *Resa med Charley för att upptäcka Amerika* (1962, på svenska 1963) och hamnade på första plats på New York Times bästsäljarlista för fackböcker. I slutet av sin bok skriver Steinbeck att de aningar han hade före sin resa om en utveckling som inte är till förmån för landet besannats; även om han inte är emot utveckling så beklagar han att diversifikationen försvinner. Likaså ser han att många människor lider nöd och att klyftorna ökar. Inte heller gillar han att de stora städerna blir allt större och byarna allt mindre. Senare har andra författare rest i Steinbecks spår och bekräftat hans kritik.

SJÄLV HAR JAG på otaliga långa bilfärder i olika stater i USA, från norr till söder och från väst till öst rest på många av Steinbecks vägar under de senaste trettio åren och har också kunnat iaktta den växande diskrepansen mellan det välsituerade och det fattiga Amerika. Efter ett första besöki Monterey och Salinas år 1996 besökte jag åter Salinas – med idag 150 000 invånare – hösten 2012 och hade

då tillfälle att bese the National John Steinbeck Center som invigts 1998. Här finns idag Rocinante, en fantastisk karta över resan och en excellent framställning av Steinbecks liv.

Resa med Charley till Amerika blev Steinbecks näst sista bok. I sin sista bok *America and Americans* fortsätter han sin djupdykning i det amerikanska samhället. *America and Americans* bär vittnesbörd om Steinbecks djupa kärlek till sitt land samtidigt som han utövar en svidande kritik. Man skulle kunna säga att boken är Steinbecks testamente till sitt amerikanska folk.

Hans kritik riktar sig mot den härskande klassen och deras anhopning av rikedomar, medan människorna ute i landet lider nöd. Fattigdom, miljöförstöring, hemlöshet, rasism, onödiga krig och sjunkande moral är hans teman. Borta är lojalitet och sammanhållning – istället är det cynism och ha-begär som dominerar. Det som våra förfäder kämpade för, skriver han, har vi fått, men det är också det som förstör oss.

SÄVÄL I SIN RESEBOK som i sin Amerikabok skriver Steinbeck om de stora avfallstippar inte minst för kartonger, förpackningar, presentpapper, omslag och annat pappersskräp som finns som en ring runt amerikanska städer. Han ser detta som ett tecken på en onödig och växande konsumtion.

Man kan föreställa sig vilka mängder papper som på detta sätt samlats under årens lopp och en fråga är naturligtvis var allt emballage tar vägen. Svaret hittar vi i en aktuell bok, *The Betrayal of the American Dream* (2012) som direkt anknyter till och besannar Steinbecks tidiga onda aningar om Amerika som ett land på nedgång och den amerikanska drömmen som en illusion.

I sin bok berättar de två kända undersökande journalisterna Donald Barlett och James Steele att exporten av skräp och emballage till Kina idag är USA:s största exportindustri – jämte Boeing. Ironiskt nog används tomkartongerna i Kina som emballage för varor som kommer tillbaka till USA.

Barletts och Steeles tema är den försvinnande amerikanska medelklassen. Redan 1992 varnade de i sin bästsäljare *America: What Went Wrong?* för Amerikas övergång till plutokrati med en stormrik överklass, en växande underklass och en alltmer krympande medelklass. ✨



Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Därför byggs det så fult

V arje gång jag anländer till Utrecht med tåget, som nyligen, drar jag förvånat efter andan. Hur kan det komma sig att arkitekterna, med en av de vackraste arkitekturstilarna som exempel inför sina ögon, fick för sig att bygga betongmonster av det slag som omger stationen?

Hur kommer det sig att kontinenten med de praktfullaste, äldsta och mest mångskiftande arkitektoniska traditionerna så pass snabbt har förfallit till ett sådant tillstånd av estetisk inkompetens, blindhet och destruktivitet?

På den frågan kan utan tvivel mer än ett svar ges. Så har vi till exempel den förfärande ödeläggelsen under andra världskriget, som på många platser krävde en så snabb återuppbyggnad att ingen större hänsyn kunde tas till de estetiska aspekterna av det som byggdes.

Ett annat svar, från en arkitekturhistoriker som jag frågade om saken, är att moderna byggnadsmaterial och metoder bestämmer stilen på det som byggs.

Det lät i mina öron mer träffande, eller åtminstone mer trovärdigt. Så kan man till exempel inte bygga ett Akropolis i lera, även om lerbyggnader under speciella förhållanden, som i Mali, kan bestå i tusen år och dessutom vara vackra. Men om man använder stål, betong och glas lär resultatet inte bli Taj Mahal.

Detta är emellertid inte hela sanningen. För det första har vi länge fått höra av arkitekterna att valet av dessa material inte bara är obligatoriskt, utan också ett *bra* val, det vill säga bra estetiskt. Arkitekterna bygger inte som de gör i brist på bättre, utan för att de gillar vad de bygger.

I LONDON HADE VI nyligen också exemplet med ett elegant torg vars ena sida hade förstörts och som återskapades i exakt samma yttre stil. Det blev utan tvivel dyrt, men någon måste ha ansett det värt besväret att lägga ut pengarna. För det andra finns det många precis lika dyrbara byggen vars främsta syfte var – och det menar jag helt bokstaveligt – att inte alls passa in i de arkitektoniska omgivningarna. Den visuella konflikten ansågs vara fruktbar på ett sätt som visuell harmoni inte skulle ha varit.

Jag tror att den djupare anledningen till ödeläggandet av så många europeiska stadslandskap (en enda någorlunda stor byggnad i modernistisk stil räcker för att för alltid ödelägga bilden av en liten stad) är ett förakt för eller rentav hat mot det förflutna. Är vi inte både de rikaste och de mest förnuftiga människor som någonsin existerat? Är det inte vi som lever längst, vet mest och har den bästa sjukvård som mänskligheten någonsin haft? Av detta borde väl följa att vi bör bygga i en ny stil, vår stil, som kommer att bli den bästa, precis som kirurger bör operera enligt den senaste tekniken och inte enligt Ambroise Parés principer från 1500-talet.

Jag bevittnade en gång ett komiskt exempel på denna dyrkan av moderniteten, det vill säga av oss själva. Jag befann mig på en buss i Colombia med obligatorisk teve för passagerarna (obligatorisk eftersom den inte gick att undkomma). Den visade ett program kallat "Hemligheter i Nhoras kök".

Nhoras kök var en hybrid mellan en operationssal och ett kärnfysiskt laboratorium. Nhora använde ingenting så förlegat som färskra råvaror. Resultaten, som man lätt kan föreställa sig, varierade mellan oaptitligt och äckelframkallande. Men Nhoras kök var utan tvivel mycket modernt. ✴

I korthet

Sekelskiftet var inte vitt

Har ni stött på drömmen om det vita sekelskiftet? Hem efter hem återfår sin själ genom vitmålning och dito pigmenterade trägolv. Man må tycka vad man vill om det, men var det något som förra sekelskiftet var så inte var det vitt. Visserligen blev både färger och träslag ljusare i och med jugendstilen, men inte gick dess förespråkare så långt att de pläderade kritvita väggar, dito möbler och accentfärger på eventuella textilier. Att måla salen i ett allmogehem, eller salongen i en stadsvåning, vit som nyfallen snö skulle ha varit otänkbart.

Som om man inte hade haft råd med tapeter.

Nu är jag visserligen av den åsikten att man skall få



Att måla salen i ett allmogehem vit som nyfallen snö skulle ha varit otänkbart.

göra som man själv vill när man inreder sitt hem, men jag vänder mig bestämt emot den historieförfälskning som jag tycker att det här är fråga om. Och jag protesterar högljutt emot att allt skall se ungefär likadant ut. Istället för att göra som alla andra, kan man bryta färgen i någon trevlig nyans, tidstypisk eller ej.

Om det är något jag skulle vilja slå ett slag för när det gäller måleri så är det imitationsmåleriet. In på 40-talet målade man lister, dörrar, fönsterkarmar och fönsterbågar, möbler och köksinredningar i syfte att ge det enkla furut ett mer påkostat utseende. I många bättre 30-talsvåningars sällskapsrum, åtminstone i storstäderna, var dörrar, listverk och fönstrens insida målade för att efterlikna exotiska träslag som teak eller mahogny. I de allra flesta fall har dessa snickerier målats över på senare år, men då och då dyker orörda interiörer upp och då får man en chans att se hur vackert detta kunde te sig.

Ibland brydde man sig inte så mycket om att efterlikna verkliga träslag, utan ådringsmålade i de färger och nyanser som man ansåg passade in. Resultatet kan verkligen bli överraskande vackert. Jag har både en dörr och ett skrivbord som målats på detta sätt. De går i brunt och ljusbeige.

Tänk efter om ni planerar att måla om. Behåll gärna befintlig färgsättning och var heller inte rädd för skavanker. Konstfärdigt målade snickerier kan bättras och blir med åren betydligt mer värdefulla än nyckfullt ommålade i nyansen på modet.

Gustav Bergström

När konstnärer försämrar sitt verk

År 1984 kom Milos Formans film *Amadeus*, som behandlade relationen mellan geniet Mozart och medelmåttan Salieri. Filmen vann massor av Oscar och bidrog till att Mozarts musik nådde nya grupper. Jag var då mycket ung och blev helt tagen av filmen. Det är fortfarande en av mina favoritfilmer, som tål att ses hur många gånger som helst. Den har också visats en del gånger på tv.

För ungefär tio år sedan lanserade emellertid Forman filmen i en så kallad *director's cut*-version. Filmen blev lite längre när några tidigare bortklippa scener nu togs med. Bland annat finns en scen med där Salieri lurar Mozarts hustru att klä av sig naken. Jag tycker att de nya scenerna innebar en klar försämring, bilden av Salieri blev mindre nyanserad. Men när filmen numera visas på tv är det i den längre versionen.

För en tid sedan tänkte jag skaffa *Amadeus* som dvd, och naturligtvis ville jag ha den gamla versionen. Det visade sig inte alldeles enkelt. Alla de svenska nätbutikerna hade enbart den nya. I nätbutiken Amazon kan man dock fortfarande köpa den gamla, frågan är hur länge den finns kvar.

Milos Forman är långt ifrån den ende konstnär som gjort problematiska ändringar i sitt verk. I Gunnar Ekelöfs diktsamling *Non serviam* (1945) finns den satiriska dikten "Till de folkhemske", en uppgörelse med den



Från Milos Formans *Amadeus*.

FOTO: EVERETT COLLECTION/IBL BILDBYRÅ

svenska sociala ingenjörskonsten. Ekelöf beskriver hur de funktionalistiska arkitekterna gjort själva molnen fyrkantiga. 20 år senare kom en utgåva av Ekelöfs dikter, och poeten passade då på att ändra titeln på dikten till "Anm. Till Dedikation". En klar försämring, onekligen. Men denna titel har dikten haft i många senare utgåvor.

Vilken version är då den "riktiga" av *Amadeus* och av Ekelöfs dikt, den första eller den bearbetade? Man skulle kunna

hävda att man måste respektera konstnärens vilja, och att den sista versionen därför måste gälla. Men det är mer komplicerat än så. 40-talets Ekelöf ansåg uppenbarligen att "Till de folkhemske" var den bästa titeln på dikten, och 80-talets Forman ansåg att *Amadeus* blev bättre om vissa scener klippes bort. Den äldre konstnärens vilja står alltså mot den yngres. Och det är ju inte alltid man blir klokare med åren.

David Andersson

En guldgruva för Strindbergsälskare

Alla med minsta intresse för August Strindberg har anledning att besöka Radioteaterns hemsida på nätet. Där har man nu lagt ut alla sina bevarade inspelningar av Strindbergs pjäser, som gjorts före år 1963. (Efter 50 år är inspelningarna upphovsrättsligt fria, och arkivet kommer kontinuerligt att uppdateras.) Det är en fin samling av Strindbergs uppsättningar, inte minst från 1950-talet, av alla de kända pjäserna.

I denna samling kan två uppsättningar särskilt förtjäna att lyftas fram. Den ena är Alf Sjöbergs *Fröken Julie* från 1957. Sjöberg hade sex år tidigare en stor framgång, också internationellt, med sin filmatisering av pjäsen.



Ingmar Bergmans radiouppsättning av *Påsk*.

FOTO: SVT BILD

I filmen spelar Anita Björk Julie, medan Inga Tidblad gör rollen i radioversionen. Ulf Palme spelar Jean i båda versionerna. Palme hade en fantastisk röst, så det kan finnas skäl att ta del av radioversionen.

Den andra är Ingmar Bergmans magiska uppsättning av *Påsk* från 1952. Det är kanske inte en av Strindbergs mest kända texter. Men det är en av mina egna favoriter bland Strindbergs verk, mycket beroende på att Bergman-uppsättningen ofta har repriserats i P1.

Strindberg skildrar en familj där fadern dömts för ekonomiska brott. Hans hustru kämpar för hans upprättelse, och vågar att acceptera

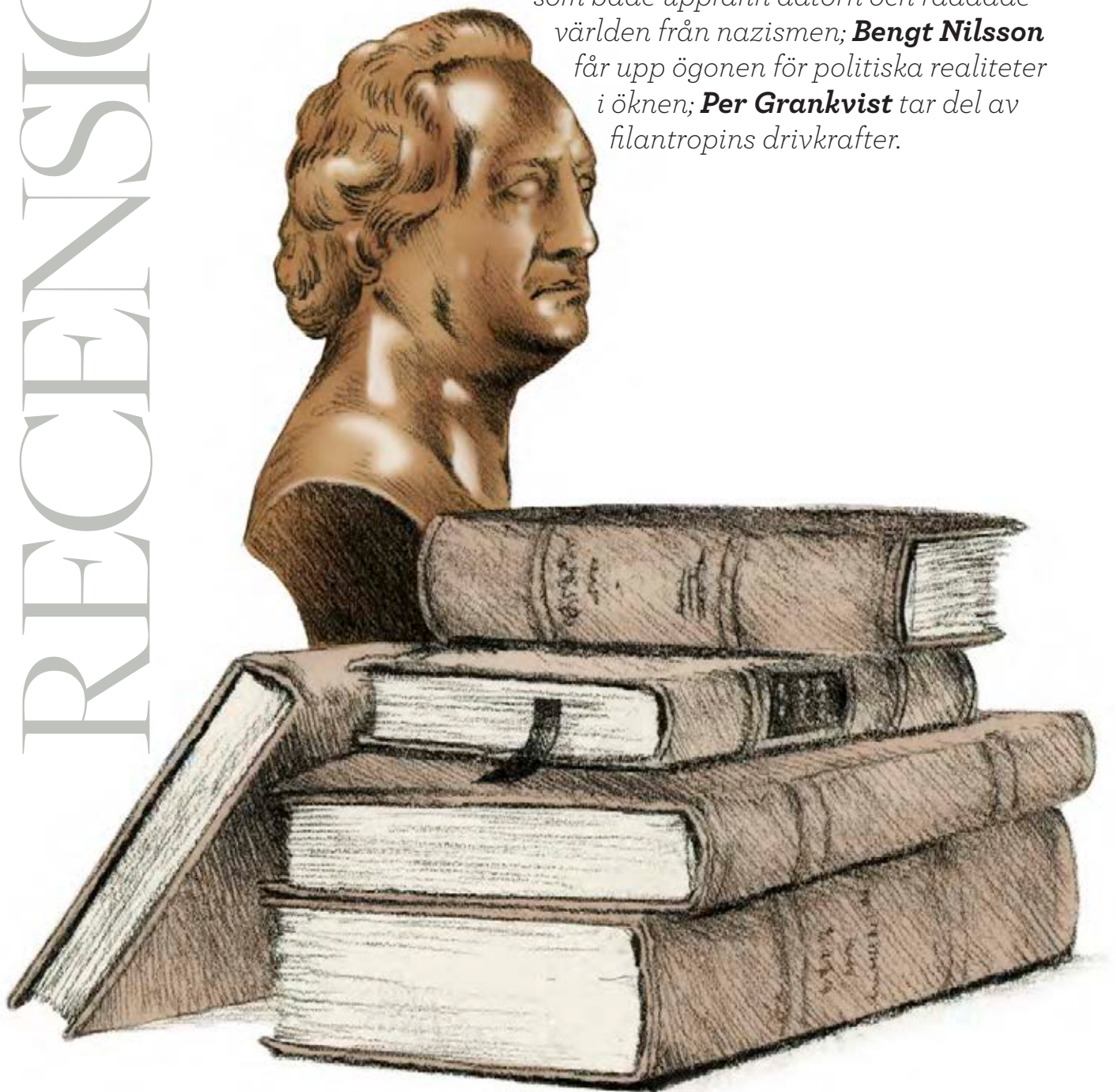
fakta. Hon skapar därmed ytterligare lidande för sin familj. Till detta skall läggas att dottern i familjen drabbats av psykisk sjukdom. Pjäsen utspelar sig på skärtorsdagen, långfredagen och påskafton. Parallellerna till det stora, religiösa påskdramat är tydliga. Det är helt enkelt "en makalös pjäs", som Ingmar Bergman säger i en intressant intervju som också finns på Radioteaterns hemsida.

I Bergmans uppsättning spelar Anders Ek, Maj-Britt Nilsson och Birger Malmsten några av rollerna, och de har också viktiga roller i flera av hans filmer från samma tid. Pjäsen spelades in under en avgörande period i Bergmans yrkesliv, då han skulle få sitt konstnärliga genombrott med filmerna *Sommaren med Monika* (1952) och *Gycklarnas afton* (1953). Personligen tycker jag att 1950-talet var Bergmans allra bästa decennium som filmskapare.

Påsk är en av de få bevarade uppsättningar av den unge teatermannen Bergman. Den förtjänar att avnjutas tillsammans med hans 50-talsfilmer.

David Andersson

Detta nummers recensioner: **Carl Rudbeck** presenterar en blivande klassiker inom politisk filosofi; **Joel Halldorf** inspireras av pacifismens grand old man; **Staffan Ulfstrand** ifrågasätter vilda visdomar; **Gunnar Wetterberg** spårar internationalismens idé genom historien; **Jens Riis** förmedlar det senaste från Paris; **Carina Waern** ser på Strindberg med utrikiska ögon; **Göran Hägg** risar och rosar Italien; **Dick Harrison** får kväljningar av maoismens värsta illdåd; **Bo Isenberg** hyllar en intellektuell desperado; **Kim Salomon** skriver om historieskrivning; **Nathan Shachar** förundras av ett snille som både uppfann datorn och räddade världen från nazismen; **Bengt Nilsson** får upp ögonen för politiska realiteter i öknen; **Per Grankvist** tar del av filantropins drivkrafter.





Demokrati i ord och handling. Frågan om irländskt självstyre debatteras i det brittiska överhuset. Oljemålning från 1893.

FOTO: BRIDGEMAN ART LIBRARY/IBL BILDBYRÅ

Vem är det som ska bestämma?

Bara djur och gudar kan leva utan ett samhälle. Men hur ska då människornas samhälle organiseras? Frågorna och argumenten är eviga och ständigt återkommande. Carl Rudbeck rekommenderar ett blivande standardverk i ämnet.

POLITISK FILOSOFI

Får man egentligen skriva böcker på över tusen sidor? Om man nu alls får göra det, måste man i varje fall fråga sig om man verkligen bör göra det. Är det inte ett sätt att stöta bort snarare än att locka läsare? Man tittar på boken, konstaterar att den ser både ambitiös och lärorik ut, men inser snabbt att man nog aldrig kommer att ha tid att läsa den.

Om man ändå, mot vad som först kan tyckas vara bättre vetande, införskaffar verket ifråga riskerar det att uppta en väl

tilltagen plats i en redan trång bokhylla och genom sitt blotta omfång bli en ständigt påminnelse om att tiden är knapp och begränsad. Den som skriver så långa böcker måste vara en Tolstoj eller en Proust like, annars är det bäst att låta bli.

Men ingen regel utan undantag. Också i dessa tider då det mesta måste kunna formuleras i det Twitterformat som får en haiku att verka långgrandig kommer det väldiga tomer vilkas omfång visar sig vara i högsta grad motiverat. Av sina läsare kräver de både tid och tålamod, men efter ett tag så inser man, eller i varje gjorde jag det i just detta fall, att det faktiskt kan vara en

klokare tidsinvestering att läsa en stor bok i stället för flera mindre. I all synnerhet om denna stora bok är alldeles förträfflig: lärorik, underhållande och skriven i en elegant, nästan konverserande stil.

Att läsa Alan Ryans magnum opus *On Politics* är som att lyssna till en lysande föreläsare som till fullo behärskar sitt material efter att ha umgåtts med det under flera årtionden. Här finns inget behov av att imponera på vare sig kolleger eller vanliga läsare, utan bara en pedagogisk entusiasm för att dela med sig av kunskaper och åsikter.

Ryan, som har undervisat vid prestige- >>

universitet på bägge sidor om Atlanten, måste vara en fängslande lärare som kan ta abstrakta frågor och göra dem konkreta men samtidigt visa hur svaret på konkreta politiska frågor är avhängigt våra teoretiska, teologiska och metafysiska utgångspunkter och antaganden.

On Politics är ett djärvt, många skulle säga förmätet, projekt. Vi lever i ett tidevarv av specialisering då en enda man eller kvinna inte kan vara expert på tjugofem sekels politiska tänkande. Idag har vi inte ens längre experter på Platon sådär i största allmänhet, utan istället vissa experter på tidiga dialoger och andra experter på senare dialoger. Så egentligen borde ett verk som *On Politics* skrivas av hel stab av akademiker, inte av en ensam man. Men vad man då hade vunnit i detaljerad expertis hade man förlorat i det övergripande perspektiv som finns i boken. Här hörs ett personligt tonfall; ett liberalt sätt att närma sig de stora tänkarna genom en blandning av analys och kritik som till slut blir ett samtal mellan dem och oss sentida läsare.

Självfallet är en hel del i texten handboks-kunskaper, sådant man kan hitta i uppslagsböcker och numera även på Wikipedia, men Ryan har en avundsvärd och sällsynt förmåga att väva in den i en mera subjektiv analys och klarlägga linjer från Herodotos fram till våra dagar.

Mycket, kanske de mesta, i sättet att

”Här hörs ett personligt tonfall; ett liberalt sätt att närma sig de stora tänkarna genom en blandning av analys och kritik som till slut blir ett samtal mellan dem och oss sentida läsare.

bedriva politik har förändrats, men några av de stora frågorna uppvisar förvånande stora likheter genom tiderna. Vad är frihet? Är det frihet från eller frihet till något? Hur ser legitim makt ut? Vem är bäst skickad att bestämma? Hur kan staten, annat än genom brutal makt, kunna påräkna eller till och med kräva medborgarnas lydnad? När är det befogat att göra uppror och med våld avlägsna dem som makten haver? Frågor som dessa har upptagit politiska tänkare i över två tusen år.

”Grundaren av det europeiska politiska tänkandet är grundaren av antipolitiskt tänkande”, skriver Ryan och syftar på Platon, om vilken man kan säga mycket men inte att han var särskilt demokratisk. Men att som Karl Popper göra honom till en föregångare eller inspiratör till fascister och nazister är grovt anakronistiskt,

ON POLITICS
A HISTORY OF POLITICAL
THOUGHT: FROM HERODOTUS
TO THE PRESENT
ALAN RYAN
Liveright 2012



menar Ryan. Poppers *The Open Society and Its Enemies* är en filosofisk klassiker, men den är också i högsta grad ett barn av sin tid – av ett Europa söndertras av andra världskriget.

Platon var en filosof och som sådan överskattade han den abstrakta kunskapens betydelse inom politiken. Visst låter det vid ett första påseende vettigt att de bästa, klokaste och kunnigaste styr oss? Alltså ville Platon se filosoferna bli kungar, eller också att kungarna blev filosofer. Platon själv försökte sig för egen del på att förvandla en kung till en filosof, och det höll på att kosta honom livet. Senare försök har inte heller varit särskilt uppmuntrande. Och vi får aldrig riktigt veta vad det är som filosofer vet och kan som gör dem speciellt lämpade att krönas till kungar med makt över sina undersåtar.

Att Platon ogillade demokratin är otvetydigt. Den hade dömt den visaste av alla, Sokrates, till döden. I demokratier florade charlataner som kunde lura den lättleda folkhopen att de kunde saker medan de i själva verket endast kunde prata och låtsas att de behärskade de discipliner som en värdig statsman rimligen borde bemästra.

Bland dagens politiker är det svårt att hitta platonister, men Platons sätt att tänka har inte försvunnit. Med jämna mellanrum får man läsa försvar för expertstyre, även om det numera knappast är filosofer som framhålls som experterna. Det är snarare ekonomer som får spela den rollen. Men den rollen håller kanske nu på att glida över till företrädare för andra discipliner. Ekonomin som vetenskap har ju blivit lite tilltufsad efter de senaste årens

kriser. Om ekonomer och deras så kallade vetenskap vore allt som dess tillskyndare har sagt att den är, hade vi sluppit att se hur världsekonomin vinglar hit och dit utmed branten mot ett globalt sammanbrott.

Nästa stora namn i Ryans översikt är förstås Aristoteles, som också han hade chansen att göra en kung till filosof. Filip av Makedonien gjorde honom nämligen till privatlärare för sin son Alexander, som senare skulle få tillnamnet ”den store”. Inte heller här blev resultatet särskilt filosofiskt framgångsrikt. Alexander lyckades visserligen erövra stora delar av den då kända världen, men någon betydande filosof blev han aldrig.

Aristoteles var till skillnad från Platon något av en empiriker som nyfiket tittade på världen så som den såg ut istället för att spekulera i hur den borde vara. Han värderade alltså politiken högre än Platon.

Aristoteles menade nämligen att man kunde leva ett gott liv utan att vara filosof. Politiken erbjöd en sådan vällovlig bana. Han lät noggrant kartlägga de grekiska statsstaternas konstitutioner, studerade djur och växter och funderade över hur den fysiska verkligheten fungerar. Studiet av politiken blev för honom nästan en naturvetenskap, men med starka normativa inslag. Ändamålet för studiet var att försäkra oss om ett så gott liv som möjligt, och ett sådant kan bara framlevas i ett klokt konstruerat samhälle. Bara djur och gudar kan leva utan samhälle.

Mycket i Aristoteles tänkande kan tyckas modernt och nästan tillämpligt på vår samtid, men Ryan understryker hur främmande och avlägsen han trots allt är. Han tog slaveri för naturligt; utlänningar och kvinnor förvägrades allt politiskt inflytande. Men de frågor han ställde och försökte besvara har gjort att hans namn är aktuellt också i våra dagar. Han sökte alltid medelvägen. Hans ideala politiska system var en medelväg mellan diktatur, som lätt kan utvecklas till tyranni, och demokrati, som kan degenerera så att mobben styr. Det antika Grekland uppvisade exempel på bägge dessa företeelser och Aristoteles var, också det till skillnad från Platon, aldrig för fin för att lära sig av verkligheten. Två tusen år senare skulle liberala tänkare som Tocqueville och Mill försvara demokratin, men inte utan att oro sig för faran att den stora massan skulle förstöra civilisationens högre värden.

Ämnet för *On Politics* ligger någonstans mellan den rena filosofin och statskunskapen, alltså vad som brukar kallas för politisk teori. Ryan citerar en kollega som säger att politiska teoretiker är sådana som med besatthet ägnar sitt liv åt två dussin böcker. Han tillägger att han finner siffran



Ludvig XIV i kunglig skrud, oljemålning från 1701.

FOTO: BRIDGEMAN ART LIBRARY/IBL BILDBYRÅ

två dussin tilltagen i överkant. Lite flera än så är det väl trots allt som Ryan tar upp, men den politiska teorins verkliga höjdpunkter är inte så där förfärligt många. Rom har på detta område inga tänkare som tål en jämförelse med de grekiska – Cicero får ursäktas. Nästa viktiga anhalt på denna resa blir därför Augustinus, som varken var liberal eller demokrat, men enormt viktig för hur man tänkte kring politik under medeltiden. Politiken var då oupplösligt förenad med teologin, eller rättare sagt: teologerna, med påven i spetsen, ville gärna lägga beslag på politiken.

Ryan påpekar att själva idén om en kristen politisk teori är problematisk. Om jordelivet bara är en kort prövning före det eviga livet, blir politiken och alla dess frågor skäligen triviala. Varför alls ber

sig om timliga problem under vår tid på jorden då vi vet att en förmodligen icke-politisk evighet väntar?

Få teologer har varit så konsekventa som Augustinus. De flesta av dem har alls inte kunnat förklara hur oskyldiga lider under en påstått allsmäktig och god Gud. Augustinus gjorde det genom att försöka leda i bevis att det inte fanns några oskyldiga. Alla, även nyfödda barn, är besmittade av arvsynden.



Som så många andra ser han i Hobbes *Leviathan* från 1651 det kanske mest betydande verket överhuvudtaget inom den politiska filosofin.

Med Augustinus, som Ryan ser som en avlägsen grundare av reformationen, kan man urskilja början till en ytterst riskabel och djupt konservativ teori. Visserligen såg han de flesta stater som mer eller mindre väl organiserade rövarband, men han ansåg ändå att makthavare var tillsatta genom Guds försyn och att vi alltså måste lyda dem. Rätten att med våld avsätta tyranner, som var så omhulad i Rom, skulle först med John Locke mot slutet av 1600-talet återigen få ett inflytelserikt för-svar. Och då är vi framme vid den moderna politiska filosofins genombrott, där Ryan mästerligt analyserar och summerar storheter som Hobbes och Locke.

Som så många andra ser han i Hobbes *Leviathan* från 1651 det kanske mest betydande verket överhuvudtaget inom den politiska filosofin. ”Hobbes insats var att måla en mera övertygande bild av det politiska livet än någon före honom hade gjort och som ingen har gjort bättre senare. Avväganden som talar för eller emot att man ger mer eller mindre makt till en regering [...] har aldrig formulerats bättre.”

Hobbes menade som bekant att det var en livsnödvändighet att ge i stort sett all makt till en enväldshärskare. Om vi inte gjorde det skulle samhället slitas sönder av konflikter. Våra medmänniskor var aldrig att lita på.

För att undvika ständiga stridigheter avhänder vi oss vår frihet, och i gengäld får vi skydd mot övergrepp. Om makthavaren inte kan leverera detta skydd har vi rätt att bryta detta kontrakt. Det var bara i detta enväldiga samhälle som en människa kunde känna sig någorlunda trygg. Hobbes tar nämligen för givet att våra grannar traktar efter våra tillgångar och ägodelar och att de utan skrupler skulle lägga beslag på dem om de inte hotades av stränga straff.

Hobbes motsats på denna punkt är förstås Rousseau, som envist förkunnade att människan föddes fri men sedan lät sig fjättras av samhällets bojar. För Rousseau, som ju var ett slags miljöpartist *avant la lettre*, var människan och naturen god, medan Hobbes, som väl har fått rätt av historien på denna punkt, i ett ofta citerat uttryck beskrev människans liv före det politiskt organiserade samhället som ”solitary, poor, nasty, brutish, and short”.

Mycket i en bok som denna är redan välkänt. I all synnerhet som boken inte vänder sig till experter eller till Ryans kol- »

leger, utan till den lilla utrotningshotade folkspillra som brukar kallas den bildade allmänheten. Men också i de nödvändiga referaten av de stora tänkarna har Ryan ett personligt anslag. Det är ganska tydligt var han har sina egna sympatier, även om han försöker att vara rättvis och se goda sidor också hos dem som står långt ifrån hans egna politiska övertygelser. Sålunda kallar han Marx förhoppningar för det industriella proletariats framtid för "episk poesi". Ryans hjärta ligger hos moderna liberaler som John Stuart Mill och John Dewey, som han tidigare har ägnat insiktsfulla specialstudier.

Han slutar sin bok med lite allmänt hållna funderingar kring dagens stora politiska frågor, där han bland annat avfärdar tanken på en global regering som farligt utopisk. "All historia talar mot det." Bättre är då att stärka den lokala makten. Miljön tas bäst om hand av människor som äger den jord de själva brukar och som därför har intresse av god miljö. Redan Aristoteles påpekade att det som alla äger sköts om av ingen. Eller som samtida aristoteliker uttrycker det: ingen tvättar en hyrbil. Där emot ser Ryan stora fördelar med att nationalstatens suveränitet håller på att luckras upp. Det är inte längre självklart att en härskare opåttalt får behandla sina undersåtar grymt och brutalt. När så sker är det lovvärt att det internationella samfundet numera kränker nationalstatens gränser och ingriper.

Naturligtvis finns det invändningar att göra. I mitt tycke är Ryan i sitt avsnitt om medeltiden för snål mot muslimska tänkare som al-Farabi och Ibn Rushd (Averroës), som i hög grad påverkade europeisk politisk filosofi. En annan underlåtenhetssynd är att Spinozas namn bara nämns en enda gång och det i förbigående. Idag finns det många som ser Spinozas filosofi som fundamental för upplysningen och alltså för den moderna liberalismens genombrott. Det är möjligt att Ryan inte delar den uppfattningen, men i så fall hade jag gärna sett honom argumentera mot den.

Allt detta är perifer anmärkning, för det är svårt att se hur ett projekt som *On Politics* skulle kunna ha utförts på ett bättre sätt. Det är alltid riskabelt för en recensent att utnämna en ny bok till ett standardverk, men den här gången tror jag att risken är försumbar. Det här kommer att bli den bok som man först tar till när man vill veta hur Europas filosofiska elit har funderat kring det här med politik under mer än två tusen år.

Carl Rudbeck

Modet att döda

TEOLOGI/ETIK

Det är svårt att döda, även om nyhetsrapporteringen vilken dag som helst kan få en att tro motsatsen. Men undersökningar visar att även tränade soldater ogärna skjuter för att döda, till och med när beväpnade fiender stormar emot dem. Bara 15 procent av soldaterna under andra världskriget tog del i striderna genom att skjuta på fienden. Men för dem som sköt och dödade var detta ofta det största traumat. Det värsta var inte skräck- en, inte skrikandet, sårade kamrater – utan att de hade släckt en människas liv.

Författaren William Manchester tar upp detta när han skriver om sin tid som soldat i andra världskriget. Hans enhet blev beskjuten av en krypskytt som barrikaderat sig i en fiskebod. Manchester bröt sig in i det lilla skjutet och hamnade i samma rum som skytten:

"Han satt fast i sin sele och jag sköt honom med min 45:a. Jag kände ånger och skam. Jag minns hur jag viskade dåraktigt 'Jag är ledsen', och sedan kräktes jag [...] Jag spydde över hela mig. Jag hade förrått allt som jag hade lärt mig sedan jag var ett litet barn."

Beskrivningen återges i Stanley Hauerwas bok *War and the American Difference*. Hauerwas är den kristna pacifismens *grand old man*, och har ägnat en stor del av sin akademiska gärning åt frågan om ickevåld. Den 10 september år 2001 utsåg *Time Magazine* honom till "Amerikas bästa teolog". Utnämningen hamnade i skuggan av vad som hände dagen efter, men ironin är svår att undgå: en pacifist pryder omslaget på *Time* samtidigt som Amerika gör sig redo för "kriget mot terrorismen".

Hauerwas förnyade diskussionen kring pacifism genom boken *The Peaceable Kingdom* (1983), som nu 30 år senare äntligen har kommit i svensk översättning: *Det fredliga riket*. Sedan dess har han idogt hamrat på sin spik, även om han har hunnit skriva om annat också: medicinsk etik, lidande och dygder, för att nämna några viktiga teman.

War and the American Difference är den första av hans böcker där kriget får huvudrollen. Den består av texter tidigare publicerade i andra sammanhang, men hålls ihop av sitt tydliga tema. Bokens utgångspunkt är frågan: Om det är svårt för människan att döda, varför övertygas så

många ändå att göra det i nationens tjänst?

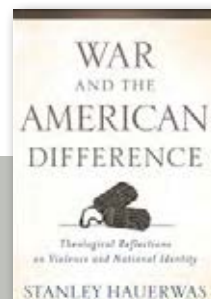
Svaret, menar Hauerwas, är att kriget är invävt i den nationella identiteten, i synnerhet den amerikanska. Kriget är den främsta liturgin i kulten kring nationen. President Eisenhower beskrivning av den dag då han började på officersskolan West Point är ett uttryck för detta:

"På kvällen samlades vi utomhus. Den amerikanska flaggan vajade majestätiskt ovanför oss medan vi svors in som kadetter. Det var en imponerande ceremoni. När jag blickade upp på vår nations färger och svor trohetseden insåg jag ödmjukt att *nu tillhör jag flaggan*. Det var ett ögonblick som jag aldrig kommer att glömma."

Flaggan, eden och människan som underkastar sig något större. Det är lätt att se de religiösa dimensionerna i detta. Hauerwas hävdar att kriget är centrala i det som Robert Bellah kallat den amerikanska civilreligionen, det vill säga: synen på USA som en utvald nation med uppdraget att sprida frihet och demokratiska ideal.

Krigen är de centrala händelserna i USA:s "heliga historia". USA blev till genom frihetskriget på 1700-talet, det renades från slaveriets ondska genom inbördeskriget och från och med första världskriget har man krigat för demokrati och frihet världen över. Detta färgar det språk och den symbolik som omger kriget, med tal om offer och messianska visioner. Som följande ord av president Lincoln under inbördeskriget:

"Att dö för nationen är gott och ärorikt. Men alla som dör för vårt land nu dör också för



WAR AND THE AMERICAN DIFFERENCE
THEOLOGICAL REFLECTIONS
ON VIOLENCE AND
NATIONAL IDENTITY
STANLEY HAUERWAS
Baker Academic 2011

mänskligheten. Var de än ligger, i blodiga fält, så kommer de att ihågkommas som hjältar genom vilka republiken räddades och civilisationen grundlades för evigt.”

Det religiösa språket underlättar för dem som dödat att leva med vad de har gjort. Deras handlingar sätts in i en större berättelse. När de kommer hem firas de som hjältar. Omgivningen bekräftar att de har handlat rätt, och soldaterna kan integreras i samhället igen. Även detta – återintegrationen genom parader och hedersbetygelser – är en del av liturgin.

Den nationella identiteten blir i Hauerwas ögon en konkurrent till den kristna. ”Det som är verkligt sant i ett samhälle är det som anses värt att döda för”, citerar han forskarna Carolyn Marvin och David Ingle. Som pacifist vill han givetvis inte att någon ska döda för kyrkan. I stället betonar han att kristna ska vittna om sanningen genom att vara beredda att dö för den.

I ett kapitel om författaren C S Lewis, som inte var icke-våldsförespråkare utan betraktade andra världskriget som ett nödvändigt ont, tar Hauerwas upp den vanliga kritiken mot pacifismen. Hauerwas underkänner själv det han kallar det liberala argument för icke-våld. Pacifismen får, till exempel, aldrig motiveras pragmatiskt med hänvisning till att den är ”effektiv” för att nå politiska mål. I så fall riskerar pacifismen att överges så snart tvivel om dess effektivitet uppstår. Icke-våld är målet, inte ett medel.

Inte heller är krigens hemskheter det som främst motiverar kristen pacifismen. Krig är visserligen fruktansvärda, men att något är hemskt är inte ett vägande argu-

ment: också goda moraliska övertygelser kan få negativa konsekvenser, och ur ett kristet perspektiv finns det värre saker än att dö.

Kristet icke-våld baseras på Jesu exempel. Trots sin gudomliga makt bemötte inte Jesus ondskan med våld. Därmed gav han kristna ett moraliskt exempel att följa. Kyrkans uppgift är, enligt Hauerwas, att visa att kriget har avskaffats. Att fred inte bara är en eskatologisk vision, utan att det är en möjlighet redan nu. Kyrkan är, eller borde i alla fall vara, det fredliga riket på jorden.

Hauerwas är en osentimental pacifist, vilket gör honom så läsvärd. *War and the American Difference* är utan tvekan en av de bästa av hans många essäsamlingar. Både hans filosofiska resonemang och dygdetiska perspektiv kommer till sin rätt när han diskuterar något så konkret som krig. Sin vana trogen lyckas han gång på gång vända på perspektiven och finna nya ingångar till gamla frågor. Men det som kanske impo-

nerar – och inspirerar – allra mest är att han är en senior professor som har passerat 70, och som har samlat på sig alla utmärkelser man kan tänka sig, men som ändå fortsätter att läsa. Han går i dialog med nya böcker ur en rad olika discipliner – militärhistoria, psykologi, litteraturvetenskap, statsvetenskap, filosofi, skönlitteratur etcetera – och låter sina tankar berikas av dem. Denna öppna nyfikenhet och generositet är en aspekt av Hauerwas författarskap som förtjänar uppmärksamhet och uppskattning.

Joel Halldorf

”*Flaggan, eden och människan som underkastar sig något större. Det är lätt att se de religiösa dimensionerna i detta.*





Guru för vår tid?

FOTO: LAFFORGUE/HOA-QUI/IBL BILDBYRÅ

Traditionella värderingar

ETNOBIOLOGI

Ända in på 1900-talets andra hälft fanns det folkgrupper i Nya Guinea som aldrig hade varit i kontakt med "främlingar". När forskare från Europa eller Nordamerika dök upp reagerade de med häpnad och ibland med fasa. Vissa av forskarna kunde fotografiskt dokumentera den mentala storm som deras ankomst utlöste hos nyguineanerna.

Jared Diamond – mångprisad amerikansk författare med tunga vetenskapliga meriter inom antropologi, biologi och geografi – har kommit med en ny bok där han redovisar egna erfarenheter från otaliga vistelser i framförallt Nya Guinea, men också i andra områden där människor fort-

farande för ett liv som inte eller endast i ringa mån påverkats av "västvärldsmoderniteten", under det senaste halvsekle. Funnes det ett OS i vetenskap, hade Diamond ohotad tagit guld i mångkamp, för bredare kompetens finns helt enkelt inte hos någon nu levande forskare.

Större delen av hans nya bok handlar om livets gång hos de stammar i Nya Guinea som fortfarande anammat ytterst lite av så kallad civilisation och som sägs leva "traditionellt". Nya Guinea är en ö med höga berg och djupa dalar, vilket har lett till att befolkningen har splittrats i otaliga isolerade stammar som talar skilda språk (det finns bortåt 1 000 fullständigt olika språk) och som har markant skilda levnadssätt, alltefter rådande ekologiska förutsättningar. Angränsande stammar be-

kämpar varandra antingen oavbrutet eller med vissa intervaller. Den person, vanligen en man, som påträffas inom grannstammens revir, ligger synnerligen illa till. Men den som dödar en eller flera fiender åtnjuter däremot stor beundran och höjer sitt värde på äktenskapsmarknaden.

Det finns även en beredvillighet att döda individer inom stammen om dessa brister i försörjningsförmåga eller hämmas av någon sorts handikapp. Om en kvinna blir havande alltför fort efter föregående nedkomst, dödas det nya barnet eftersom mammans mjölk inte räcker till två. Föds tvillingar, avlivs av samma skäl det ena barnet, nämligen det minsta och klenaste. I en viss stam anses änkor utgöra en belastning, vilket har lett till sedvänjan att en kvinna som har förlorat sin make förvån-



*En kvinna som har förlorat sin make
förväntas låta sig strypas av en sväger
eller en son.*

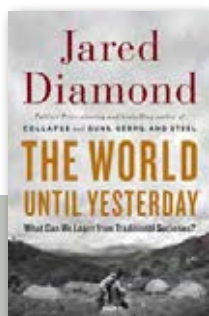
med försvaga grannstammens försvars-
förmåga.

Till och med de världskrig som härja-
de under 1900-talet orsakade procentuellt
sett långt mindre dödlighet i de inblanda-
de länderna än de ständigt malande kon-
flikterna mellan och inom de nyguineans-
ka stammarna. Vid sådana jämförelser är
det lätt att bli lurad av siffrorna, eftersom
i en mycket liten population endast några
få behöver dö för att risken för den enskil-
de att bli ett offer ska bli större än för den
som lever i en mångmiljonstad.

Vilka faktorer är det då som har skapat
den så kallade "västvärldsmodernitet",
som gäller eller är på väg att bli tillgänglig
för en allt större del av dagens mänsklighet?
De viktigaste orsakerna, menar Diamond,
är först uppfinnandet av de areella näring-
arna i Tvåflodslandet för 10 000–12 000
år sedan, och därpå uppkomsten på oli-
ka håll i världen av skriftspråk som medger
nedtecknandet av lagar, förordningar och
äganderätter. Ur de traditionella stammarnas
uppkom hövdingadömen, som i sin tur
kunde växa till stater med ökad arbetsför-
delning mellan medborgarna. Framför allt
bildades ett utrymme för "ordningsmän",
som inte själva behövde producera sin mat
och därför kunde ägna all sin tid åt stam-
mens gemensamma angelägenheter – "ad-
ministration". Från sanfolken i södra Afrika
finns data som visar att när man åtminstone
i viss mån har blivit inlemmad i en fungerande
stat sjunker frekvensen mord och
dråp högst avsevärt.

Grundliga studier på plats är oundgäng-
ligen nödvändiga för att förstå hur mänsk-
liga samhällen fungerar. Diamonds insats

är desto mer be-
römlig efter-
som han verkli-
gen lyckas kom-
ma människor-
na nära och med
öppet sinne ta



**THE WORLD UNTIL
YESTERDAY**
**WHAT CAN WE LEARN FROM
TRADITIONAL SOCIETIES?**
JARED DIAMOND
Allen Lane 2012

till sig vad som händer och vad som sägs.
Självfallet har den metodik som Diamond
och andra antropologer använder för att
kartlägga liv och leverne inom traditionel-
la stammar sina svagheter. Anekdoter och
traderade berättelser av okontrollerbar
sanningshalt kommer att utgöra en avse-
värd del av underlaget. Till råga på allt har
de passerat en tolk, vilket är ett problem
som Diamond dock minimerar genom sina
långa vistelser hos de berörda stammarna,
varigenom han har lärt sig att se vad som
sker i det som synes ske.

Allt sammantaget är det oerhört spän-
nande att ta del av Diamonds ögonvitt-
nesskildringar från Nya Guinea, liksom av
hans jämförelser mellan en rad olika folk-
grupper som ända in i våra dagar har levt
traditionellt liv under högst varierande
ekologiska betingelser, alltifrån sanerna i
Kalahariöknen till inuiterna i Alaska. Vi får
inget mindre än en berättelse om hur de
egenskaper som till slut skulle möjliggöra
vårt globala maktövertagande först upp-
kom. Fraser som "idylliska paradis" och
"ädla vildar" hör definitivt inte till dem
som oftast gör sig påminna under läsning-
en av vår arts historia, där samverkan har
växlat med självskhet alltefter omständig-
heterna.

I nte så lyckad är emellertid är den dis-
kussion som Diamond förebådar redan
i underrubriken på sin nya bok, nämligen
att vi bör ha åtskilligt att lära av attityder
och erfarenheter hos traditionellt levan-
de folkgrupper. Men vad i all världen kan
vi miljarder "moderna" människor lära oss
av dem? Ingenting av vad Diamond skri-
ver antyder att det korta svaret på den frå-
gan kan bli något annat än – ingenting. En-
ligt alla tänkbare mått har "livskvaliteten"
stigit och är i stigande i praktiskt taget he-
la världen, låt vara med perioder av regio-
nal tillbakagång och inte utan vissa svåra
problem, t ex en ökande frekvens av "livs-
stilssjukdomar" som fetma, diabetes och
högt blodtryck. Rimligtvis finns dock mer
effektiva och skonsamma vägar att hante-
ra dessa allvarliga åkommor än att anlita
traditioner från tider och platser med full-
ständigt annorlunda betingelser än dem
som idag kännetecknar den "moderna"
världen. Att de erfarenheter som styr livs-
föringen i exempelvis Nya Guineas tradi-
tionella stammar skulle kunna bidra till att
lösa de problem som plågar en global be-
folkning på sju, åtta, nio miljarder männis-
kor – nej, den möjligheten finns inte!

Staffan Ulfstrand

tas låta sig strypas av en sväger eller en son.
Behandlingen av åldringar varierar kraftigt
mellan stammar, alltifrån öm omvårdnad
till brutalt avlivande. Traditionella sam-
hällen balanserar ofta på gränsen till svält,
och det är fel att nöden inte har någon lag.
Tvärtom har den en mycket sträng lag: låt
dem leva som kan bidra, eliminera övriga.

Mellan alla dessa rysligheter förekom-
mer naturligtvis angenämare si-
tuationer. Diamond beskriver med vär-
me och entusiasm hur stammens med-
lemmar ivrigt kommunicerar och disku-
terar vad som har hänt, vad som kan kom-
ma att hända och vilka åtgärder som bör
vidtas för att parera olika risker. Efter-
som skriftspråk saknas, är muntliga upp-
gifter vad som finns att tillgå. Vad gammalt
folk säger är därför viktigt att lyssna till
och memorera. Fester ställs det till med
då och då, när jaktlyckan varit god, och ib-
land inbjuds personer från någon grann-
stam att delta. Men dessa bör vara på sin
vakt. En vänlig inbjudan kan nämligen va-
ra ett knep för att dräpa gästerna och där-

Makten över gränserna

POLITISK HISTORIA

Det börjar som en fascinerande idé-historia, men slutar som en slafsigt pamflett. Mark Mazowers bästsäljare om internationalismen och dess institutioner är inte bara intressant i sig, utan också som företeelse. Det är svårt att skriva historia ända in i vår egen tid – och ännu värre om man försöker etablera normer för framtiden.

Det blir lite komiskt – men kanske mycket amerikanskt! – när Mazower låter historien börja ungefär samtidigt som USA kliver in i skeendet med Heliga alliansen efter Napoleon 1815. För en europeisk historiker hade Hugo Grotius antagligen varit en mer naturlig början (andraupplagan av hans *De jure belli ac pacis* från 1652 hör till det jag gläder mig mest över i min ärvda hylla), eller varför inte westfaliska freden 1648 och exekutionsdagen i Nürnberg 1650? I freden utsågs Frankrike och Sverige till traktatens garantimakter, i Nürnberg drev den blivande svenske kungen Karl X Gustav igenom hur avtalet skulle verkställas. Framför allt var förhandlingarna i Osnabrück och Münster det första stora exemplet på en multilateral förhandling mellan stater, något Axel Oxenstierna till en början inte trodde skulle lyckas.

Ändå är det när han skildrar internationalismens tidiga utveckling som Mazower är mest övertygande. Strax innan segrarmakterna – England, Preussen, Ryssland och Österrike – tvingade Napoleon att abdikera kom de i mars 1814 överens om att bibehålla sin allians under åtminstone 20 år framåt. Efter Napoleons misslyckade återkomst och slutliga nederlag vid Waterloo beslöt de om att ses med jämna mellanrum för att diskutera ”gemensamma intressen”. Sedan Ludvig XVIII blivit kung släpptes även Frankrike in i alliansen, som såg som sin uppgift att garantera ordning och stabilitet i Europa.

En lustig krumelur för svensk del är att alliansens mäktigaste statsman, den österrikiske furst Metternich, tog den landsfördrivne svenske kungens son, prins Gustaf, under sina vingars skugga. Det bekymrade den nykrönte marskalk Bernadotte – men i lugnets namn fick Karl XIV Johan sitta ostörd. Alliansen var konservativ, men inte reaktionär nog att försöka vrida Gustav IV Adolf tillbaka.

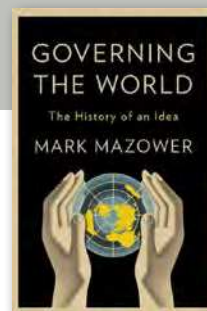
Tanken på en världsregering var mycket äldre än så. Antikens imperier lade under

sig område efter område och härskaren gjorde anspråk på att styra dem alla, vare sig han hette Alexander, Julius eller Konstantin. I sinom tid övertog både påven och den tysk-romerske kejsaren samma anspråk på att styra en världsstat. Påven lyckades, de första kejsarna nästan också – tidvis ända in i danernas rike. Men ju längre medeltiden led, desto mer fragmenterad blev världen. England, Frankrike och Spanien frigjorde sig, trettioåriga kriget bekräftade Schweiz och Nederländerna.

Världsstaten hade länge sina drömmare – Mazower nämner 1500-talshumanisten Erasmus – men Jeremy Bentham myntade 1789 ett nytt ord och en ny tanke i sitt huvudverk *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. ”Ordet internationell är, det måste erkännas, ett nytt; men förhoppningsvis tillräckligt begripligt.” Bentham använde det i rättsliga sammanhang, för att skilja inrikes lagar från dem som gällde mellan olika länder, men på bara några årtionden hade det närmast sig dagens innebörd.

Det nya ordet förde med sig en ny realism. Ingen stat kunde rimligen lägga under sig alla de andra – däremot såg allt fler stora möjligheter i ökat samarbete över gränserna. Till en början strävade jurister efter internationella lagar, vetenskapsmän fyllde på med standardisering, enhetliga vikter, tider och mått, ungefär samma uppsjö av gränsöverskridande expertis som bar fram skandinavismen när studenterna blivit docenter och ämbetsmän. Men också idealisterna såg möjligheter – den italienske revolutionären Mazzini gick i spetsen, Karl Marx såg arbetarklassens möjligheter i internationell skala, pacifisterna verkade för skiljedom och avrustning. Statsmännen fortsatte att mötas

GOVERNING THE WORLD
THE HISTORY OF AN IDEA
MARK MAZOWER
Penguin Press 2012



i lugnets namn, med Berlinkongressens uppdelning av kolonier som det kanske mest famösa uttrycket. (Guldmyntfotens sammanflätning och underlättande av handeln var kanske ännu viktigare, men den tappar Mazower nästan helt bort.)

Experternas samarbete ledde till de första internationella organisationerna (Världspostunionen – UPU – grundades 1874), men det var med första världskriget som de mellanstatliga institutionerna på allvar bröt igenom. Politiken tog över det som juristerna, vetenskapsmännen och byråkraterna börjat treva sig fram emot. Några entusiaster övertygade USA:s president Woodrow Wilson om Nationernas förbund, tanken vann anklang även i London, och snart byggde man ett palats i en avsidet schweizisk stad. Palais des Nations fick sällskap i Genève av ILO:s villa vid vattnet och Röda kors-kommitténs byggnad i närheten. Så småningom grundade centralbankerna Bank for International Settlements i Basel. Men den amerikanska kongressen gick emot Wilson och blockerade USA:s inträde, Sovjetunionen



EU: politiker dansar efter kapitalets pipa.

FOTO: OLIVER HOSLET/SCANPIX

suktade länge utanför och grundade i stället Komintern, och till slut satte sig Hitlers Tyskland och Mussolinis Italien över allt vad NF ville och föreskrev.

Ändå levde tanken och blev FN och alla fackorganen efter kriget, IMF och Världsbanken icke att förglömma. Men det är här Mazower börjar tappa taget. Han klarar inte längre av att hålla överblicken och tråden i framställningen. De internationella institutionernas utveckling förlorar sig alltför ofta i en dussinframställning av efterkrigstidens politiska förvecklingar. Ju närmare han kommer dagens förhållanden, desto tydligare blir hans egna sympatier och erfarenheter för valet av perspektiv. Brittiska regeringen Wilsons vedermödor 1976 och dess vänsterytter Tony Benns bravader dyker plötsligt upp som en viktig förklaring till Ronald Reagans göranden och låtanden – tämligen obegripligt, ända tills jag googlar upp Mazowers personalia och inser att han var brittisk 18-åring då det begav sig.

Det framgår att världen enligt Mazower fungerade som bäst omkring 1970. Då var den väl reglerad, pengar över gränserna fick bara ha med handel att göra och internationella regleringar bromsade andra kapitalflöden. Sedan har missriktade avregleringar gett finansiella marodörer fritt spelrum, IMF har busat in i behövande staters interna angelägenheter, och på sistone har humanitära skäl blivit bräckjärn mot svaga staters suveränitet. I Europa har EU tappat sin roll för välfärd och tillväxt för att hamna i något helt annat. Välorganiserade kapitalister låter politikerna dansa efter sin pipa.

Så enkel borde inte världen vara för en seriös historiker, men Mazowers framställning har många brister. USA och möjligen Storbritannien står i centrum. Ekonomins rörelser har han ett tämligen ytligt begrepp om. De svåra övervägandena om Libyen och Irak (och idag Syrien) reduceras till de storas övergrepp mot de små. EU kommer inte in förrän mot slutet, och då i dystra färger.

Statsvetaren Daniel Tarschys har i en färsk artikel (i antologin *På cykeltur genom livet*) diskuterat hur överstatligheten kan stärka nationalstaternas handlingskraft, men den dialektiken har Mazower ingen känsla för. Begreppet G 20 förekommer överhuvudtaget inte – trots att de förnyade ansträngningarna att hantera klimatfrågan och den finansiella krisen hör till de mest intressanta försöken att ge det internationella samarbetet nytt liv och kraft.

Gunnar Wetterberg



Maj 1968, Quartier Latin, studenter bygger barrikader.

FOTO: SIPA PRESS/SCANPIX

Det senaste från Paris

POLITIK

Den franska intelligentsian drabbades av ett rejält manfall under tjugohundratalets första decennium. Pierre Bourdieu dog år 2002, Jacques Derrida 2004, Paul Ricœur 2005, Jean Baudrillard 2007 och den urgamle Claude Lévi-Strauss år 2009. De teoretiker som under 1960-, 70- och 80-talen präglade västerländsk idédebatt och gjorde flitiga gästspel på amerikanska universitet är nu nästan alla borta. Fortfarande tycks de dock vara oundgängliga referenser för avhandlingsförfattare inom humaniora och samhällsvetenskap, kanske särskilt den redan 1984 avlidne Michel Foucault.

Men en nutida europeisk kultursidsläsare torde inte enbart förknippa uttrycket "franska filosofer" med ogenomtränglig essäprosa och diverse begrepp som börjar på *post-* eller slutar på *-ism*. När vi hör namn som Bernard-Henri Lévy, André

Glucksmann, Alain Finkielkraut eller Pascal Bruckner tänker vi nog också på kontroversiella insatser för mänskliga rättigheter i länder som Jugoslavien, Rwanda och Libyen, eller kanske på kritik av islam och mångkultur.

Varje tid ropar efter sina tänkare från Paris, och för tillfället tycks det vara Alain Badiou som gäller. Han är i 75-årsåldern, tidigare professor i filosofi vid École Normale Supérieure, och har först sent i livet nått ut till en större publik. I finanskrisens och Occupy Wall Street-rörelsens epok reser Badiou runt i Europa, USA och Latinamerika. Han propagerar för en ny världskommunism, gärna tillsammans med sin gode vän Slavoj Žižek, känd slovensk skäggbärare och intellektuell estradör.

Samtalsboken *Controverse. Dialogue sur la politique et la philosophie de notre temps* är en något redigerad utskrift av fyra långa diskussioner från våren 2012, där Alain Badiou ställs mot ett spöke från sitt förflutna, lingvisten Jean-Claude Milner. Denne

>>

har liksom Badiou studerat vid École Normale Supérieure, och de var båda politiskt aktiva under 1960-talet, då maoismen var högsta mode i Paris. Senare kom Milner att ägna sig åt Lacaniansk psykoanalys, samt åt att översätta Noam Chomskys språkvetenskapliga verk till franska. På senare år har hans revolutionära glöd svalnat betänkligt. Jean-Claude Milner, som är av judisk börd, har istället blivit alltmer känslig för den ökande antisemitismen i Europa och har skrivit åtskilligt om detta.

Läsningen av *Controverse* bjuder på en hel del tuggmotstånd för en lagom bildad skandinav. Alain Badiou och Jean-Claude Milner kastar sig på känt kontinentalfilosofiskt maner ut i halsbrytande allegorier, radikala historiska tolkningar och mer eller mindre konturlösa utopier. Intervjuaren Philippe Petit, till vardags radiojournalist på *France Culture*, är själv disputerad i filosofi och gör inte mycket för att skingra dimmorna. Så mycket står dock klart att de båda kombattanterna går med samma funderingar som många politiskt intresserade gräsrotter, om än på en högre nivå.

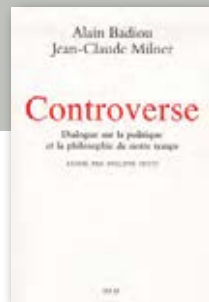
De grälar om Mellanöstern. De frågar sig

”Massans skepsis inför revolutionära idéer går hand i hand med dess passivitet, egoism och ointresse för annat än konsumtion.

varför revolutioner tvunget måste bli så blodiga, och gång på gång leda till diktatur och folkmord. De diskuterar huruvida en annan sorts kommunism är möjlig, eller om François Hollandes urvattnade socialism erbjuder ett alternativ till Sarkozys nyliberalism. De undrar vad som kommer att hända med Frankrike och Europa i en framtid dominerad av Kina. Sympatiskt nog drömmar de sig båda tillbaka till den gamla goda tiden, då kultiverade människor i alla länder förstod franska.

Alain Badiou har en bakgrund inom matematiken, kallar sig platoniker och är intresserad av hur världen *skulle kunna* se ut. För honom är det en beklaglig realitet att blod då och då måste spillas, men målen helgar medlen i den politiska kampen för en enad, kommunistisk mänsklighet, befriad från ekonomisk utsugning och förtryck. Badiou tror på en ”tredje etapp” av sann kommunism under 2000-talet, efter 1800-talets marxistiska arbetarrörelse och 1900-talets socialistiska diktaturstater. Denna tredje etapp hoppas Alain Badiou ska kunna mobilisera massorna, och han hämtar inspiration i Pariskommunen 1871 och Maos kinesiska kulturrevolution. Förvisso finns det hinder på vägen, ty vi lever

**CONTROVERSE
DIALOGUE SUR
LA POLITIQUE ET LA
PHILOSOPHIE DE
NOTRE TEMPS
ALAIN BADIOU &
JEAN-CLAUDE MILNER
(I SAMTAL MED
PHILIPPE PETIT)
Seuil 2012**



enligt Badiou i en ”kapitalo-parlamentaristisk” hegemoni. De demokratiska valen i västvärlden åstadkommer bara obetydliga samhällsförändringar. Massans skepsis inför revolutionära idéer går hand i hand med dess passivitet, egoism och ointresse för annat

än konsumtion. Men det finns hopp, menar Alain Badiou. När allt kommer omkring har vi bara levt under det kapitalistiska oket i några sekler, och kommunismens historia har just börjat!

Jean-Claude Milner är pragmatiker och intresserad av världen som den är. Han anser att politikens mål bör vara att värna människoliv, och är tveksam till drastiska samhällsförändringar. Det märks under läsningen av *Controverse* att Milner inte är massmötenas och slagordens man. Han framstår som en mer introvert personlighet än Alain Badiou, och hans invändningar mot den sistnämndes luftslott är ofta kryptiska. Milner lägger stor vikt vid sitt ordval och refererar gärna till antikens tänkare. Han understryker att Pariskommunen var ett fiasko, samt att kulturrevolutionen motverkade sitt syfte. Den beredde nämligen vägen för dagens kinesiska kapitalism. Jean-Claude Milner anser fortfarande att marxismen är relevant som analysverktyg, men har helt tappat tron på väpnade revolutioner eftersom man inte kan bygga nya samhällen genom att totalförstöra de gamla eller mörda folket i folkets namn.

Badiou och Milner är långtifrån oense

om allt. De är båda misstänksamma mot överstatliga politiska organ som FN och Nato, och de pekar på det problematiska med västmakternas så kallade humanitära interventioner i självständiga stater. För Alain Badiou handlar allt om USA-imperialism och multinationella företags plundring av råvaror. Jean-Claude Milner nöjer sig med en principiell kritik utan större känslomässigt engagemang. Liksom Badiou konstaterar han att krigsförbrytartribunaler är ett spel för galleriet, där per definition endast förlorarna kan dömas. De två filosoferna noterar också att länder som Syrien lämnas åt sitt öde när realpolitiken inte går att anpassa till de ädla principerna.

Man kan, allt efter politisk hemvist, låta sig förfasas eller förtjusas av hur snacket går i *Controverse*. Alain Badiou försitter inte något tillfälle att spy galla över den västerländska demokratin, och fantiserar hoppfullt om vad som kommer att ske när den stagnerande rika världen inte längre kan försörja en stor medelklass och majoriteten revolterar, gärna med franska filosofer överst på barrikaderna. Jean-Claude Milner är mer belevad och kommer med en och annan kammarlärd randanmärkning om nackdelarna med massakrer eller om Lacans dialektik. Egentligen är det bara när Israel diskuteras, visserligen på platonistiskt och marxistiskt fikonspråk, som boken lever upp till sin titel. Här är oenigheten i det närmaste total.

Palestinavännen Badiou har i andra sammanhang hävdat att larmrapporterna om en ny antisemitism är överdrivna. Bara ett fåtal militanta islamistgrupper är antisemitiska. Det som jäser bland arabiska ungdomar i Frankrikes segregerade förorter är följaktligen inte judehat, utan däremot en ökande frustration över Israels politik, enligt Alain Badiou. För övrigt är han, som det framgår av *Controverse*, ingen vän av stater som bygger på etniska eller religiösa grundvalar, och särskilt inte för judar, som har en stolt tradition inom maktkritik och kommunism.

Jean-Claude Milner menar däremot att judehatet återkommit till Europa, om än i en annan form än andra världskrigets. Milner frågar sig varför just judar inte skulle ha rätt till en egen stat, särskilt med tanke på vad som har utspelat sig under 1900-talet. Han tror inte på Badious och den västerländska vänsterns dröm om ett Mellanöstern där religioner och etniciteter kan samexistera i harmoni. Med tanke på det instabila läget i regionen efter den arabiska våren, och Israels fienders ständiga försök att utnyttja palestiniernas olycksöde för sina egna syften, är en bräcklig vapenvila det bästa man för tillfället kan hoppas på.

Jens Riis

En tusenbladstårta av känslsamhet

(Fröken) *Julie*, Strindbergs passionsdrama i en uppsättning för SVT. Regi: Helena Bergström. Jean närgranskar Kristins stövlar (Björn Bengtsson och Sofi Helleday).

FOTO: TONY NUTLEY/SWEETWATER PROD



LITTERATURVETENSKAP

Strindbergsåret hade varit gott. Den summeringen gjorde P O Enquist och Ebba Witt-Brattström på 2012 års bokmässan i Göteborg, i varje fall när de avlyssnades på DN:s nätsajt. Många nya vitala teateruppsättningar hade gjorts, många yngre röster – främst kvinnliga – hade gjort sig hörda, hävdade Witt-Brattström. Som också ansåg att Strindbergs sakrosankta ställning naggats i kan-ten och att han var föga känd utanför Skandinavien.

Uttalandet förbryllar. Strindberg var ju världsberömd – eller i varje fall Europa-berömd – redan i mitten av 1890-talet. Dagligen spelas någon Strindbergspjäsa i världen. Kanske menar Witt-Brattström att han är bortglömd av den större allmänheten utanför Norden? Det kan möjligen stämma. Och vidare: för en vanlig Strindbergsbeundrare är han inte helig. Utan en vanvördig skitstövel som på gott och ont påverkat ens uppfattningar om barnuppföstran, familjeliv, äktenskap och samhällsligt hyckleri. Vars idiosynkrasier man både har hatat och älskat: ”jag har inte sett en liknande tusenbladstårta av känslsamhet sedan jag senast läste Strindberg”, som Philip Roth skriver i *Operation Shylock*.

Alla ledande modernister sägs ha inspirerats av Strindberg: Woolf, Proust, Joyce och Beckett, men framför allt Kafka, som öppet erkände sin beundran och sitt beroende. Detta hävdas i en biografi av Sue Prideaux, *Strindberg. A Life*.

Prideaux är halvnorska och främst konsthistoriker; hon har förut skrivit romaner samt en prisbelönt biografi om Edvard Munch, *Behind the Scream*, vilket tycks ha lett henne in på Strindberg. Prideaux' angreppssätt är närmast historiematerialistiskt; genom att finkamma arkiven och alla tänkbara källor tecknar hon en fyllig, nästan tredimensionell bild av det samhälle som Strindberg föddes in i, växte upp och levde i. Med en rad oerhört konkreta detaljer – smutsen, gatubelysningen, fattigdomen – berättar Prideaux om Sveri- »



Jean (Björn Bengtsson) och Julie (Nadja Miriam).

FOTO: TONY NUTLEY/SWEETWATER PROD



Alla ledande modernister sägs ha inspirerats av Strindberg: Woolf, Proust, Joyce och Beckett, men framförallt Kafka.

ge 1849, ett i hög grad fattigt och efterblivet land, långt efter i sin industriella utveckling. Järnvägarna var inte utbyggda som i resten av Europa, vilket enligt Prideaux berodde på att Karl XIV Johan i stället valde att satsa på befästningar och kanaler.

Vidare har hon kommit över nya fakta vad gäller omständigheterna runt *Fröken Julies* tillkomst. Det inledande kapitlet berättar om hur familjen Strindberg vintern 1887–88 bodde på Hotell Leopold vid Kongens Nytorv i Köpenhamn. Prideaux påstår sig ha tagit del av uppgifter från dottern Karin, som sägs ha varit närvarande vid Victoria Benedictssons första självmordsförsök på just Hotell Leopold. Svenska Strindbergsforskare skulle nog säga att det var vännen Axel Lundegård som var där och ingen annan, så den uppgiften måste man sätta frågetecken inför. På grund av penningbrist hamnade familjen sedan på slottet Skovlyst hos grevinnan Frankenau. Vistelsen är skildrad i detalj och är en närmast gotisk skräckhistoria om hur grevinnan och hennes bejänt (som visade sig vara grevinnans halvbror) utsätter familjen Strindberg för diverse trolleritrick, seanser och hokuspokus. Slottet är i själva verket en gammal jaktstuga i starkt förfall, och där vimlar det av djur överallt – katter, hundar (till den hundrädda Strindbergs fasa), höns, gäss, får, hästar, kaniner med mera. I ett av jaktstugans hörntorn lyckas Siri von Essen baxa in ett badkar, som var absolut nödvändigt för Strindberg. Prideaux har också lyckats hitta ett foto från 1930-talet på den man som anses vara förlagan till Jean i *Fröken Julie*.

Vad Prideaux visar med denna fantasi-fullt grundliga undersökning är hur långt pjäsen *Fröken Julie* har distanserat sig från de barocka omständigheter som gav Strindberg impulsen att skriva den. Med olika byggstenar från sitt eget liv, Victoria Benedictsson och grevinnan Frankenau

– som bägge hade det gemensamt att de uppfostrades som pojkar – skapade han ett tidlöst drama om klassgränser, bördstolthet, manlig och kvinnlig sexualitet.

Prideaux glider snabbt över Siri von Essens öde och Strindbergs misogyni i förordet till *Fröken Julie*, vilket i sig är anmärkningsvärt. Prideaux ägnar mycket tid åt att betona Strindbergs omvittnade barnvänlighet, hon tycks ha läst vartenda brev som växlades mellan honom och hans barn. Men ingenting om hur nyckfull och avvissande han kunde vara mot barnen när en ny kvinna hade kommit in i hans liv. Frida Uhl och Harriet Bosse ägnas till skillnad från von Essen utförliga porträtt. Uhl skildras som en rik lycksockerska som gjorde uppror mot sin högborgerliga, österrikiska familj.

Prideaux' bok gör fenomenet Strindberg till en välskriven, detaljerad och rafflande historia om de yttre, tidsbundna omständigheter som formade en konstnär. Hon visar i hur hög grad han var ett barn av sin tid. Paris på 1890-talet var en häkittel av okulta rörelser som gjorde uppror mot den naturvetenskapliga framstegsoptimismen. Strindberg var förvisso inte ensam i sina alkemistiska experiment – dock kanske i försöken att göra guld. Redan på 1880-talet hade Paris uppåt 50 000 verkssamma alkemister, hävdar Prideaux. En uppgift som också måste vara fel; Paris hade 100 000 invånare vid förra sekelskiftet. Varannan parisare kan knappast ha varit alkemist, så man bör nog dra bort en nolla från den siffran.

Strindberg publicerade sig också i an-

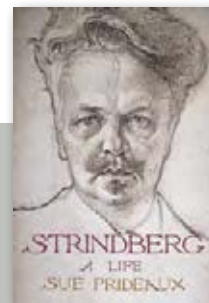
sedda vetenskapliga tidskrifter i Paris, umgicks med etablerade vetenskapsmän som också de ägnade sig åt konstigheter. Förutom att upptäcka radioaktiv strålning ägnade sig till exempel makarna Curie åt att vetenskapligt verifiera de paranormala fenomenen hos ett medium som hette Eusapia Palladino. En annan forskare, sir William Crookes, som upptäckte tallium och isolerade helium och som var en storhet i den tidiga atomteorin och spektroskopin, vittnade om att han hade mött spöken. Oliver Lodge, pionjär inom trådlös telegrafi, hävdade att man kunde tala med de döda. Och så vidare.

Ikapitlet om Infernoperioden kommer Prideaux ganska nära Olof Lagercrantz tes att Strindberg delvis iscensatte sina psykiska kriser och sin galenskap; han skriver i brev till vännerna – bland annat till Gauguin – att han ämnar gå in i galenskap för att undersöka krafterna i det omedvetna, med resultatet att han faktiskt tidvis blir galen, i varje fall enormt paranoid och vidskeplig. Ett av de intressantaste breven som citeras i boken är för övrigt det brev Strindberg skriver till Gauguin, som bett honom skriva förordet till en ny utställningskatalog – detta strax innan Gauguin lämnar Paris för Tahiti för gott. Strindberg gillar inte Gauguins målningar, och i brevet försöker han på ett undersökande sätt förstå varför. Gauguin blev överförtjust och publicerade brevet som katalogens förord.

Prideaux betraktar Strindberg som en författare långt före sin tid, både litterärt och i sina undersökningar av psykologiska krafter och ser honom inte underordnad Ibsen internationellt, i varje fall inte i ett kvalitativt, modernistiskt perspektiv. Detta lär litteraturforskare och hennes norska landsmän ha invändningar mot. Prideaux är ju främst konsthistoriker, och boken innehåller rikliga exempel på Strindbergs fotografi och måleri – som utdömdes av samtida svenska konstrecensenter i Sverige som smutsiga lakan som hängts ut till beskådan. Jag vet inte om det är Strindbergs vänskap med Edvard Munch som gör Prideaux så vänligt stämd, men hon ser faktiskt Strindbergs målningar som en variant av William Turners; bara lite grövre och råare i penseldragen.

Carina Waern

**STRINDBERG
A LIFE**
SUE PRIDEAUX
Yale University Press 2012





Karima "Ruby" el-Mahroug i samband med rättsprocess i Milano, förnekar underårigt sex med Silvio Berlusconi. Han förnekar också.

FOTO: SPADA/SCANPIX

Rapport från politikens Inferno

ITALIEN

Kris verkar det vara överallt, särskilt i eurozonen, och alldeles särskilt i sydligaste Europa.

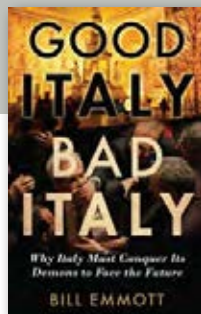
Kanske inte allra värst i Italien. Men krisen verkar vid närmare påseende svårast att tackla just där. Gamla problem gör det nästan omöjligt att angripa nya, utifrån kommande.

Möjligen har man som utlänning ibland ett lite för snävt perspektiv. Mina vänner och grannar i Pisa uttrycker också förtvivlan och förakt inför förhållanden de dagligen tvingas bevittna i mediernas politiska rapportering, och inför själva rapporteringen. Men samtidigt betraktar de på något vis det hela med större distans än den ovane främlingen. Det finns en annan värld än den politiska.

Bland de bästa tillresta rapportörerna på senare tid märks ändå Bill Emmott, tidigare chefredaktör för *The Economist*. Hans bok *Good Italy, Bad Italy* kom i fjol, efter

GOOD ITALY, BAD ITALY WHY ITALY MUST CONQUER ITS DEMONS TO FACE THE FUTURE

BILL EMMOTT
Yale University Press 2012



Berlusconis fall men före regeringen Montis nederlag och utlysandet av årets val.

Vad gäller det onda eller dåliga Italien av idag bekräftar Emmott den gängse bilden, med extra starkt fokus på ekonomin. Framställningen andas dock en sympatisk optimism, som mot slutet helt tar överhanden.

Det börjar förstås med problemet Berlusconi. Emmott och *The Economist* ådrog sig 2001 mogulens vrede genom ett temanummer – "Why Silvio Berlusconi is unfit to lead Italy" – som den avporträtterade förgäves försökte åtala. Utlänningar förvänas över att mogulen kallade ärkeliberalen Emmott för kommunist. Men i Italien har vi måst höra just detta om domarkåren eller var och en överhuvudtaget som har yttrat sig sanningsenligt om Berlusconis, "Il Cavaliere", affärer.

Emmott placerar Berlusconi, samt politiker och kyrkliga dignitärer som översett med hans orgier och skadeverkningar, i Dantes helvete, ett "politikens Inferno". Helt rimligt. Särskilt som han fördelar skulden – hela den politiska "kasten" är korrupt – och inte heller helt räknar ut "Il Cavaliere".

Sedan är det förstås kusligt att inse att Berlusconi efter bokens publicering har återuppstått från Inferno. "Il Cavaliere" fällde regeringen Monti för att åter få ett val enligt "svinerilagen", som hans par-

>>

ti drev igenom för ett antal år sedan, men som just var på väg att ersättas. Syftet är dock mindre att gripa makten igen än att genom köpslagan i parlamentet hejda juridiska processer som i varje annat land skulle ha satt honom bakom lås och bom. Den reformprocess som startade för ett år sedan är hursomhelst skjuten i sank.

Kanske övervärderar Emmott, som nästan alla utlänningar, tv:s roll i jämförelse med röstköp och skamliga koalitioner. Men han har en klar blick för bisarra fenomen som Giuliano Ferrara, exkommunisten som har blivit Berlusconi expert på smutsiga hantverk. Medan Berlusconi även kunde kontrollera stats-tv, hade flåbusen Ferrara en daglig kvart där han smutskastade domare och fiender till husbonden samt hyllade maffiamisstänkta medarbetare under motståndsrörelse-rubriken – "Radio London".

Boken ger också prov på rättvisans brister, som den groteska processen mot den amerikanska studentskan Amanda Knox i Perugia. Berlusconi angrepp på domarkåren kan passera på grund av sådant – samtidigt som han ju egentligen vill ha ännu mindre rättvisa, inte mer. En bidragande orsak till bedrövelsen är, vilket man håller med om i mitt eget mycket röda område i Toscana, enligt Emmott, vänsterns patetiska svaghet och benägenhet att hellre värna egna fördelar än gå till botten med eländet.

Från politikens Inferno går vi vidare till "Ekonomin skärseld". Italiens BNP per capita har under perioden 2001–10 sjunkit cirka en halv procent om året, medan den stigit i alla jämförbara länder, inklusive Grekland! Bara Haiti och Zimbabwe har haft sämre utveckling. Detta fastän Italien åren efter andra världskriget hade en boom som överträffade Sveriges och ännu under 1980-talet hade en tillväxt över genomsnittet i OECD. Men man har aldrig återhämtat sig från den kris som ledde till den gamla elitens kollaps i början av 1990-talet. Den öppnade den återvändsgränd som Berlusconi 20 år som ledande politiker har inneburit. Att italienska hushåll haft störst besparingar av alla – delvis som en reaktion på obefintliga sociala skyddsnät – tycks numera inte längre hålla streck.

Man har en överdimensionerad statsapparat som ändå inte levererar särskilt mycket till medborgarna, vilket i sin tur ökar den enorma skatteflykten, som i sin tur tvingar staten att öka sin skuldsättning till allt högre ränta. Kostnaderna för pensioner är högst i OECD, mer än dubbelt mot genomsnittet. (Ändå är de med våra mått extremt låga, visar en rundfråga i bekantskapskretsen.)

Bristande konkurrens, statliga och

halvprivata monopol utpekas som ytterligare hinder. Dessutom hindras tillväxten av att det inte är lönsamt för företag att växa. Det lilla familjedrivna serviceföretaget är inte bara ett kulturellt ideal, det är en vinnarstrategi mot de regler och svårigheter som möter.

Något "Paradiso" erbjuder sig av förklarliga skäl inte för ögonblicket. Men Emmott vill ändå söka ljuspunkter och vägar framåt genom "det goda Italien".

Mest hopp finner han i Turin längst upp i nordväst. Härifrån utgick enandet. Här finns Fiat. Här hölls vinterolympiaden 2006. Här finns ordning och framtid.

Men kanske är det tvärtom? Många av Italiens svårigheter är ett arv från just den monarki i Turin som resten av landet, ofta motvilligt, förenades med 1861: statsskulden, rättsväsendet, den bisarra ordningen att sittande regering kan ändra vallagen till sin fördel, fiendskapen mellan folk och stat.

Emmott är överhuvudtaget blind för landets historia före 1980-talet. Namnet Mussolini saknas liksom det alltså närliggande minnet av dennes regim. Han missar poängen då han glatt köper sig en svart skjorta vid en manifestation mot maffian på Sicilien. De enda som någonsin har fått bukt med maffian är ju Mussolini och fascisterna, och till exempel den även av Emmott hyllade martyrdomaren Borsellino var faktiskt organiserad nyfascist.

Men samtidigt är kapitlet om kampen mot maffian och dess utpressningar ett av de mest läsvärda och uppmuntrande.

Han är också fördomsfri nog att finna hopp hos Apuliens guvernör Nichi Vendola, homosexuell kommunist, miljövän och troende katolik (Bara i Italien!). Vendola har i samarbete med den lokala storfinsansen ryckt upp det lokala näringslivet, sänkt arbetslösheten och bekämpat korruptionen.

Emmott noterar också hur det italienska näringslivet i vissa avseenden har sundare principer än på många andra håll. Man har tydliga, långsiktiga ägare som Barilla, Benetton och otaliga andra. Men dygderna motarbetar ibland sig själva. Samma princip styr ju Berlusconi Mediaset och maffians klaner. Familjestyret leder också till nepotism och brist på meritokrati. Universiteten är usla, forskningen på efterkälken.

Emmotts lösning på de problem som på detta vis hindrar "det goda Italien" att växa är avreglering och återavreglering.

Men ett problem är ju att inte ens de regler som finns åtföljs.

Hursomhelst ger hans smittande entusiastiska bok nya och spännande perspektiv på landet som är lika omöjligt att regera som lätt att älska.

Göran Hägg

Det stora

MODERN HISTORIA

Människokött konsumerades kokt eller rått; antingen skar man det från döda kroppar eller dödade folk som ännu levde för att komma åt det. Vissa köpte det på marknaden (redan kokt), där försäljarna utgav det för att vara fläsk. Omkring 40 procent av dem som åt människokött fick diarré och dog. Andra åt människokött regelbundet utan att må dåligt, särskilt om de valde magert kött och blandade det med grönsaker, åt mindre portioner utspridda över ett flertal måltider, eller åt mer mat som hade marinerats eller saltats. Liksom på andra håll drabbade kannibalismen ofta familjemedlemmar. Zhu Li från byn Zhuzhai var den enda överlevaren av ett hushåll på fyra. När hungern gjorde henne desperat gnagde hon av kött från sin döda dotter och blev snart svårt sjuk."

Fler exempel följer. Det vänder sig i magen när man vänder blad, det vill säga: om man överhuvudtaget har klarat av att läsa ända till sidan 302 i journalisten Yang Jishengs lika kusliga som historiskt viktiga *Tombstone. The Untold Story of Mao's Great Famine*. Detta är så långt från en *feel-good*-bok man kan komma. Faktum är att kannibalerna utgör tämligen lindriga exempel på det kinesiska eländet för ett drygt halvsekel sedan, av det enkla skälet att många av dem de facto överlevde. Majoriteten av de personer vi möter hos Yang Jisheng överlevde inte. Enligt författarens försiktiga beräkningar dog omkring 36 miljoner kineser – flertalet av svält, andra av misshandel – mellan åren 1958 och 1962. Andra forskare har kommit fram till siffror på upp till 45 miljoner döda under denna begränsade period. Under alla omständigheter rör det sig om en av mänsklighetens största katastrofer någonsin, i paritet med digerdöden i medeltidens Europa och smittkopporas härjningar i 1500-talets indiansamhällen. 1900-talets båda världskrig står sig slätt vid en jämförelse.

Tombstone handlar om det som officiellt gick under benämningen "det stora språnget framåt". Kommunistpartiets mål var att på kort tid kraftigt öka den kinesiska produktionen av både spannmål och stål. Jordbruksproduktiviteten skulle skjuta i höjden inom ramen för folkkommuner med tiotusentals medlemmar, där familjen hade ersatts av kollektivet. Framgångarna på landsbygden skulle göra det möjligt för staten att massrekvirera livsmedel och därmed lägga grunden för en massiv sats-

språnget ut i avgrunden



Honom gick det ingen nöd på.

FOTO: MICHAEL NICHOLSON/CORBIS/SCANPIX

ning på tung industri. Projektet slog fel redan i starten, men kommunistpartiets ledare och byråkrater vägrade att lära sig den uppenbara läxan och ställa om kursen innan det var för sent. Staten krävde in allt högre kvoter av spannmål – ibland allt som fanns att äta i området – eftersom överoptimistiska lokala partipampar hade blåst upp skördeprognoserna till fantasisiffror. När följden

blev en förutsägbar hungersnöd svarade staten med än mer drakoniska krav. Envar som protesterade riskerade att avrättas som straff för ”högeravvikelser”. I jakten på produktionsmålen och i iveren att dölja fiaskot fick tiotals miljoner vanliga kineser plikta med livet för partifunktionärernas bisarra ideologiska hugskott och allmänna inkompetens.

Titeln *Tombstone* syftar på Yang Jishengs ångerfulla strävan att resa en monumental gravsten över stora språngets många offer, inte minst över den egna fadern, som svalt ihjäl på våren 1959 utan att sonen – vid denna tid en glödande ung kommunist – insåg varför. Liksom flertalet kineser hade Yang Jisheng på 1950-talet en högst begränsad kunskap om omvärlden och var oförmögen att resonera om samhällelig orsak och verkan, något han idag erkänner och beklagar. I original består hans bokverk (som är förbjudet i Folkrepubliken Kina) av två volymer med över 1 200 sidor, och även om den engelska översättningen är kraftigt förkortad rymmer den mängder av djupdykningar i lokalsamhällen, med härresande detaljexempel på misär och förtryck. Huvuddelen av texten är

baserad på Yang Jishengs personliga källforskning och hans intervjuer med människor som var med när det hände, som minns hur lokala partichefer frossade och söp sig redlösa medan folket svalt till döds.

Boken kan liknas vid en plågsam och lång redogörelse för en lika tragisk som gigantisk svallvåg av idel död. Vi möter absurda överlevnadsstrategier: att låta favoritbarnet leva genom att låta de andra barnen svälta ihjäl, att plundra gravar på jakt efter någorlunda färskt kött, att överge sin familj och fly till en by med mer mat (i vetskap om att de lokala kommunisterna i och med det kommer att döda de släktingar som blir kvar), att vinna favörer hos pamparna genom att ange grannar för högeravvikelser, att sälja sig själv till en byråkrat för att därmed få mat för dagen, och så vidare. Vi gör också en djupdykning i det totalitära kommunistiska systemets vardagliga praxis. All ekonomisk aktivitet underordnades politiska mål, med den avhumaniserande folkkommunen som främsta medel. Att folket svalt var ointressant, sett till de långsiktiga syften som låg bakom stora språnget. Mao Zedong visste hela tiden vad som pågick, eftersom det redan i ett tidigt skede stod klart att hans ir- »



TOMBSTONE
THE UNTOLD STORY OF
MAO'S GREAT FAMINE
YANG JISHENG
ÖVERS. TILL ENGELSKA
AV STACY MOSHER
OCH GUO JIAN
Allen Lane/Penguin 2012

rationella ekonomiska planering ledde till katastrof, men han värnade om maktpositionen genom att sätta ytterligare kraft bakom initiativ som var dömda att misslyckas. De partikolleger som protesterade råkade i onåd. Systemets inneboende galenskap cementerades på alla nivåer inom parti och administration. Varje byråkrat var en slav som blickade uppåt och en diktator som blickade nedåt. De höga herrarna skulle blidkas genom fjäsk och falska förespeglningar om goda skörderesultat. Folket där nere skulle terroriseras till lydnad.

Yang Jisheng har skrivit en bok om ett brott, och han skräder inte orden om var skulden ligger. Skurken i *Tombstone* är själva systemet, den specifika variant av kommunism som utformades i Kina på 1950-talet genom en uttrycklig kombination av stalinism och gammaldags kinesiskt envælde. Ordförande Mao, systemets arkitekt, hänvisade direkt till Qindynastins hänsynslöse grundare Shi Huangdi (död 210 f Kr) som en personlig förebild. I Yang Jishengs ögon är Mao inget annat än den siste, starkaste och mest maktfullkomliga av alla Kinas kejsare genom tiderna, en diktator vars dekret var heliga och vars handlingar, hur förödande de än var, alltid måste åtlydas. Den kinesiska statsledningen blev, konstaterar Yang Jisheng, "en sekulär teokrati som förenade ett maktcentrum med ett sanningscentrum".

Detta är inte en neutral och objektiv skildring av ett historiskt skeende. Något sådant har aldrig varit författarens intention. Yang Jisheng gör ingen hemlighet av sina värderingar, av sin bitterhet när han blickar tillbaka på den egna bakgrunden som fanatisk kommunist. Han har ett budskap att förmedla till läsaren, och han använder historisk forskning på ett närmast emancipatoriskt vis, allt för att "gravstenens" text skall bli så effektiv och minnesvärd som möjligt. Det är inte svårt att resa källkritiska invändningar mot vissa delar av boken, till exempel när det gäller tolkningen av kannibalismskildringarna. Mot bakgrund av tidsavståndet till åren kring 1960, och med tanke på den tendens som mycket väl kan vara för handen hos många intervjuobjekt, borde Yang Jisheng åtminstone ha fört ett problematiserande resonemang kring utsagorna. Men den samlade mängden vittnesmål, statistiska utvärderingar och forskningsresultat är likväl bedövande övertygande. Samma Röda Kina som blev högsta ideologiska mode i 1960-talets radikala Västerland avslöjas i *Tombstone* som ett av de vidrigaste samhällen världshistorien har skådat. **Dick Harrison**

Medelklassens diskreta charm

SOCIOLOGI

Sociologin är en generös vetenskaplig disciplin. Här finns gott om egensinniga figurer. Redan ämnets klassiker var outsiders – Ferdinand Tönnies, Georg Simmel och Max Weber; den senare importerade ekonomen och filosofen Karl Marx. Den amerikanske sociologen C Wright Mills kvalificerar sig galant som både klassiker och outsider. Han har nu ägnats en studie av Stanley Aronowitz.

Mills föddes 1916, växte upp i medelklassmiljö i Texas, studerade vid renomméerade universitet och blev småningom professor vid Columbiauniversitetet i New York. Han författade en handfull längre studier, och därtill en stor mängd kortare texter samt diverse politiska essäer. Flera av hans arbeten blev snabbt storsäljare. Enligt en undersökning bland amerikanska sociologer ett knappt halvs sekel efter hans tidiga bortgång 1962 är *Den sociologiska visionen* den näst mest inflytelserika sociologiska texten någonsin. På första plats: Max Webers *Ekonomi och samhälle*, ett kluster av texter som nog ganska få har läst i dess helhet.

Mills var huvudsakligen verksam under 1950-talet. Tillväxten var stark och uttrycktes i en svällande medelklass som var masskulturens både väsen och framkant. Diskrimineringen av svarta fortsatte. Politiska förföljelser tillhörde vardagen, kommunist kunde var och en vara som inte, som Mills uttryckte det, anslöt sig till "the American celebration".

Mills vantrivdes. Hans analyser var alltid också kritik, hans sociologi var politik. I *The New Men of Power* skriver han optimistiskt om arbetarrörelsen som politisk kraft, men skeptiskt om fackföreningsarnas avradikaliserade ledare.

I den följande boken i vad som skulle bli en trilogi kring den amerikanska ef-

terkrigstiden tar Mills steget upp till medelklassen. *White Collar* blev Mills genombrutt. Bilden är inte munter. Den visar en medelklass som inte längre manifesteras i det strävsamma, disciplinerade entreprenörskapet, ledsagt av den dröm som var amerikansk. I stället intar medelklassens individualiserade människor administrativa och tekniska funktioner i komplexa arbetsorganisationer. Det intellektuella, självständiga arbetet professionaliseras och professionaliseringen proletariseras. Medelklass, skriver Mills, är en klass karakteriserad av konventioner, konformitet, konservatism, en sneglande klass som identifierar sig med organisationen och dess övre skikt. Samt genom konsumtion – konsumtion av komfort, livsstil, individualitet. Richard Yates *Revolutionary Road* är romanen om denna visshets- och statusuktande klass.

Detta får, menar Mills, förödande följder. Medelklassen blir apatiskt apolitisk. Autonomi, en gång borgerskapets signum, söndras. Den organisatoriska, konsumtistiska individen är en "cheerful robot". Mills teser har sin pendang i David Riesmans klassiska studie *Den ensamma massan*.

Mills kritik når sin höjdpunkt i *The Power Elite*. Kritiken är möjligen mer politiskt motiverad än sociologiskt adekvat. Här uttrycks också Mills misstänksamhet, närmast konspiratoriska temperament. Samhället kontrolleras av en suverän maktelit, befolkad av politiker, militärer, kapitalister, en oligarkisk treenighet där intressen och bakgrunder sammanfaller. Demokratin är en chimär. Chimärer är i sin tur massmediernas specialitet. Massmedierna befäster och förleder. Hela samhället, avslöjar Mills, är ett arrangemang där medelklassen lyder villigt och arbetar-klassen ovilligt.

I en anslutande essä som be-

TAKING IT BIG
C WRIGHT MILLS AND
THE MAKING OF POLITICAL
INTELLECTUALS
STANLEY ARONOWITZ
Columbia University Press 2012





En klass karaktäriserad av konventioner och konservatism. Samt konsumtion.

FOTO: POODLES ROCK/CORBIS/SCANPIX

handlar orsakerna till ett förestående tredje världskrig framställer Mills USA:s och Sovjetunionens eliter som snarlika. Den förra, skriver Mills, som samtidigt också reser till Kuba och skriver ett devot försvarstal för revolutionen, representerar en mildare men avancerad variant av nationalsocialismen. Den gryende nya vänstern och studentrörelsen skulle införliva Mills teser i sin förståelse och politik.

Aronowitz bok tar sikte på den politiske, offentlige intellektuelle Mills. Det kritiska arbetet var en moralisk plikt. Mills radikaliserades i takt med att det amerikanska samhället arrangerade sig i enlighet med konservativa konventioner. Han fjärmade sig också från ett byråkratiserat och osjälvständigt universitet. Den envise, hetlevrade Mills förblev professor vid Columbia men var dissident och blev en paria: en fritt svävande intellektuell, en "wobbly". Mills band sig vid ingen och inget. En intellektuell desperado, hade kanske Siegfried Kracauer sagt.

Aronowitz utgångspunkt är utmärkt. Mills manifesterade "scholarship" och "partisanship" i oupplöslig kombination, och hans sociologiska analyser inte bara definierade samhällseliga problem utan de dramatiserade dem också – dessa till synes oförenliga element var centrala i hans metod. Men Aronowitz tillintet-

gör komplexiteten hos Mills. Boken blir en rätt monotont apologi för Mills som "kämpa för en radikal framtid för USA och världen". När man för sjuttiosjunde gången läser att Mills var radikal, eller att det finns äkta radikaler och skenradikaler – ja, vad skall man säga? Irriterad blir man också genom bokens karaktär av litania. Mills dagar, liksom våra egna, består mest i förfall och förräderi – engagemangets, politikens, kritikens. Ofta svävar Aronowitz ut i egen sak, och han tar rygg på den nästan ofelbara Millska fantom han själv har skapat. Också av dessa anledningar hade boken behövt en grundlig redigering, som även borde åtgärda upprepningar och vis-a-vis mindre lyckade språkliga grepp.

Olyckligt är också att Aronowitz skänker så lite plats åt Mills sociologiska vision. Mills steg direkt upp ur den klassiska sociologin. Han delade också många idéer med den lösliga grupp författare och samhällsvetare som kallades New York Intellectuals, och som Aronowitz ägnar en ensidig framställning där det politiska sveket utgör ledmotiv.

Mills vision bestod i att befria sociologin från de abstraherade, abstraherande teorier och metoder som själva hade emanciperat sig från sociala verkligheter. Den visionära sociologin uttrycker också löftet om en permanent kritik. Fantasi,

gott hantverk, värdefrihet i betydelsen frihet att värdera och göra det obundet, liksom mod att ställa stora frågor, "to take it big" och att kartlägga samhällets "main drift": detta är vad som bör känneteckna en god sociolog. Det är en radikal sociologisk vision som befriar kritiken från såväl den snäva politiken som det samtida nytto- och innovationsraseriet.

Visionären och klassikern C Wright Mills är fortfarande aktuell. Outsidern som insider, således. Men också hans betraktelser av medelklass och elit är angelägna. Den globaliserade medelklassen ser visshet och status erodera. Arbetslöshetens spöke hemsöker alla. Samhället fragmenteras, livsberättelser övergår i fladdriga episoder. Elitens värld är en annan, smarta finansiella transaktioner utspelas långt bortom sinande demokratiska verkligheter och amerikanska drömmar. Två tredjedelar av de amerikaner som just har valt president menar att framtidens största hot består i växande klassmotsättningar, ett problem man annars har sett som något exklusivt europeiskt. Mills vore mannen att definiera och dramatisera det nya samhälle som bestäms genom relationen mellan en emanciperad, iögonfallande elit och ett oöverskådligt, svällande, vanmäktigt prekariat av mer eller mindre utslagna i samhällets marginal. **Bo Isenberg**

Konsten att skapa historia

HISTORIA

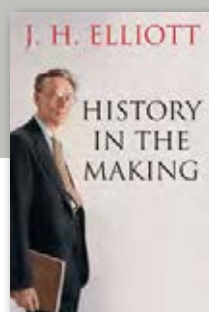
Historieskrivning och historieforskning betraktas inte sällan som färskvaror. Nya fakta tillkommer och gör ibland tidigare kunskap förlegad. Nya generationer av historiker öppnar med annorlunda infallsvinklar för tidigare osynliga perspektiv. Insikten om historievetenskapens begränsade hållbarhetstid är förvisso inte ny, men diskuteras klokt och insiktsfullt av J H Elliott i *History in the Making*.

Elliott är en framstående brittisk historiker med bland annat Cambridge, Princeton och Oxford som arbetsplatser. Som forskare rör han sig kronologiskt främst i tidsspannet 1600- till 1800-talen och geografiskt främst i Spanien. I den aktuella boken, som kan kallas en sorts vetenskaplig biografi, utgör hans egen forskning referensram, men det är principiella frågor som diskuteras. Den privata sfären berörs egentligen inte, utan det är den professionella forskare, som skriver om allt från historiehantverket till orsaksförklaringar och teorier.

Elliott tog sina första stappande steg som historiker under tidigt 1950-tal, vilket ger honom en god inblick i disciplinens utveckling under 1900-talets andra hälft. Han uppmärksammar också den smått otroliga ökningen av antalet akademiska historiker och att kvinnor har gjort entré i en profession som tidigare dominerades helt av män. Påtagligt är likaledes upplösningen av traditionella disciplingränser. Studiet av det förflutna monopoliserades tidigare av historiker. Numera bidrar forskare från andra discipliner med relevanta perspektiv och infallsvinklar. Varken statsvetare, geografer eller sociologer känner sig främmande i det förflutnas landskap. Samtidigt använder historiker flitigt andra vetenskapers teorier, metoder och infallsvinklar. Disciplingränserna har således blivit porösa. Även historikervetenskapens förutsättningar och premisser diskuteras mer frekvent. Inte minst handlar diskussionerna om vad som är möjligt att komma åt och om det finns ett objektivt förflutet som väntar på att bli blottlagt.

Elliott ser inte teorianvändning som en

HISTORY IN THE MAKING
JOHN HUXTABLE ELLIOTT
Yale University Press 2012



förutsättning för att kunna skriva bra historia. Väsentligare är förmågan att sätta sig in i det förflutnas värderingar och föreställningsvärld, samt att producera plausibla förklaringar till varför människor tänkte och handlade som de gjorde. Likväl är han i högsta grad teoretiskt medveten. Intressant är inte minst reflektioner kring nutida värderingars avtryck i historieskrivningen.

När det brittiska imperiets nedgång och fall diskuterades som mest intensivt efter andra världskriget arbetade Elliott med boken *Imperial Spain*. Han såg påtagliga likheter mellan det samtida Storbritannien, som successivt höll på att förlora sin stormaktstatus, och 1600-talets Spanien. I båda fallen handlade det om kraftlösa och försvagade stormakter. Enligt Elliott gick hans eget land samma öde till mötes som Spanien gjorde 300 år tidigare. Underförstått fanns i hans tankevärld repetitiva mönster, det vill säga föreställningar om att historien upprepar sig. Likaledes påverkades synen på 1600-talets spanska ledare i 1920- och 1930-talens historieskrivning av en samtid med de två diktatorerna Hitler och Mussolini som dominerande gestalter på den politiska arenan. 1600-talets statsmän förvandlades i historieskrivningen till diktatorer i 1900-tals stil. Vägledande var en föreställning om att män med passion för makt kunde bli diktatorer under specifika sociala förhållanden. Bilden av det förflutna hade in i nuet.

Ett annat klassiskt problemfält som diskuteras är betydelsen av individer kontra



strukturer. Resonemanget genomsyras av en skepsis till marxistiska analyser, även om de breda perspektiven och de okomplicerade förklaringarna lockar. För Elliott är sociala och ekonomiska faktorer inte mer fundamentala än attityder och beteende. Han anser att det är farligt att underskatta enskilda individers handlande och lägger stor vikt vid det fortlöpande spelet mellan individen och dess omgivning. Historikernas utmaning är att inringa det karakteristiska i en period som gör människors handlande och beteende förståeligt. Tänkesätt som bestäms av förhållande som familj, uppfostran, utbildning, personlighet och vardagsliv måste vägas in. I synen på struktur kontra individ intar Elliott således en mellanposition. Båda variabler ska inkluderas i analysen. Dessutom är empati enligt honom ett viktigt inslag i biografiskrivandet, även om det också kan leda till tanklös sympati. Likväl gör empati det möjligt att relatera politiska aktörer

Handover Ceremony



Hongkong återlämnas till Kina 1997.

FOTO: JEROME FAVRE/BLOOMBERG/GETTY IMAGES/ALL OVER PRESS

till den sociala och politiska världen som formade dem och som de i sin tur försökte att forma.

Elliott reser också den angränsande frågan om historiker kan använda konst och kultur för att avläsa politik och tidsanda, eller om de är autonoma och frikopplade från samhället i stort. Själv är han övertygad om att det visuella har betydelse, att tavlor, byggnader, skulpturer och andra kulturella artefakter bidrar till att stärka känslan för en period och en plats. I de förmoderna samhällen, som Elliott studerar, var iögonfallande konsumtion ett tecken på social status, och det upplevdes därför som naturligt att exponera överflöd. Exponeringen ska emellertid inte tolkas som propaganda, utan som en manifestation av den tidens överdrivna besatthet av rykte och ära. Visuellt image och kulturella artefakter signalerade ärorika bedrifter till framtida generationer.

Kulturanalytiska perspektiv är enligt Elliott värdefulla för att tydliggöra dolda och osynliga utvecklingslinjer. Samtidigt är kontextualisering viktig. Det behövs en politisk och social inramning för att skapa sammanhang. Han betonar också att allt inte kan reduceras till representation som postmodernister tenderar att göra. Bakom bilder, symboler och ritualer finns en reell makt som det är helt centralt att uppmärksamma och analysera. Politik är mer än politisk kultur, liksom konst är mer än en uppsättning symboler och budskap som ska avkodas. Elliott ser således en poäng i att både inkludera politik och kultur i analysen och intar även i detta sammanhang en sorts mellanposition.

Historieforskningen är ofta nationellt orienterad. Historikern forskar i sitt eget lands historia. Men Elliott utgör med sitt stora intresse för Spanien ett undantag. Han diskuterar också problem med att

förstå och tolka en främmande kultur. Fördelen med ett utifrånperspektiv är bland annat att man inte blir känslomässigt involverad i det förflutnas konflikter. I flera böcker anlägger han dessutom ett transnationellt perspektiv som innebär analyser av internationella kontakter på alla nivåer och av ömsesidiga influenser.

History in the Making diskuterar Elliott inte bara centrala historievetenskapliga problem, utan öppnar också dörren till historikernas verkstad och berättar om arkivforskningens upptäckarglädje och spänning. Det är en historiker som på sin karriärs upplöpssträcka blickar tillbaka och som utan påfrestande självhävdsbehov verkar nöjd med vad han har åstadkommit. De frågor han aktualiserar skär rakt in i historieforskningens kärna och inspirerar till reflektioner för den som läser historieböcker, men även för den som skriver dem.

Kim Salomon

Mannen som uppfann datorn – i förbigående

TEKNIKHISTORIA

Under en lektion i logik, det bör ha varit 1973, lät vår lärare undslippa sig frasen ”som en Turing-maskin”. En ond aning hejdade honom och han vände sig från svarta tavlan och kisade mot klassen:

– Vet ni vad det är för något?

Inget svar.

– Men ni vet förstås vem Turing var?

Tystnad.

Fyrtio år senare ter sig detta kuriöst, som om en litteraturstuderande skulle vara ovetande om Kafka. Idag är logiklektioner späckade med referenser och paralleller till datorernas teori, matematik och praktik, och oundvikligen till Alan Turing. Den engelske matematikern är inte längre en kultfigur för ett fåtal invigda, utan en av tjugonde seklets intellektuella heroer, med insatser som milstolpar klart synliga över ett vidsträckt landskap – logisk teori, matematikens grunder, kunskapsteori, artificiell intelligens, cellgenetik och mycket annat. John von Neumann, som möjligtvis förfogade över en ännu mer svindlande matematisk begåvning, tillbakavisade bestämt titeln som ”den moderna datorns fader”, och insisterade på Turings ensamrätt till äran. När datorn ”Manchester Baby” i juni 1948 blev först med att köra ett program lagrat i den egna hårdvaran var det i hög grad tack vare Turings uppsats från 1936, *On Computable Numbers*.

Datorerna och deras monumentala ingrepp i vår vardag är ett faktum, men det vore att förminska Turings gärning att förknippa honom med en teknologisk landvinning, hur genomgripande den än är. Turing var, långt in i specialiteternas århundrade, en matematisk renässansgestalt, som rörde sig obehindrat mellan, och bidrog till, forskningsfält som i regel är lika exklusiva som de är exkluderande. Hans tekniska beskrivning av en dator i det ovan nämnda arbetet spor-

rades inte av någon datorvision. Den var ett inlägg i den omtumlande teoretiska debatt som fortfarande rasade efter Kurt Gödels ryktbara inlägg under matematikerkonferensen i Königsberg 1931.

Gödels bidrag, ”Über logisch unentscheidbare Sätze in *Principia Mathematica* und verwandte Systeme”, skakade branschen som inget annat gjort sedan upptäckten av $\sqrt{2}$ punkterade pytagoréernas talteori. (Enligt legenden, uppenbarligen osann, lät Pythagoras döda den lärjunge som påpekade att en kvadrats diagonal inte kan uttryckas som ett vanligt bråk.)

Gödels resultat var ett liknande dråpslag mot det program som samtidens ledande matematiker, David Hilbert, anfört i decennier: att städa upp i matematiken efter alla sekelskiftets orosmoment i form av mängdteoretiska paradoxer, icke-euklidiska geometrier och andra ledsamheter – 23 stycken enligt Hilbert – som hotade matematikens anseende och dess ställning som ankarpunkten för all naturvetenskap. Gödel gjorde småsmulor av Hilberts dröm om en storstädning. Han visade att det, inom ramen för ett axiomatiskt talteoretiskt system, inte går att bevisa att bevisa att systemet är fritt från motsägelser. Dessutom – en minst lika stor chock – kommer det i varje sådant system att finnas sanna påståenden som inte går att bevisa inom systemet.

Hilbert var på plats när den unge Gödel läste upp sitt arbete. Men ingen av de närvarande, utom von Neumann, begrep implikationerna. Bara långsamt gick det upp för branschen att farkosten, som redan hade tagit in vatten, nu hade stött på ett isberg.

B Jack Copelands skildring börjar strax efteråt, då Alan Turing för första gången hörde talas om Hilberts program under en föreläs-

ning i Cambridge. Från den stunden var han som besatt, och kunde knappt tänka på något annat. Han var övertygad, innan han hört talas om Gödel, om att Hilbert måste ha fel. I den uppsats han sedan skrev, den där han i förbigående uppfann datorn, ville Turing framför allt visa att Gödels seger över formalisterna var ännu mer förkrossande än man hade trott; att den så kallade beslutskrisen omfattade hela matematiken, inte bara talteorin. Ur detta kan härledas ett teorem om datorer i allmänhet: att det finns meningsfulla matematiska problem som ingen dator kan lösa. Gödel satte stort värde på Turings formulering av denna metates. Turing hade, enligt Gödel, visat att ”människan aldrig kan ersättas av en maskin”.

I sin bok om Turing till hundraårsdagen av dennes födelse har Copeland koncentrerat sig på Turings intellektuella biografi, utan att för den skull hoppa över hans privatliv, som var nog så händelserikt. Bokens dramatiska tyngdpunkt är Turings och andra snillens insatser i Bletchley Park, den legendomsusade brittiska chifferknäckarcentralen där de tyska militära koderna, Enigma och Lorentz, dyrkades upp, till stor strategisk fördel för de allierade.

Redan på 30-talet hade polackerna – en av dåtidens logisk-matematiska stormakter – knäckt Enigma, men tyskarna korrigerade systemet och stenen måste rullas mot toppen igen. Detta hände flera gånger, och den energi, uppfinningsriksdom och uthållighet som måste uppåtdas var gång detta skedde borgar för en logisk thriller, där läsaren baxnar och rycks med. För att hitta en maska i väven varifrån den tyska koden kan nystas upp måste myriader numeriska serier scannas. Det är här Turings och de andras datorteorier plötsligt får ett trängande tillämpningsområde. I januari 1944 börjar protodatorn Colossus, stor som ett rum, tas i bruk. Den kunde gå igenom 25 000 tecken per sekund och skapa helt nya förutsättningar för Turing och de andra spårhundarna.

Nästan alla Turings förfäder var skotska eller irländska *colonials*, som under generationer haft höga poster i den indiska armén och administrationen. Men när Turings mor blev havande ville hon tillbaka till England, så att barnet skulle få en gedigen uppfostran. Familjen tillhör-

**ALAN TURING, PIONEER OF
THE INFORMATION AGE**
B JACK COPELAND
Oxford University Press 2012





Manchester Baby. Den första programmerbara datorn.

FOTO: UNIVERSITY OF MANCHESTER

de den självskrivna överklassen, och han var predestinerad för Cambridge, där han väl hamnat också utan sina spektakulära gåvor.

Lika sublim och högtflygande som Turings andliga bana var, lika mödosam var stundtals hans stråt på jorden. (Inte bokstavligen, bevars – han var en långdistanslöpare av olympisk klass.) Turing var homosexuell, men av allt att döma förekom varken skuldkänslor eller själsskriser för den sakens skull. 1951, efter en tillfällig förbindelse med en buse som hade bestulit honom, anmälde han denne för polisen. I stället för att reda ut stölden bytte kriminalarna spår och inriktade sig på tjuvens övernattning hos Turing. Med en matematik som var lika kreativ som Turings egen frikändes partnern, medan polisen trollade fram två olika brott för forskarens del: dels Turings egen otukt, dels hans medhjälp till partnerns otukt.

Han som hade hopat sina gåvor över Englands vetenskap och dess försvar var nu hux flux en simpel brottsling. Men när det visade sig att Turings arbete med datorerna i Manchester hade nationellt intresse, förhandlade man fram en kompromiss för att slippa låsa in honom. Han underkastade sig frivilligt så kallad ”organo-terapi”. Det lät avancerat, men var krasst och grovt: injicering av kvinnligt könshormon. Kuren hade en dämpande verkan under en kort tid efter varje spruta, men påverkade

inte den drabbades sexuella orientering.

Turing fann sig i villkoren, som han kommenterade med galghumor. Det var en tid av stor hysteri, sedan en rad av Turings årskamrater från Cambridge avslöjats som landsförrädare och sovjetiska agenter. Mitt i röran dyker Kjell, en norsk pojkvän till Turing, upp. Underrättelse-

Detta var flera år innan Watson och Crick knäckte dna-koden 1953.

1954 avled Turing plötsligt, cyanidförgiftad. I synnerhet på senare år har det varit frestande för vår populärkultur att koppla hans död till myndigheternas övergrepp under och efter otuktsmålet, enligt den romanbetonade formeln ”han drevs



Lika sublim och högtflygande som Turings andliga bana var, lika mödosam var stundtals hans stråt på jorden.

tjänsterna jagar Kjell över hela norra England, och stundens allvar slår över i komik. För allt detta framförde dåvarande premiärministern Gordon Brown häromåret en offentlig ursäkt till Turing, ett halvsekel efter hans död. Behandlingen av geniet hade, med Browns ord, varit ”omänsklig”.

Så länge hormonstraffet fortgick förlade Turing sina erotiska ärenden till turistorer utomlands. Det finns inga tecken på att straffet skulle ha brutit honom eller drivit honom till självmord. Istället kastade han sig huvudstupa in i ett helt nytt och okänt forskningsfält, som idag sorterar under rubriken ”Artificial Life”: hur genetisk information, på cellnivå, översätts till öron, inälvor, hjärnsynapser etcetera av rätt form och funktion. Turing hoppades inte bara kunna förstå hur detta går till, utan också simulera förloppet i en dator.

i döden av en inskränkt samtid”. Men det finns inga bevis för att Turing begick självmord, och varken hans anhöriga eller hans vänner trodde på förklaringen. Turing var extremt bohemisk, för att inte säga slarvig, med kemikalier och gifter, och i hans bostad pågick ständigt äventyrliga kemiska och fysiska experiment. En vän blev förfärad då han en gång såg Turing lägga ifrån sig ett äpple alldeles intill en hög cyanid.

Copeland gör ett ärligt försök att rättvist belysa tillgängliga fakta i målet. Mord-, självmords- och olycksfallshypoteserna prövas och diskuteras. Biografen får till slut medge att frågan undandrar sig definitiva slutsatser, men han har övertygat åtminstone en läsare om att Turing knappast själv satte punkt för det liv han levde så intensivt och med så spektakulära resultat.

Nathan Shachar

De slåss för att dö – hur kan de förlora?

TERRORISM

I januari 2006 besökte jag *Le Festival au Désert*, en underbar tillställning i oasen Essakan utanför staden Timbuktu i norra Mali. Evenemanget dominerades av tuareger, Västafrikas blåklädda ökennomader. På dagarna tittade jag på deras ka-

melkapplöpningar och vandrade i sanddynerna. När mörkret föll njöt jag av levande världsmusik och kosmopolitiskt umgänge.

En dag strövade jag lite längre än jag brukade och upptäckte då ett militärläger ute i öknen. De maliska regeringssoldaterna vinkade avvärande och uppmanade mig att gå tillbaka. De ville inte synas men var uppenbarligen där för att skydda oss. Det kändes överdrivet. Allt där ute i

oasen handlade ju om kärlek och förbrödning. Eller?

Efter att ha läst Robert R Fowlers nagelbitare *A Season in Hell* inser jag hur blind jag var för de politiska realiteter som styr tuaregernas liv. Jag anade inte hur levande deras dröm om ett eget land var, det efterlängtrade Azawad. Och de anade inte att militanta jihadister snart skulle manövrera ut dem. Azawad var en hägring i öknen,



Jihadister överlämnar bortrövad gisslan i öknen utanför Timbuktu, Mali (den 24 april 2012).

FOTO: AP/SCANPIX

och strävan efter detta land skulle inom några få år bli tuaregernas stora olycka.

2008 kidnappades FN-tjänstemannen Fowler tillsammans med en kollega av *Al-Qaeda in the Islamic Maghreb* (AQIM). Till skillnad från många andra överlevde han och kunde berätta sin historia. Under de senaste fem åren har minst 30 västerlänningar kidnappats av AQIM eller snarlika grupper i Västafrika. Några har förhandlats loss, andra har frigivits sedan stora lösesummor har betalats. Och ett antal har mördats av sina kidnappare.

Den 37-årige svensken Johan Gustafsson sitter sedan november 2011 fången i öknen efter att ha rövats bort i Timbuktu. Inget är officiellt känt om hans tillstånd.

Robert R Fowler var 64 år gammal när hans liv fullständigt oväntat tog en dramatisk och livshotande vändning. Det skedde på bara några minuter. Han befann sig i Niger i Västafrika i egenskap av särskilt sändebud för FN:s generalsekreterare. Hans ärende var att försöka få landets regering och upproriska tuareger att sätta sig vid förhandlingsbordet.

Söndagen den 14 december 2008 satt Fowler bekvämt tillbakalutad i en Landcruiser tillsammans med kollegan Louis Guay. De var på väg mot huvudstaden Niamey och diskuterade vilken restaurang de skulle besöka på kvällen. De höll på att avsluta sitt uppdrag. Juledigheten närmande sig. De skulle träffa sina familjer. Livet var skönt.



*Att försöka rymma var det aldrig tal om.
Det skulle innebära en säker död.*

Plötsligt prejadades de av ett fordon, de nödgades köra av vägen och stanna. Beväpnade män kom rusande. Under förvirrat tumult tvingades Fowler och Guay iväg på en vansinnesfärd norrut, genom öknen. De färdades i bil i flera dagar utan att förstå vad som väntade.

Framför dem låg 130 dagars fångenskap under ständigt dödshot.

De fördes till ett enkelt läger i fullständigt öde vildmark nära gränsen till Algeriet. Att försöka rymma var det aldrig tal om. Det skulle innebära en säker död. Antingen skjutna av sina islamistiska kidnappare eller omkomna i öknen. De tvingades acceptera sin fångenskap i oviss väntan på vad som skulle ske.

Det enda som höll deras mod uppe var hoppet om att de var värdefullt byte. De begrep att det handlade om en lösesumma, eller att islamisterna ville få fångslade terrorister frigivna. Men de vis-

ste också att västvärlden hade en icke uttaland men likafullt antagen policy om att inte gå kidnappare till mötes. Att Fowler och Guay skulle kunna köpas eller bytas loss var därför inte på något sätt självklart.

Fowler berättar om hur han och Louis Guay inrättade sig i fångenskapen under de ytterligt påfrestande förhållanden som gällde. Extrem hetta på dagarna och ofta bitande kyla på nätterna. Dålig och smått tilltagen mat. Smutsigt vatten att dricka. Ormar och skorpioner i kläder och sov-täcken. Praktiskt taget inga tvättmöjligheter. Deras fångvaktare hotade dem till livet vid flera tillfällen och inpräntade i dem vilka värdelösa varelser de var. Fowler anmärker att han aldrig var i närheten av att drabbas av något Stockholmssyndrom. Han kände bara avsky för de brutala män som hade krossat hans liv.

Och deras gudstro begrep han över huvud taget inte. Han berättar om Omar, befälhavare i lägret, vars kunskap om koran-texterna var inövad utan att denne tycktes ha någon som helst kännedom eller nyfikenhet rörande det teologiska eller historiska sammanhanget. De ord i vilka Omar hade investerat hela sitt liv hade diktats av profeten Muhammed på 600-talet. Allt det som hade ägt rum under historiens gång sedan dess var totalt irrelevant för Omars verklighetsuppfattning. Det var han och hans kolleger som höll de båda kändensarnas liv i sina händer.

Fowler beskriver hur han på olika sätt kämpade för att behålla hoppet, trots de

att kunna åka hem till era familjer. Hur kan vi förlora?" sade de segervisst. Fowlers bästa konklusion av detta var att de antagligen hade rätt.

Överdrev han, förblindad av sitt personliga öde? I dag har vi facit för att bedöma hans utsaga. Under 2012 invaderades norra Mali av islamister som har upprättat en egen stat där. En av de framträdande personligheterna under den militära offensiven var algeriern Mokhtar Belmokhtar, en jihadist med långt och blodigt cv. Han var också ledare för den grupp som kidnappade Fowler och Guay.

Fram till det franska ingripandet nyligen rådde sharialagar. Drömmen om ett fritt Azawad hade förvandlats till ett islamistiskt skräckvalde.

Upplösningen av det 130 dagar långa kidnappningsdramat är delvis höljt i dunkel. Fowler och Guay släpptes, men enligt alla kända uppgifter betalades inga pengar. Inga andra uppgörelser med AQIM gjordes heller. Det var Burkina Fasons president Blaise Compaoré som med hjälp av sina avancerade kontakter bland såväl fredliga tuareger som fientliga islamister lyckades utverka ett frisläppande.

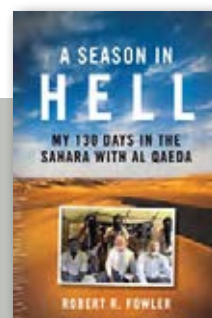
Fowler skriver att det pågick ett rävspel på högsta nivå och att han starkt misstänker att det var Nigers dåvarande president Mamadou Tandja som möjliggjorde bortrövandet. Fowlers uppdrag hade ju varit att mäkla fred mellan Nigers regering och tuaregerna, och en sådan fred låg inte i president Tandjas intresse. Genom att få Fowler kidnappad av al-Qaida kunde också Tandja påräkna militärt stöd från USA.

Fowler filosoferar över det budskap hans kidnappare hade inpräntat i honom. "Jihad är vår väg, och att dö för Allah är vår högsta önskan", hade de sagt.

Han skriver: "Många muslimer hävdar att inte fler än en procent av dem bär på en radikal, fundamentalistisk tro och bekänner sig till jihad. Men en procent av 1,4 miljarder är fortfarande 14 miljoner." Fowlers kidnappare Mokhtar Belmokhtar är en av dessa. Han blev känd över hela världen då han ledde attacken mot gasanläggningen In Amenas i Algeriet i mitten av januari.

Bengt Nilsson

A SEASON IN HELL
MY 130 DAYS IN THE SAHARA
WITH AL QAEDA
ROBERT R FOWLER
Harper Collins 2011



På jakt efter den moderna filantropin

EKONOMI

Strax före nyårsafton 1868 satte sig Andrew Carnegie ned och sammanfattade sin syn på pengar. Den då 33-årige skotten hade anlänt till USA tjuo år tidigare och hade genom tur, tajmning och en god portion listighet kapitaliserat på den kraftiga utbyggnaden av järnvägsnätet som snart skulle binda samman hela den amerikanska kontinenten. Både charmig och litterärt bevandrad fick Carnegie tillträde till salonger där kunskapen om nationens utveckling kunde ackumuleras, viktiga kontakter knytas och kontrakt under tecknas. Efter lyckade satsningar på att tillverka sovvagnar, järnvägsbroar och så småningom stål tjänade han 50 000 dollar per år. Då fattade han pennan och skrev att hans intention var att aldrig tjäna mer än så.

Samtiden uppfattade naturligtvis inte Carnegies löfte som så modest. Som jämförelse tjänade en lantarbetare i guld-rushens Kalifornien runt 500 dollar per år, vilket i sin tur var flera gånger snittlönen som de lantarbetare som arbetade på gårdar i Mellanvästern. Nej, samtidens arbetare hade nog lika svårt att relatera till Carnegies återhållsamhet som svenska arbetare hade att se det återhållsamma i när Percy Barnevik valde att endast behålla strax över 350 miljoner kronor av den miljardpension ABB gett honom i början av det här seklet.

När Carnegie fick utveckla sina tankar för tidningen *North American Review* drygt tjuo år senare hade budskapet förenklats. Carnegie menade nu att en industrimans liv skulle bestå av två faser, där den första ägnas åt att skapa rikedom och den andra att fördela densamma till olika välgörande ändamål.

I artikeln, känd som *The Gospel of Wealth*, kombinerade Carnegie den europeiska tanken om allas lika rätt och lika värde med den amerikanska idén om att alla ska vara sin egen lyckas smed. Han nådde därigenom slutsatsen att alla hade rätt att tjäna pengar, men inte att ärva pengar, då det ju skulle göra att rika barn fick en fördel i livet.

I samband med att han sålde sitt Carne-

ATT GE SAMTAL MED SVENSKA FILANTROPER TOVE LIFVENDAHL Ekerlids 2012



gie Steel Company för 480 miljoner dol-

lar 1901 drabbades Carnegie av obotlig rikedom. Trots att Carnegie tillbringade merparten av sina sista två decennier med att ge bort så mycket som möjligt, till så många som möjligt, genom att bygga konserthallar, skänka stora summor till universitet och finansiera över 2 500 bibliotek i USA, Kanada och Storbritannien återstod över 30 miljoner dollar vid hans död 1919. Utifrån den egna måttstocken var han en misslyckad filantrop.

Hans ännu förmögnare vän John D Rockefeller lyckades bättre, även om hans baptistuppfostran gett honom ett i filantropsammanhang orättvist försprång genom att han redan från sin första lönecheck gett bort tio procent till bättre behövande. Tillsammans lade Carnegie och Rockefeller grunden till filantropi som företeelse och blev förebilder även för samtida filantroper.

I Tove Lifvendahls bok *Att ge. Samtal med svenska filantroper* är Percy Barnevik en av dem som intervjuas. För Lifvendahl berättar han hur bra det ändå var att ha de där pensionspengarna när han bestämde sig för att skapa så många jobb som möjligt till så många indiska kvinnor som möjligt genom *Hand in Hand*, organisationen han tog över och som idag skapat över 1,2 miljoner jobb i Indien.

Nio andra filantroper framträder i boken, med hjärtan som klappar för allt mellan entreprenörskap, utbildning, konst och kultur, både här hemma och utom-

lands. Att de framträder är en ovanlighet i Sverige där man till skillnad från i många andra länder utövat filantropi i en anda av att verka men inte synas.

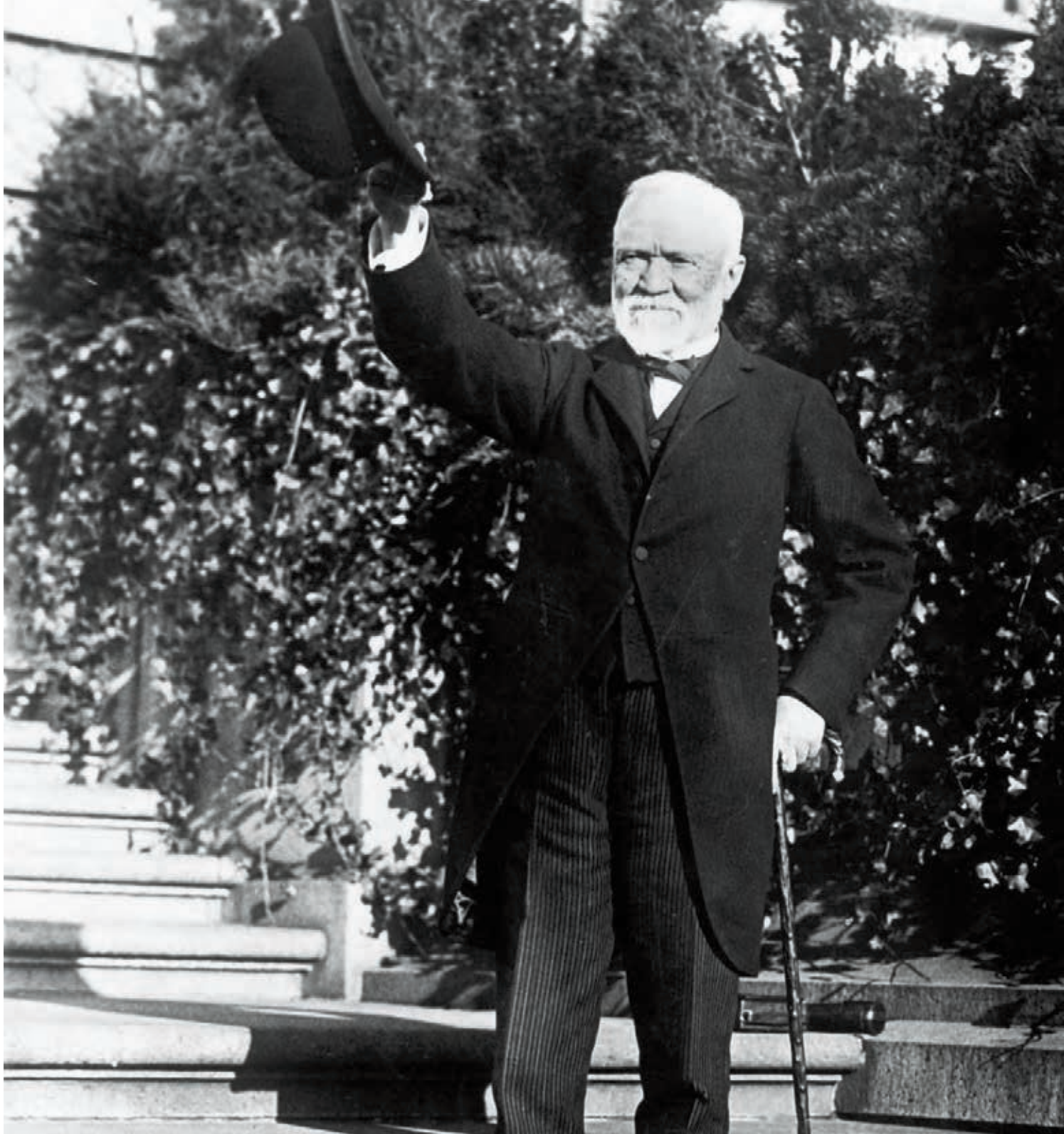
Det hänger samman med en politik som under flera decennier syftade till att ge staten monopol på ansvar. Där sågs enskilda individers filantropi som en kvarleva från ett mindre jämlikt samhälle, snarare än ett utlopp för någon som vill hjälpa andra. Filtrerat genom ideologi tolkades därför under 1900-talets andra hälft ordet "välgörenhet" som att någon ville göra sig förmer, snarare än att någon vill göra väl.

Många av filantroperna i boken jämför med det amerikanska samhällets utbredda givande och ser modellen som ett ideal. Ingen av dem tycks dock märkligt nog ha reflekterat över hur generositeten i USA påverkas av det faktum att donationer kan minska skattebördan mer än det donerade beloppet och därigenom utgöra ett skatteplaneringsverktyg. Att den amerikanska välfärdens många tillkortakommanden även gör att donationer drivs av nöd och inte enbart lust, som i Sverige, är en annan förklaring till den utbredda filantropi i USA. Tyvärr saknas det i boken.

Visserligen utger sig inte *Att ge* för att vara ett heltäckande verk, men avsaknaden av kontextualisering gör bokens lärdomar svårtillgängliga. Samtalen som står i fokus ger intrycket att vara återgivna i sin helhet utan försök att som brukligt publicera enbart det som är väsentligt.

I en intervju upptas flera sidor av en filantrops samtal med en ingående beskrivning av exmakens tilltagande alkoholism och hur äktenskapet därför rämnar. Det hade räckt att konstatera att filantropens egna erfarenheter av att se missbruk på nära håll format hennes önskan om att förhindra att andra skulle uppleva samma sak.

Det märks att boken är snabbt skriven, i en debattörens iver över att vara tidigt ute med ett inlägg i en begynnande samhällsdebatt. Med tajtare redaktörstyg-lar hade innehållet fått den disposition den förtjänar, och Lifvendahl hade fått lägga fokus på syntesen och sammanhanget istället för samtalen.



Andrew Carnegie gjorde allt för att bli av med miljonerna.

FOTO: BETTMANN/CORBIS/SCANPIX

Idag saknas en inledning för att sätta in filantropin som företeelse i en historisk och internationell kontext (Carnegie nämns exempelvis inte alls). Även urvalet av filantroper och deras gärning hade vunnit på en förklaring i början samt en avslutande kommentar.

Som läsare känns det väl svårsmält när en filantrop oemotsagd tillåts presentera sin syn på bistånd som något som i praktiken aldrig når fram, som om det vore fakta. Eller när citat i stil med att ”man vet aldrig

var pengar skänkta till Afrika hamnar eller gör för nytta” inkluderats i det slutgiltiga manuset utan förklaring om vad en sådan uppfattning tillför resonemanget. Det är nästan som om författaren bländats av sin egen närvaro i sällskap med dessa förmögna personer och därför inte sett behovet av att ge läsaren fingervisningar om att en del av deras uppfattningar inte speglar en modern syn på filantropi.

Tanken på att till exempel vänta tills man blivit verkligt förmögen innan man

börjar agera och ge är idag främmande för många moderna filantroper. Tidigt engagerar de sig med sin tid och kunskap. Man förvaltar sitt kapital på ett sätt som bidrar till samhällsförändringar i önskvärd riktning och man investerar i verksamheter som både ger ekonomisk och samhällslelig avkastning. Varken denna utveckling eller några filantroper som förkroppsligar den finns dock med i boken. I *Att ge* verkar filantroper ge på samma sätt idag som för hundra år sedan.

Per Grankvist



V ar det bara jag som spårade en triumferande ton i de svenska kommentarerna till att Benedictus XVI valt att gå i pension? Sådan skadeglädje ter sig en aning vanskelig när den kommer från ett land där överbefälhavaren är sjukskriven för arbetsutmattning, men det är förstås möjligt att tonen snarare var självgod än skadeglad.

Arbetsbefrielse, snarare än arbetsetik, verkar trots allt vara den moderna protestantismens främsta dygd. En sjukskriven ÖB är då inget att skämmas för, men en folkpensionerad påve är det närmsta svenska antipapister kan komma ett efterlängtat "nej" på frågan "Är påven katolik?". Vissa kommentatorer greps av sådan entusiasm att de fantiserade om en ny påve, som omprövade den viktigaste av alla frågor och gjorde bärande avgummituta på könsorgan vid rekreationssex till ett av sakramenten.

När detta fästs på papper är ännu ingen ny biskop av Rom utsedd, men jag misstänker att de av mina landsmän som hoppas att den påvliga stolen ska axlas av en sexualliberal protestant kommer att bli besvikna. Snart sagt alla tänkbara kandidater verkar vara katoliker och många från delar av världen långt söder om RFSU:s domvärjo. Allt pekar därför på att den nu pensionerade påven hinner dö innan han får äta upp den konservatism som gjort honom så avskydd på svenska kultursidor och nyhetsredaktioner.

Kanske kan besvikna svenska sexualliberaler finna hopp i historien om påven Formosus. Han togs ur sin grav av sin efterträdare Stefan VI, klädde i påvlig skrud och ställdes inför rätta under den så kallade kadaversynoden år 897. Resultatet blev att de två fingrar Formosus använt för att ge välsignelsen högs av, samt att det förruttnade liket klädde som lekman och kastades i Tibern.

Allt liberalerna behöver göra för att stilla sitt hat är alltså att vänta ett par hundra år på en kvinnlig påve med fäbless för preventivmedel och abort och komma ihåg var Benedictus grävt ned.

Vi andra behöver ju inte berätta för dem att Stefan VI ströps för sitt tilltag.



REDAN FÖR 13 ÅR SEDAN, när Sveriges Radio började sända Ring P 1, varnade jag för konsekvenserna. Att glorifiera "vanligt folk" och deras oredigerade "åsikter" kan bara ta en ände med förskräckelse. Sedan dess har nervösa massmedier erbjudit allmänheten kommentarsfält, uppmanat till mejl och chatt, blogg och Twitter, allt för att visa att de hänger med. Och nu står vi i den förskräckta änden, mitt i en debatt om "näthat".

Många som ansätts av bitterhet, sociala handikapp, mindervärdeskomplex och maktlystenhet ger sig in i partipolitiken. Andra utstrålar snarare enfald, blottarsjuka, översitteri och vanlig oförskämhet och lockas därför till journalistiken. Vissa har de flesta av dessa karaktärsfel, utan att ha en karriär. Förr i tiden ignorerade vi dem. Nu har den massmediala önskan att låta "vanligt folk" komma till tals istället givit denna förgrämda restpost en central plats i offentligheten. De är "näthatare".

"Vanligt folk", i egentlig mening, har förstås inget med saken att göra. Men frågan är hur länge de står ut. Vår demokrati bygger trots allt på den vitala lögnen att varje vuxen människas åsikt är värd respekt. Vi vet alla att det inte är sant, men fram till nu har ingen varit dum nog att trycka sanningen i ansiktet på oss.

Kanske är det redan för sent, men Sveriges Radio borde åtminstone gå i bräsch för att försöka rädda illusionen om vårt styrelseskick. En början vore att bara låta de komma till tals som dispute-rat i åtminstone ett ämne, eller tillhör kungahuset.



INGEN TOG NOTIS om de elva intellektuella, däribland Bernard-Henri Lévy och Salman Rushdie, som i en artikel i slutet av januari ställde oss inför valet mellan ett centraliserat EU eller döden. Jag måste erkänna att jag själv tyckte att texten var en aning pompös, men har sedan dess tänkt om.

Det är ett faktum att mycket gott hotas om EU faller samman. Det senaste exemplet är den rumänska hästlasagnen.

Att ingen i skrivande stund har berättat hur Fin-

duus hästlasagne smakade, är ett tydligt tecken på att det egentligen inte var något fel på produkten. Hästkött smakar enligt min erfarenhet utmärkt, är näringsrikt och magert. Hysterin kring felmärkningen måste därför ha andra, mer olycksbådande grunder. Jag anar unken matnationalism. Det bekräftas av att svenska matföretag lovar att dna-testa alla sina köttprodukter för att fastställa art, kanske även ras.

Associationerna till mindre smickrande perioder i Europas historia är uppenbara. Avgrunden öppnar sig.

Vi måste inte älska EU, eller ens hästlasagne, men innan vi börjar rensa ut allt främmande låt oss minnas pastor Martin Niemöllers ord:

"Först kom de och hämtade den rumänska hästlasagnen och jag protesterade inte för jag gillade inte hästlasagne..."

Och så vidare.



**TORSDAGAR
KL 20.00**

KINA - TRIUMF OCH KAOS

Kinas förvandling till global ekonomisk makt reser några av vår tids viktigaste frågor. Professor Niall Ferguson reser genom det stora landet för att söka svaren på frågorna. Serie i tre delar

Svensk premiär torsdag 28 mars kl 20.00



Klassisk bildning på

AXESS TV

PosttidningB

Axess magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön



OYSTER PERPETUAL DATEJUST LADY 31

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM


ROLEX